

A

HÓRA-TÁMADÁS

TÖRTÉNETE.

ID. GRÓF TELEKI DOMOKOS.

SZERZŐ A FORDÍTÁS JOGÁT FBNTARTJA MAGÁNAK.

PEST, 1865.

K I A D J A R Á T H M Ó R .

ELŐSZÓ.

Történelmi tanulmányaim itt közlött részét több ideig tartottam szekrényemben, kétségeskedvén: vajon korszerű leend-e közlése. Most komolyabb megfontolás után, közrebocsátását nem tartom idő előttinek. Biztosan hiszem,, hogy hazánk nemzetiségeinél, különösen pedig az oláh nemzetiségnél is az izgatottság csendesült annyira, hogy az közleményünkből nem újabb ingert, de üdvös tanulságot merkend: továbbá az oláhok minden értelmessbbjei meg lehetnek, és remélem meg vannak győződve, hogy nemzetiségük biztosítása, úgy köztünk, mint bárhol, anyagi és szellemi fejlődésektől s jóllétük ily úton eszközölt gyarapításától: egyszóval azon feltételektől függ, melyek az összes emberi-nem művelődésének és haladásának örök törvényeiből folynak. Valamint ezen törvények alól nincs kivétel, épen oly világos, hogy hazánk oláh népessége részéről az európai jelen civilizációval ellenkező minden cselekmény és bármely erőszak csak fejlődésüket hátráltatná s több kevesebb időre visszalökné.

IV

Másfelől meg vagyok győződve, hogy hazánk miveltebb más ajkú lakosai közt még többen vezéreltetnek azon meggyőződéstől, miszerint Európa jelen viszonyaival, hazánk jólétével és biztosságával csupán oly alkotmányos szerkezet férhet össze, mely hazánk minden nemzetiségeinek akadálytalan fejlődését lehetségessé teszi és biztosítja.

Európa nyugoti államaiban a különböző nemzetségek kisebb nagyobb összeolvasztása már régebben megtörtént. Kevés helyt előzte meg e változást alkotmányos államszerkezet; de nagyobbára erélyes egyeduralkodók befolyása alatt jött létre az, a közjó előmozdítására, az erősbek előnyével; a gyengébbeknek pedig megnyugvásával, legalább mindeddig legtöbbszörre hallgatásával.

Európa délkeleti államaiban! a különböző nemzetségek egygyeolvasztása vagy épen nem, vagy felette hiányosan történt. Itt azokat két különböző helyzetben találjuk. Némelyütt ugyanazon állam külön országaiban vagy kisebb tartományaiban elkülönítve léteznek, másutt, valamely országban vagy annak egyes részeiben vannak többé kevésbé összevegyülve. Az első esetben hihető, hogy a nemzetségek különbsége az országok csoportulásában többé kevesebbé lényeges változásoknak fog okül szolgálni. A másodikban a nemzetségek különválasztása a társadalom teljes felbomlása nélkül lehctlen; azonban meg vagyunk győződve, miszerint a társadalmi eszmék fejlődése, s az emberi ész egyik hígszebb fogamzásának, az alkotmányos képviseleti rendszernek sikerülnie ott is, hol különböző nemzetségek elválaszthatlanul vannak valamely országban összevegyítve, ama felbomlást meggátolni, a különböző nemzetségeket a társadalom igényeihez simítani, s a

polgárosodás magas feladatának, mely a rendnek a szabadsággal való egyesítésében áll, megnyerni. Nincs ebben semmi kétség; mert egy fejlettebb korszakban fog a különböző nemzetiségek részéről hiányozni a szükséges ildom, hogy megadják a közös hazának azt, mi nélkül nem állhat fenn, s egymástól ne vonjanak meg semmit, mi a nemzeti mívelődés biztosítására és akadálytalan fejlődésére szükséges.

A fennebbi szerepre van, meggyőződésünk szerint, az alkotmányos képviseleti rendszer meghívva Európa délkeleti részében, hol ugyanazon országokban vagy egyes tartományokban vegyesen létező nemzetiségek egygyéolvadása nem történt meg.

Ily helyzetben találja magát Erdély is, hol maga az alkotmány eleitől fogva különböző egyenjogú nemzetiségeket ismert el, az alkotmány védsánczain kívül lévő népet pedig felolvasztani képes nem volt.

Λ nemzeti fejedelmek korszakában a nemzeties uralom a felolvasztásra kedvezőleg hathatott volna. Így de ez egész korszakban az ország ereje sokkal inkább kívülre volt igénybe véve, semhogy oly nagyszerű és huzamos munkát kívánó foglalkozásra akár ereje, akár ideje lett volna. Λ nemzeti fejedelmek megszűntével pedig a felolvasztás egyik legfőbb tényezője is megszűnt, még mielőtt a nemzetiségek jogérzetre ébredése következtében a felolvasztási kísérletek kétségessé, kivihetlenné váltak.

Ha fennebbi állításaink igazak, s a jelenkornak uralkodó eszméi körül forognak, ha a vázolt viszonyok valósággal léteznek s legközelebről önhelyzetünkre vonatkoznak: úgy azok szándékos ignorálásával, vagy elfogult tagadásával önmagunknak ártanánk legtöbbet,

szándékosan bocsátván ki ujjaink közül a vezérfonalat, mely a jövő bonyodalmai közt útmutatásai szolgálhat.

Hogy ez ne történjék, szükség a pár szóval mondotakat komoly figyelemre vennünk, s több oldalú vizsgálat és átfontolás következtében eljárásunk gyakorlati szabályaivá alaki tunk.

Az alább elősorolandó események hazánk oláh népessége nagy részének kebelrázó kihágásait adják elő. Bármily számosan követték legyen is el ama tényeket, mégis távol vagyunk azokat az egész nemzetnek róni fel. Mind e mellett felette szomorító, hogy valaha megtörténtek; még szomorítóbb, hogy ismételve lőnek; de hogy újból előfordulni nem fognak, remélnünk engedni nemcsak az oláh nép értei mesbjcinek a szomorú tapasztalatokon okult józan esze és érzelme; de azon roppant haladás is, melyet a jogosság és rend érzete az újabb időkben tanúsított, s nem tagadott meg közepette a leghevesebb forradalmi tusáknak sem.

Az 1848-beli vívmányok a hon különböző osztályú és ajkú polgárai közt a választófalakat. megszüntették s jelenleg az ország bármely lakosa jólétét egyenlő társadalmi előnyök és hátrányok mellett mozdíthatja elő. Ily körülmények közt a bárdolatlan erőszakra, a kárhozatos kicsapongásokra való visszaesés kétszeres bünt foglalna magában.

Az előadandó korszak hazánk fontos eseményeit, történelmünk lényeges alkatrészét tárgyazza, s miután a történelem lánczolatát megszakítani, vagy a történeteket nem történtté tenni egyaránt lehetlen, ezek elhallgatása vagy leplezgetése legszerencsétlenebb önmystificationónk lenne, mely a múlt tanulságaival együtt a jelen legbiztosabb tanácsataitól fosztana meg bennünket. Mely

nemzet ugyanis nem bír elég erővel múltja előtt szemét felnyitni, az behunytt szemmel megyn jvője elébe.

Az előrebocsátottak után közleményünk alakját illetőleg még egyet-mást meg kell említenünk.

A használt okmányok világos megjelölését egy történelmi mii szerkesztésénél, különösen történelmünk jelen fejlődési állapotában szükségesnek tartjuk. Ez által igazolhatja az író a rajzolt tényeket, a mondott állításokat; ez által mozdítjuk elő legbiztosabban történelmünk tovább fejlődését, midőn a kútforrásokat, melyekből merítettünk, kijelölve, a későbbieknek, a jelesebbek, s talán szerencsésbeknek, a továbbmerítést megkönnyítjük. Az adatok megjelölése által végül, szélesbítjük, mélyítjük, s egyszersmind minél tisztábbá teszszük hazai történelmünk dicső medrét, melyben a múlt, jelen, sőt a jvő, mint a messzi sarkcsillag a tiszta folyamban híven tükrözze vissza magát.

E meggyőződésnek, melylyel történetünk előadási modorára nézve általában viseltetünk, különös nyomatékkai kellett bírnia oly események előadásánál, melyek csak némi alapossággal és részletességgel mind eddig tárgyalva nem voltak, melyek úgy szólva most először állítatnak a történelem terére.

Megeshetik, bogy közleményünk a hazánkban csak most, serdülő oláh irodalomnál nemcsak élénk bírálatra, de éles czáfolatokra, sőt izgatottságra fog találni. Bárha ezen különösön meg nem ütköznenk, mindazáltal semmit helytelenebbnek, és egyszersmind czélellesnek nem tartanánk, mintha az oláh irodalom vezetői nemzeti elégtételt keresnének abban, hogy a Hóra támadását egy nemes irányú forradalomná emelve, annak főbb vezetőit történelmi jelességekké igyekeznének átalakítani.

VIII

A Hóra és társai, valamint az egész Hóra-támadás kebelrázó kihágásai körül méltányosan felhozható mentésegtől a cselekvények, a jellemek dicsőítéséig még felette nagy a távolság, s az erdélyi jelen oláh nemzedéknek a mívelt Európa előtti jó neve, nemkülönb, mint a nemzet erkölcsi fejlődésének magasztos érdeke, azt kívánja, hogy míveltebbjeik, hogy íróik, a dicsőítendő jellemeket ott keressék, hol azokat valósággal feltalálják. Kik nemzetük csecsemőkorában annak fejlődését talán a legszerényebb visszavonultságban, a hatalmokban álló, talán legcsekélyebb eszközökkel, de önfeláldozással és férfias kitartással mozdították elő, kik a szolgaság gyászos korszakában a tunyákat serkentve, a félénkeket bátorítva, a túlzókat mérsékelve, az elnyomás és zsarnokság elé gátokat készítettek, ezek méltók a magasztaláéra, nem pedig azok, kik a nehéz körülmények között a míveletlen, a vad szív bős dühétől kérve tanácsot, kebelrázó dül ások és mészárlások által, csupán az épen oly sajnálatos, mint előrelátható visszahatásra szolgáltatnak okot. Bessarionis és Sofroni, s ki tudja még kik mások, — kiket felkutatni és köztudomásra juttatni a román nemzeti irodalom legméltóbb feladata — érdemesbek az utókor s a jelen román nemzedék elismerésére, mint Hóra és mindazok, kik támadásában legszerencsétlenebb hírnévre szerettek igényt.

Hogy az erdélyi oláhok történetének ezen kétségtelenül homályos foltja megírásánál az igazságot a méltányossággal egyesítettük, ez iránt bensőnkben teljesen meg vagyunk nyugodva, s a történetírás e nélkiülzhetlen kelleke mellett az adatok pontos kijelölése, jótékonyan kell hogy hasson a netalán közleményünk okozta izgatottság megelőzésére, legalább mérséklésére. Az igazság minél alaposb és világosabb felderítése, s a

többek előtt talán kellemetlen tények és állítások kut-forrásaihoz való minél könnyebb járulat és ugyanis legbiztosb mód leend az áligazságok, a csalfa hiedelmek, a vétkes ámitások megghiúsítására.

Ugyanezen okoktól vezéreltetve, közleményünkben egy történelmi mű szabatosságára, és előadási csinjára kevésbbé törekedtünk. Ez előnyöket ha képesek is leszünk vala közleményünknek megszerezni, úgy hittük, fontosabb tekinteteknek kell alárendelnünk. E tekintetek abban állottak, hogy tanulmányunkat minél inkább a maga eredetiségében bocsátván közre, ez által azon forrásokat, melyekből merítettünk, minél hívebben tük-röztessük vissza.

Az adatok megjelölését vagy c könyv végén felhozandó megnevezésükkel, vagy előadásunk során tett idézetek által tehetők. Az első esetben a közertesülést nagyobb mértékben eszközölhetők, nemcsak az igénybe vett, de a kezünkön forgott és a tárgyra vonatkozó minden adatot megjelölvén az olvasó közönségnek. A második esetben előadásunk felettébb neliezkésítve lesz vala, majdnem minden mondatnál idézetet tenni lévén kénytelenek oly események leírása közben, melyeknél a legfőbb vázlatok sem voltak — miként fennebb is érintők — eddig történelmileg megalapítva.

A fennebbi okok miatt, az első módra határoztuk magunkat, annak hiányát azzal pótolván, hogy ott, hol nem kellett már létező mutató táblát közölnünk, a szükséges rövidség szem előtt tartásával az adatok megnevezésén kívül pár szóban azok ismertetésére is kiterjeszkedtünk.

Végül nem tartók feleslegesnek némely helyeken az illető adatokat előadásunk során is idézni.

Ha az előrebocsátott elvek és szabályok szem előtt tartása mellett sikerült az adatok csoportosításában, valamint itt-ott közbeszótt ítéletünkben alaposágot tanusítani, ha eljárásunk említett mindkét ágában a történelmi hitelesség- és részrehajlatlanságnak eleget tettünk; ha végül az adatok hű visszatükrözése ínellett, olvasóinknak még némileg érdekes olvasmányt is nyújtottunk, ez esetben célunkat elérve, fáradságunkat bőven megjutalmazva találандjuk.

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	I—X
A Hóra-támadás története.....	1—110

Az erdélyi oláhoknál régi időtől fogva több okok voltak egyesülve, melyek csak kedvező alkalomra vártak, hogy mindannyiszor a nyugtalanság és kihágások leg-szomorítóbb jeleneteiben törjenek ki. Az ország többi lakóihoz aránylagos nagy számuk, fajuknak és vallásuknak különbsége Erdély többi népei- és hitfelekezeteitől s végre az elnyomatás, mely alatt e miveletlen néptömeg folytonosan tartatott, örökös ellentétbe helyezte azt az ország érdekeivel, melyben hazája helyett nyomorának nemcsak színhelyét, de okát is szemlélte.

A szomszéd Moldva- és Oláhországban, hol önfajbeli elnyomóihoz később pogány zsarnokság is járult, az oláh nép még nagyobb elnyomatásban részesült, mint nálunk; de mint külön országban, az elnyomás mellett is, az államélet külön kifejlődhetésének több kellékei léteztek. E körülmény alkalmas volt az erdélyi oláhoknál is a szerencsétlenségben könnyen csírázó vágyakat ébreszteni s fajuk egykori uralma iránt vérmes reményeket, táplálni. E vágyak és remények később az orosz befolyás terjeszkedése által oly súlyt és fontosságot nyertek, minőt azoknak a nyílt ellenségeskedés, melyet a török Ausztria ellen folytatott,

nem kölcsönzött, s minőre orosz befolyás nélkül solia számot nem tarthatnak vala.

Az Ausztriával szövetkezés és barátság, ugyanis, csak mától holnapig tartó, legfelebb évtizedes politikáját képezte Oroszországnak, melynek százados iránya Ausztria gyengítésében és teljes túlszárnyalásában feküdt. így vonatott az oláh nemzet évek lioszsza során át a panslavisticus érdekek körébe, így hátráltak hosszab időre a fajérdekek a vallásiak mögé.

Ez utóbbiak ellen remélt az osztrák kormány tartós gátot állítani a birodalom oláhságának vallásos egyesítése által.

Több ildommal és méltányosb jogkímélettel lehet, vala ez irányban egy okos politika kezére játszani; de ágy, a mint történt, a felfogásában téves, eszközeiben vétkes törekvés a várakozásnak nem felelt meg.

Az egyesülésnél egyedül a papság megnyerésére lön némi gond fordítva; ellenben mi a nép vallásos balitéleteit, meggyőződését illeti, ennek irányában a kormány eljárása még azon hatást is nélkülözte, melyet a tömegre a jól választott külső eszközök szoktak gyakorolni.

Nehány évi kísérlet s az egyesülés pontjait magában foglaló s az egyesült papság előnyeit biztosító egy két felsőbb rendelet folytán Gyula-Fejérváron 1699-ben ment véghez az egyesülés, ünnepélyes díszmenettel és szertartással, melyben az egyesült püspökön kívül a királyi biztos, az ország némely jelesbjei s több, mint 1000 oláh vett részt.

Ez idő óta a kormány a nemegyesült oláhokat schismaticusoknak, ama községeket és azok tagjait, ha papjaik egyszer bármi módon az egyesülésre hajlan-

dóknak nyilatkoztak, visszaesetteknek tekintette, mihelyt az egyesülettől idegenkedtek, vagy azon vallástól, melyet úgysis csak kénytelenségből fogadtak el, a régire kívántak visszatérni. Ily esetekben a vallásos kényszergetésnek legjogtalanabb módjai lőnek megkísértve, s jóllehet a felsőbb rendeletek nem ritkán nyilvánították, hogy az egyesülés ügyében minden erőszak távol tartassák, a valóság mindamelllett a szavaknak nem felelt meg.

Az erőszak a kikenél sikerült, majd csak annyi békétlenséget szült, mint a kik visszautasították, s a jogtalan pártfogás és jogtalan elnyomás egyaránt képtelen volt megnyugvást eszközölni. Alig ugyanis az engedelmesek a nyert előnyök által újabbak követelésére érzik magukat végetlenül felbátorítva, addig az üldözöttek a részükbe jutott hátratételben boszujok bőv táplálékát találták.

Ily viszonyok közt az általános ingadozás és békétlenség az erdélyi keleti egyház keblében több mint félszázadig tartott, midőn végre 1761-ben budai ó-hitű püspök, Dénes, Brassóban erdélyi nemegyesült püspökké igttatván, két külön görög egyház létezése tényleg el lő'n ismerve, a nélkül azonban, hogy a vallásos térítés jogtalan módjai — habár az eddiginél kisebb mérvben — megszűntek volna.

Ennyi idő alatt a kormány több jogkimélettal és méltánylattal többre megy s inkább czélt ér, ha az egyesülésnek valódilag megnyert kisebb körből hat a tömegre.

A főczélnak, hogy az oláh nép, vagy annak egy tetemes része a kül és idegen befolyástól elvonassék, egy másik akadálya magukban az egyesülés pontjaiban

feküdt. Az egyesült oláh papságnak a római szókhoz való kapcsolása kétségen túl igen fontos lépés volt a kitűzött cél felé, de mindemellett — az egyesülés egyéb agai kevésbé lényeges és felületes!) pontokat foglaltak magukban, semhogy világos és állandó válaszfalat képezhettek volna ugyanazon nemzet két vallás ágazata közt. Czélszerűbb válaszfalat alkothatt volna ennél a kormány, ha az egyesülteket szellemi művelődés által igyekszik vala a nemegy es hitektől elvonni. Valóban ez eszköz, az egész nemzetre alkalmazva is, üdvösb hatással birt volna a vallásos kényszergetés bármely erőszakos módjainál. Nem tagadjuk, hogy a kormány fenajánlott törekvésével az összes oláh nemzet társadalmi helyzetében is nehézségekre talált volna; azonban a létező korlátok közt sem tette meg a kormány azt, mi hatalmában állott. Az egyesült oláh püspökség felállítása, s az e felekczetbeli papság számára alapított egyetlen központi tanoda ugyanis a nemzet művelésére irányzott komoly igyekezet bizonyosságául nem szolgálhat.

Nem lehet csodálkozni tehát, hogy a fennebbi alapokra fektetett egyesülés a közös nemzeti érdekeket ellensúlyozni kezdetben sem volt képes.

Az oláh papság majd csak úgy egyesült, mint óhitű, ugyanazon egyházuralmi (hierarchicus) testület maradt, mint addig volt. Tagjai — kevesek kivételével — a félmíveltség színvonaláig sem emelkedve, valamint maguk igen könnyen a legképtelenebb hitegetések eszközéül szolgáltak, úgy befolyásukat a népre igen gyakran az erkölcsi elfogultság és babona fentartására és káros hatalmuknak ez úton való öregbítésére fordították. Továbbá az egyesült oláhság, s még inkább papjainak legnagyobb része, a míveletlenség önhitt-

ségével használta ugyan fel a nyert pártfogást óhitű fajtársai boszantására, a nélkül azonban, hogy, különösen az első, bármikor kész nem lett volna csak iménti ellenfelének kezet nyújtani, valahányszor a közös érdeknek, mely csak részben szenvedett változást, képzelt oltalma kívánta, valahányszor egy harmadik, valahányszor az ország ellen elkövetendő merény forgott fenn.

A mondottakat igazolta az egyesülés története, igazolták a Bessarionis, valamint a Sofron okozta mozgalmak, nemkülönben, mint az oláh határország felállítása; mindenkifelett pedig az alább közlendő események. 8 ha az osztrák kormánynak az oláhok iránt követett politikája már kezdetben hiányosnak mutatkozott, még kevésbé lesz az kielégítő ezután, valahányszor c népnél a fajérdekek a vallásiakat háttérbe szorítják.

Az osztrák kormány eleitől fogva politikája főelvei közé sorozta, a magyar alkotmányos rendszert és annak főfentartóját, a nemességet, a köznép és különösen a jobbágyság sokszor jogos, de nem ritkán jogtalan pártfogásával ellensúlyozta.

II-dik József császár e százados politikával egy szándékában nemes indulatú, nézeteiben elfogult, elhátározásában hirtelen, eszközeiben felületes, akaratában hajthatlan uralkodó egyéni jellemét párosítja. A magyar jobbágyság alkotmány rendszer iránt viseltető lepleden ellenszenve, ellene irányzott intézkedései, s még inkább az innen folyó hírek s mendemondák, igen alkalmasok voltak a haza alsóbb osztályait s különösen pedig az oláh nemzetet folytonos izgalomban tartani.

A császár 1783-ban május végén és június elején utazta be Erdélyt, s a népség által kérelem-levelekkel

halmoztatott el, melyeknek nagy része az oláhoktól jött. 1783-ban aug. 13-kán a kormányzékhez küldött legfelsőbb rendeletben a jobbágyoknak több lényeges javalmak adattak, s a rövid időn behozandó urbér kiállításba helyzetetett.

A nemegyesültek üldöztetései és ebből folyó oláh mozgalmak József türelmes uralkodása alatt ugyan megszűntek; de a határőrkatonaság szaporítása még folytonosan foglalkodtatta az elméket. A katonatisztek, s köztük főleg az idegenek, különösen hivatva érzék magukat József alkotmányellenes tervei előmozdítására. Tartózkodás nélkül daczolván az ország intézvényeivel és a polgári közigazgatással, némelyeknél a korlátlan uralom nyílt pártolása, másoknál éretlen világpolgári eszmék szolgáltak a felsőbb kegykeresés palástjául.

Mily kevés tekintélye volt ekkor is a haza intézvényeinek s a polgári közigazgatásnak a katonaság előtt megtetszik abból, hogy a határőrség már két évtized óta fel volt állítva, s mégis csak egy alezredesnek vagy őrnagynak érdemszerzést sovárgó tulbuzgalma is elég volt arra, hogy a besorozásra való csábítás által egész vidék felizgathassák; hogy számtalan oly családokat lajstromozzanak a határőrség közé, kik az ország, ámbár jogtalan és helytelen, de tényleg mégis érvényben levő törvényei szerint a földesurak tulajdonai voltak s kikre nézve már előbb a határőrség fölállításánál is a tulajdon sérthetlenségét maga a kormány ki-mondotta. Midőn azután nemcsak a katonai legmagasb előjárók, hanem maga a kormány az ily, s ehez hasonló törvénytelen tényeket elnézte, vagy nyilvános tiltó rendeleteit ellenkező tényei, vagy titkos parancsai által megsemmisítette: ezen eljárásnál mi lehet a közrend-és csendre veszélyesebb, a kormányra nézve lealázóbb?

Nincs körülmény, mely az ennyire kétszínű belpolitikát igazolhatná, s mégis a kormánynál rendszeresítve láthatjuk azt a határország felállításánál, s az elősorolandó események közt a legfeltűnőbb alakban másodszor találkozunk vele.

A zalatlinai kincstári birtok három kisebb uradalomra volt osztva. Régebben csak egyikben korcsmároltatott a kincstár idegen haszonbérlő által: a más kettőben az uradalom jobbágjai 150 forint haszonbér mellett korcsmároltak. Azonban egy az uradalomban lakó Áron nevű nyugalmazott százados tervet készített arra nézve, hogy a haszonbéri összeg 10—12 ezerre emeltessék fel, e körülmény folytán a korcsmák az egész uradalomban egy örménynek adattak haszonbérbe. A lakosok már ekkor 1782-ben keveset gondolván a tisztviselőkkal, előbb gyűléseket tartottak, majd kihágásokra vetemedtek, s vétkes kicsapongásuk egy csakhamar szomorú hírnévre jutott egyéniségben érdeemes főnökre talált. — Nyikuláj Ursz a zalathnai uradalom Albák (Nagy-Aranyos) helységében született. A „Hóra“ nevet, mely oláhul éneket tesz, gúnynévül kapta, minthogy a korcsmákon korhelység közt jól tudott énekelni. — Azon körülmény, hogy Nyikuláj, egy helység részére kieszközlendő vásári kiváltság tárgyában ¹⁾, több versen járt Bécsben, különösen illet azon feladathoz, melyben az ámitásnak főszerepét kellett játszani. — Hóra most az ajánlkozó első alkalmat hasz-

¹⁾ A helység nevét okadatolva nóm találtuk. Ez azon gyanításra is szolgálhat okul, hogy Hérának a vásárkiváltság megszerzéséért Bécsben járása ugyanazon egy az alább köiül menyesen előadott bécsi útjával. Az 1791-ben megjelent Hochracisterféle naptárbóli krónika szerint Héra a brédi vásárvám megnyerése végett járt Bécsben.

nálva, a haszonbérbe adott korcsmákért békétlenkedő oláhság élén, a haszonbérelő pinczjét feltörte, a bordók fenekét beütötte, a bort elfolyatta s az uradalmi és megyei tisztek fellépte után sem szűnt meg rendetlenkedni — elannyira, hogy a felbőszült csoport megzabolázására katonai erő volt szükséges. — A főczinkosok közül egyedül Hóra fogatott el; de a gáldi tömlöczből, hová társaival záratott, megszökvén¹⁾, később, mint a zalatlmái jobbágyok követe, a korcsmák haszonbérbe adása ügyében a császárhoz Bécsbe utazott. A kihallgatáson a korcsmát haszonbérelő örmények ellen tett panasza végén az oláhoknak a magyarok urasága, a jobbágyság alól leendő felszabadításáért esedezett Hóra a császárnak, s hozzá tette, hogy ha az nem történik meg, könnyen megესlietik, hogy fel fognak kelni, s magukat közveszélyvel is felszabadítják. Erre József ezen súlyos szavakat mondván: „thut ihr das,“ Hóra, hálája jeléül lábaihoz borult. E nagy fontosságú eseményt az egykorú Ribiczei alább az adatok közt idézett levelében azon hozzátétellel említi, hogy ezt íSzodlertől, a toscanai herczeg Károly nevét viselő gyalog ezred egykori hadbírójától hallotta több versen, ki a császári kihallgatáson valami más ügyben jelen volt, s később, mint a tudósító huzamos időn általi barátja, Zalathnán halt meg. Az említett közlemény valóságát sokan hitték, részint Ribiczei előadásának körülményessége miatt, részint azon okoknál fogva, melyek a politikai viszonyokban rejlettek. Úgy vélekedtek, hogy az indulatosság, melylyel az uralkodó — kitől a hajlam nemes-séíjét senki sem tagadhatta meg — szabadelmű, de át nem

¹⁾ Kurz A. röpiratában azt állítja, hogy az itt említett kihágásoknál sikerült Hórának szaladással menekülni.

gondolt terveihez ragaszkodott, azon hosszasan táplált ellenszenv, melylyel viseltetek a magyar alkotmány és nemesség iránt, melyben tervei fő akadályait szemlélte, könnyen ajkaira hozhaták a hibás szavakat a nélkül, hogy azok horderejét átgondolta volna. — Hogy a kormány a lázadás elnyomásánál felette hosszútűrő volt, az események egész folyamából meglátandjuk. — A kérdés, melyet a történelem máig sem döntött még el, csupán a körül forog, közvetlen folyt-e be a kormány a lázadás keletkezése- és elterjedésébe? — vagy csak közvetve — vétkes elnézése által? mert a súlyos felelőség bizonyos mértékét — azok után, mik történtek — a legrészrehajlatlanabb bíró sem fogja tagadhatni. Azt azonban meg kell vallanunk, hogy a kezünkön forgott számos adatok közt olyat, mely a császár és Hóra közti fennebbi jelenetre vonatkoznék, a Ribiczei levelén kiviül egyet sem találtunk.

Hóra Becsből hazaérkezvén, csak alkalomra várt, hogy lángra gyulaszsa fajtársai izgatott kedélyét, kiknél a külbújtogatók sem hiányoztak. Bessariouis és Sofron szereplése óta az orosz politikának az oláhságra való befolyása iránt kétség többé nem lehetett. Folytonos orosz ügynököknek ez időben különösen a szent képeket áruló oroszokat (íkonosokat) tartották, kiket az oláhok szívesen fogadván, idegen nyelvük daczára velők titkon értekezni igyekeztek, s midőn a tisztviselők ily tettükért az oláhokat dorgáltak, ezek nem tartózkodtak nyilván kijelenteni, hogy bár mennyire is igyekeznek őket az oroszoktól elvonni, Ők ezután is társalognak velők, mert keblükben a legjobb szív ver, s velők ugyanazon hiten vannak¹⁾).

¹⁾ „Hóra pórhada,“ előadta Mátyásfalvi Göttfy Borbára. — Kurz: „Hóra und Closka.“

1784-ki július hóban a Hátszeghez közel fekvő Gonczága faluból néhány oláh jelentette magát, az első oláh ezred alezredese — Karpnál, készeknek nyilvánítván magokat a fegyvert felvenni.

Példájukat követték a jóválcseliek s később több körülfekvő falvak lakosai.

A Károly-Fejérvárhoz közelebb fekvő falvak lakosai a vár parancsnokánál jelentették magukat. Mindjárt, kezdetben, midőn 12 herepei oláh jelentette magát, a katonai biztos, Ostmayer, el fogadható sok iránt kérdést tett az erdélyi katonai parancsnokság elnökéhez, Preishoz, s tőle azon nyilatkozatot nyerte, hogy az említett 12 parasztot — azon kijelentéssel, hogy kívánataiknak ideje még nem jött el — bocsássa haza; de, úgy ezeket, mint másokat, írjon össze. — E rendelet hírére nagy számmal sereglett az oláhság Károly-Fejérvárra — azzal hitegettetve a katonatisztek, más csábítók, s különösen a pópák által, hogy kik magukat felíratják, eddig bírt telkeiknek örök birtokosaivá lesznek, s adójok alább fog szállíttatni. — ily ámitások Hunyad- és Zarándmegyében nem ritkán hangoztak a szószékekről a templomokban, — valamint bizonyos az is, hogy a katonatisztek az összeírásra csődült oláhságnak földes uraik ellen fölhozott panaszait nemcsak szívesen meghallgatták, hanem róluk illető előljáróiknak és az országos katonai főparancsnokságnak tudósításokat tettek, honnan e panaszok a kormányzék elébe adatván, több rendbeli nyomozásoknak szolgáltak okul, melyek nyomán azután a panaszok, — bárha olykor nem alaptalanoknak, mindazáltal általában felette túlzottaknak bizonyultak be.

Az el nem fogadott, de teljesen vissza sem utasított katonaösszeírás hírére nemcsak a zaránd-, hu-

nyad- és fejér-, hanem a küküllőmegyei oláhságnak egy vésze is mozgásba jött Károly-Fejérvár felé.

Félve a rász követkeésektől, a liunyadmegyei folytonos tábla augusztus 19-ről az összeírás ellen a kormányzékhez feljelentést tett, s a forrongás növekedésével augusztus 23-káról újabban felírván, kinyilatkoztatta, hogy a megyei tábla nem nagyítva, hanem igazán írja a dolog állását; a népszavargás a hátszegi és károly-lej érvári elkezdett összeírás által annyira ment, hogy a megkezdendő gyilkolásról, rablásról és gyűjtogatásról nyilván és közönségesen beszéltek; a megyei altisztek hivatalukat bátorságban nem folytathatják; az adószedésben — mily eljárást kövessenek, nem tudván — a kir. pénztárnokok megakadtak, s a közbátorság veszélyeztetve van, és ha a baj korán nem orvosoltalak, a szikrából nagy gyulás lesz.

E feljelentésre a kormányzék megtalálta az országos katona főparancsnokságot, hogy a katonaösszeírást szüntesse meg s a kerületbe két század gyalog katonát s ugyanannyi lovasat küldjön.

Az irt parancsnokság engedve e felszólításnak, megrendelte a károly-fejérvári parancsnoknak, hogy a hunyadmegyei mozgalmak kinyomozására küldött Halmágyi Istvánnak mindenekben segédkezet nyújtson. A határőr-katonai előjáráságnak meg lón rendelve, hogy a törvénytelen összeírást megszüntesse, a hunyad- és fejér-megyei oláhságot földesuraiknak tartozó kötelesegeik teljesítésére s általában rendre utasítsa, hogy lássa az oláhság, miként semmi katonai pártolásban nem részesül, s katonáskodási szándéka hiábavaló.

A katonatiszteknek — továbbá — általában meghagyott, hogy az összeírásra jelentkező parasztokat

letartóztassák, s ha szándékukhoz vakmerőn ragaszkodnának, elfogják és földesurainknak kézbesítsék.

Ilyes összeírásról — folytatja a rendelet — a katonai parancsnokságnak tudomása nincs; tudja ugyan, hogy 10 licrepei jobbágy Károly-Fejérvártt jelentette magát katonának, de visszautasítottak és kötelességük teljesítésére igazítottak.

A parancsnokság e rendelete támogatására a két gyalog század is megjelenvén, parancsnokuk, Richard százados, a kormányszéktől kirendelt, polgári biztos Bógya Ferencz által közhírré kezdette tételni a katonaparancsnokság rendeletét; de midőn a közzétételben a katonatisztek által elkövetett hibák gondosan el lőnek hallgatva, a kihirdetés a nép felvilágosítására, s útbaigazítására hatással nem bírt; a nép ugyanis a hallgatást a katonaság előbbi eljárása palástolására s pártfogolására magyarázta.

Sept. 24-kén a hunyadmegyei tisztség a kormányszéknek jelentést tett, mily fogadtatásban részesültek legyen a katonai összeírás betiltásának közhírré-tétele végett kirendelt biztosok. — A nép több helyt nem adott hitelt az összeírást betiltó parancsnak; nevezetesen a boldogfalvi vásáron egy osztrói lakos nyíltan korholta a kihirdetőket s rögtön befogatván, az illető törvényszékhez való kísértetés végett a hátszegi katonaparancsnokságnak adatott át. — A mácsóiak még lázongóbb szellemet tanúsítván, a kihirdető biztosok Karpot megkérték, igyekezzék szép szóval őket lecsendesíteni.

Értesülve az eseményről a főkormányzó, Bruckenthal, felszólította az országos főkatona-parancsnokságot, hogy a fenyegetett helyekre a csend és rend fenntar-

tása végett — négy század gyalogságot, s egy osztály lovasságot küldjön téli szállásra; hasonlólag fel lón szólítva a fogarasi püspök is, hogy a város-vízi pópát hajtogatásáért vonja feeleltre, s a vád valószínűsége esetében büntesse meg. Egyszersmind a kormányzék szeptemb. 26-ról legfelsőbb parancs nyomán, a zavarók szigorú megbüntetése végett kemény rendeletét közzétett. De a főkormányzó — a helyett, hogy e rendelethez következetes maradt volna, — oct. 19-kén egy sajtószerű és a viszonyok komoly sürgősségétől merőben elütő rendeletében a hunyad-megyei tisztségnek tudtul adta, hogy miután azon megyéből az oláh jobbagyságnak a katonai összeírásból eredt ellenszegüléséről és zavargásáról a kormányzékhez többféle és egymással ellenkező tudósítások tétettek, a napokban Koszta István kormányzékai titoknokot a végett küldötte a megyébe, hogy az említett feljelentésekben foglaltakat kéz alatt kinyomozván és a dolog valódi állását megtudván, ha a közbátorságot legkevésbé is veszedelemre látja, őt — a főkormányzót — rendkívüli futár által is értesítse, ki azonnal személyesen fog a zavargások színhelyére menni.

Minthogy azonban az említett titoknok tudósítása szerint a nép lappangó forrongásai már csaknem egészen lecsendesedtek, s a netalán kiújuló nyugtalanságok iránt a szoros felügyelet a tisztviselőknek kötelességükké van téve, — ez okon a kormányzó meghagyja, hogy a mozgalmak teljes elnyomására intézett Vendeleteket gondosan hajtsák végre, s a főczinkosokat, ha fölfedezve, vagy talán már fogva is volnának, 8 napi fogság után — semminemű testi büntetéssel nem illetve, — azon intéssel bocsássák szabadon, mikép bármely ellenszegüléstől óvakodjanak; mert különben a legke-

ményebb büntetésnek teszik ki magukat. Mivel végre azon panaszokra nézve, melyeket a jobbágyok a földesurak kihágásai ellen emeltek, melyeknek hadnagy Kall ián i közbejöttével kellett kinyomoztatni, a kormányzók által rendelt kinyomozás irományai eddig sem küldettek fel, felterjesztésüket a megye tisztsége legfeljebb 15 nap alatt tartsa szoros kötelességének; ellenkező esetben a kormányzók kénytelen lesz a tisztek fizetését felfüggeszteni.

Még mielőtt a fennebbi rendeletnek, mely nyilvános habozást és gyengeséget foglalt magában, káros hatása észrevehető lett volna, october 27-ről hunyadmegyei főispán Bornemissza jelentette, a főkormányzónak, hogy a kormány intézkedése, s ennek következtében a megyében elhelyezett katonaség tekintélye, valamint a vármegyei tisztek eljárása folytán a parasztság teszi ugyan az úrdolgát s nyíltan nem ellenkezik; de mind e mellett elárulja lázongó hajlamát, s csak kedvező alkalomra vár, hogy kitörjön. A katonai összeírást — továbbá — most is a felsősée parancsából történtnek hiszik, de nem az ezt megszüntető parancsot; a fegyver-nyerhetés iránt még mindig él reményük; a katonai és polgári tisztek intéseit még most is a földesurak befolyásának tulajdonítják. Példa erre Algyógy, mely, midőn az összeírást megsemmisítendő katonaság megérkezett, panaszai előadására rögtön követséget küld, ha Richard százados meg nem akadályozza, továbbá a csikmóiak a kihirdetés alkalmával engedelmességet ígértek ugyan, azonban miudjárt másnap a szászvárosi heti-vásáron az akmáriakkal együtt tele torokkal kiabálták, hogy nem hisznek a hirdető biztosoknak, s a felséghez követséget akarnak küldeni, mit az akmáriak meg is tettek. Ez azonnal

tudtul is adatott az algyógyi katonai parancsnoknak a lehető zavaroknak kikerüléséért.

Ez állapot orvoslására a főispán indítványozza, hogy a kormányzó, ki e forrongás színhelyén személyes megjelenését ígerte, küldjön egy nagy tekintélyű katonatisztet és egy polgári hivatalnokot, kik a helységek lakóit győznék meg az összeírás megsemmisítéséről; kéri továbbá, hogy a forrongás fejei keményen megbüntetessenek, s a katonaság az oláhságot az éjjeli gyűlések tartásától tiltsa el.

Kevés napokkal ezelőtt inkább figyelmet ébresztő, mint célravezető módon biztosok által kerestetett a kormány egy Salis nevű, hibája miatt elbocsátott katonatisztet. E rejtélyes egyént a közönség „muszka báró“ név alatt a legveszélyesebb bujtogatónak, s a lázadás főindítójának tartotta; a dúlások színhelyén több versen látták, hol — állítólag — többször el is fogatott; — de ismét elillant, — a nélkül, hogy valaha az igazság boszuló keze utólérhette, vagy csínjai voltaképen csak világosságra is jöhettek volna¹⁾.

Mig az ország alsóbb és felsőbb hivatalai elégtelen eszközökkel kívánták a támadásnak elejét venni, a kitérésre már minden készen állott; ugyanis másnap a midőn a hunyadmegyei főispán fölebbi jelentését tette, Hóra kémje, Krisán Dsurds, herpenyesi lakos és hasonlókig — kincstári jobbágy, a brádi heti-vásár alkalmával megjelent és magát a Körös hídja alá rejtven, több oláhokat magához hivatott, s elhitette velők, hogy Hóra, ő felségétől parancsot hozott, hogy az oláhoknak fegyverek osztassanak. Szavai érvényesi-

¹⁾ Kurz A. Salist orosz emissariusnak állítja. Erre látszik mutatni a közönség által ráruházott név is.

túsére az ámitó egy aranyozott keresztet is mutatott elő, melyről azt állítá, hogy azt neki Hóra, mint ő felségétől kapott igazolványt, adta át; egyszersmind a jelenvoltaknak meghagyá, hogy a következő vasárnap, mely oct. 31-kén vala, a mesztákeni templomban minél számosabban megjelenjenek a legfelsőbb parancs meghallgatására. — Az írt napra és helyre Hunyad-zaránd-megyéből és a zalathnai fiscusi uradalomból temérdek oláhság csoportosult egybe. — Hóra ottani megjelenése nem bizonyos; de Krisán jelen volt, valamint egy idegen is, ki magát a néppel nem ismertette meg, s ki alkalmasint a már fennebb említett Salis lehetett. A későbbi vallomásokból kiviláglott az is, hogy az említett gyűlésben Hóra, Kloska és Krisán a lázadás fejeiül ismertettek el, mi világosan már régebb szőtt összeesküvésre mutat. Az írt vallomások — végül — még arról is tanúsítanak, hogy Hóra a magyarok teljes kiirtására intézett parancsát a pópák és falusi bírák által már előre terjesztette. A templomi szolgálat után Krisán szólalt meg s elhitette a néppel, hogy Hérának ő felségétől van megbízása az oláhokat Fejérvárra vezetni, s a magyarok kiirtása végett felfegyverezni. — Az álnok ámitó beszédét azon parancscsal végzé, hogy más napra, u. m. november 1-re minden faluból — a falunak nagyságához képest — ötön, haton, tizen, — ilendő készüllettel gyűljenek Kuréty nevű faluhoz, hol bevárja őket, s felfegyvcizés végett Fejérvárra viszi. — A kitűzött időben egymásra gyűltek az említett faluba, mint a szabadságkeresés helyére, nemcsak a zarándvidéki, hanem a maros-melléki oláhok is.

A kurétyi gyűlésen a más két fő czinkos — Hóra, és egy másik, kerpencsi oláh, Kloska — is megjelent, s fekete hosszú papi czondrában, kezeikben kereszttel

tüntették ki magokat. Lázasztó beszédekben a tömeg vallásos érzelmére és alattvalói hűségére hivatkozva nyilatkoztatták ki, miként Isten akarja, s a császár parancsolja, hogy a magyarok mind leölessenek.

A Hunyaddal egyesült zarándmegyei tisztség érélyes fellépést tarta szükségesnek.

Az írt gyűlés napján alszolgabírák: Gál Mihály, Madocsai József, Naláczi Farkas és Pakott Mihály — maguk mellé veszik Szombati Mihály biztost, Kristyori Lajost, Móricz nevű orosz nevet viselő ezredbeli hadonczot, négy közkatonával, egy vármegye-gornyikot és egy hajdút, s ezekkel együtt Kurétyra mennek s ott Krisán Dsurzstot elfogják; midőn azonban vele megindulának, a közelebb álló oláhok jelt adván, a sokaság mindenfelől a megyetisztekre rohan, — Gál Mihályt, Naláczi Farkast és egy közkatonát megölnék, s a foglyot kiszabadítják; mire a többi katona és a megyei tisztek futással menekültek.

Itt veszi kezdetét a gyilkolás, rablás, égetés. — Az oláhság felhagyva károly-fejérvári utjával, megrohanta Kristyort, s minden elől talált magyart leölt; legyilkolta jelesen Krystyoron: Krystyori Gábort, Jánost, Sámuel, Andrást, Ádámot és Tamást, Kristyori Ádámnét 3 gyermekével, Pakott Mihály alszolgabírót. Krystyori Mihályné menekülni kívánván, ijedtében a szabad ég alatt kettőst szült; de gyengült állapotja miatt a szülöttek közül csak egyiket vihetvén magával, az ott maradt másikat az ebek legott felfalták. A nyomorult nő, magához ölelt gyermekével és a kristyori papnéval, ki szintén két gyermekkel menekült, az erdő felé szaladván, Czereczel falunál estek a dühöngőknek áldozatául, kik az emberiségnek színét is levetkezve, a két gyereket félholtan

vetették a szemük előtt megásott gödörbe, honnan kebelrázó nyöszörgésük még több ideig kihallatszott. A rabolva gyilkoló tömeg a megöltek javait zsákmányul vitte. Pakott Mihály leányát erőszakosan a görög vallásra keresztelve, nőül egy kristyori oláhnak adták, s november 2-kán Brádra törtek. Az erről értesült brádi magyar lakosság a helvéthitűek tornyába menekült; de az oláhság feltörvén a templom ajtóját, felhágott a toronyba s a menekülteket lehurczolván nagyobbara megölte, kivéve néhány legyilkolt nejeit és gyerekeit, kiknek azon feltét alatt adatott kegyelem, ha a görögneemesült vallásra térnek. — A részint helvét-hitűek, részint rom. katolikusok átkereszteltetése más vallások meggyalázására intézett legalázóbb szertartás mellett novemb. 4-kén történt, midőn a gyilkosok az átkeresztelteknek egyszersmind azon parancsot adták ki, hogy magyarul ne beszéljenek, adósságukat ne kérjék, hogy nemes asszonyok voltak és jobbágyokkal bírtak — ne említsék; elrabolt portékájukat, ha tudják is hol van, vissza ne követeljék.

A Brádon több nap alatt legyilkoltak nevei ezek: Brádi Miklós és József, Nemes Mózes leányostul, Szombati Mihály, helvét-hitű pap Bakcsi, két aranyosszéki határőr, egy szabadságos katonáné; Kenderesi Zsófiának kezeit, lábait vágván le, ezen állapotban hagyták, míg lelkét kiadta. — A mészárlás elől néhányan, név szerint a helvéthitű oskolatanító, egy katolikus szabó, Kis József, Anka István és György, Nemes János két kis fiával az erdőre menekültek; ezeknek kegyelmet ajánlván, ha hitőkre áttérnek, visszatértek házaikba; de a hitszegők befogták és nov. 5-kén mindnyájukat leöldösték, Nemes Jánosnak kegyelmet esdeklő két gyermekét tulajdon atyjok holt testén végezvén ki.

A brádi mészárlás alatt egy dühöngő csoport november 3-án reggel Ribiczét rohanta meg, hol a gyilkolás és rablás ismét több napig folyt, a kegyetlenségben gyönyörködők időt vevén maguknak vadságuk végrehajtására, és ezt bizonyos ünnepélyességgel gyakorolván, — talán azért, hogy a felháborodás első heve se szolgálhasson mentségül.

Ribiczen néhány magyar nejével Ribiczei József házában vonván meg magát, ott Ribiczei Mózes íródeákja Szalai József, egy Ferencz nevű asztalossal s egyikét más férfival a ház padlásáról reggeltől fogva délutánig a legvitézebb ellenállást fejtették ki a tömérdek sokaság ellen, — kik jóllehet minden mellék épületeket meggyújtottak — a lakóházhoz mégsem közeledhettek, mert az elszánt ostromlottak jól irányzott lövéseikkel már húsz, részint holt, részint sebesülttel apasztották a bős csoport számát. Ekkor a közelben, Körösbányán szállásoló Csépi kapitánytól egy szabadságos katona követül jövéen, szabad menetelt kért a pénztárnokhoz örül küldött katonáknak, kikről a százados azt hitte, hogy a házba szorultak; de a kik — mint fennebb láttuk — a szolgabírákkal Kurétyra mentek volt. Az épen oly gyáva, mint kegyetlen ostromló csoport békét ajánlott nemcsak az ott képzelt katonáknak, hanem más bennlevőknek is, s egy Bóka György nevű oláh az ablakon keresztül kezet adott Szálainak. De fogadásukat nem tartották meg, s a házból kijövőket mind rendre leölték. — Itt veszett el Szalai, Ribiczei Ferenczné, Balog Zsigmondné; Ferenczet, az asztalost, kezét, lábát megfogva, a padlásról hányták le a kegyetlenek, míg mások lándzsákat és vasvillákat tartottak alája; ifjabb Nemes László, az ablakon kinézvén — már az ostrom kezdetén elesett.

Ugyanott Ribiczen ölték meg Katona Györgyöt, Ribiczei Gábort, Balogh Zsigmondot, Nemes Áront, Biális Sándort. Másnap ugyanott Biális Ferenczet feleségével, Nemes Ferencznét, Borbély Józsefet, Ribiczei Istvánnét, hajadon testvérével, Nagy Mártont, Nagy Péternét, Nemes Áronnét egy fiacskájával és két leányával együtt, Orbán Józsefet, két fiát, Nemes Pál fiait, Nemes Józsefet feleségével és két betűs fiacskájával, Orbán Ferenczet leányával, Orbán Imrét vejével és egyetlen fiával. Ezeket — mint valamely törvényesen halálra ítélt gonosztevőket, — nagy kísérettel vitték ki a falu mellé, s ott az a végre rendelt cigányokkal ölették meg. A szegény anyák ölükben vitték gyermekeiket a vesztőhelyre. Az öregebb és középső Nemes László, Nemes Imre feleségével és leányaival az erdőre menekülvén, a vákai oláh pap mentességükről jót állott s a kolostorba hitta; az oláhok onnan is kihúván, Nemes Lászlón kívül a többi cigányokkal ölették meg; Nemes Imre két leányát pedig kivévén a ezigányok kezéből, a legaljasabb szertartással — melyben a más hitűek elleni gyűlölségüknek szabad tért nyitottak — az ó-hitre kényszerítették. Ugyanekkor Ribiczen egy szolgáló — azon meggyőződésből, hogy mind meg kell ölni a magyarokat, Ribiczei Sándor három hónapos leánykáját a Körösbe vetette. Madocsa László szolgabíró meggyilkoltatása is Ribiczen történt. Ribiczei Istvánné hajadon testvérét, a fennemlített szép Pulya Zsuzsánát, minthogy buja szándékuknak mind végig ellenállott — félhalva hányták a gödörbe, még mozgó testére lábukkal nyomván földet.

Ez év tavaszán az erdélyi fő hadi vezérség százados Csépi Lászlót a tolvajok kergetésére és a közcsend fenntartására századjával Zaránd vidékére rendelte. E

századost mindjárt, a zenebona kezdetén alispán Hollaki felszólította, hogy a bőszi csoportnak elibe menvén, igyekezék azt elszéleszteni. Csépi egy hadnagygyal és 45 emberrel le is ment Körösbányáig; de semmit sem tett, hanem Körösbányáról nézte a ribiczei mészárlást; sőt még egy csoport oláhval, kik rablás végett Lankáról Ribiczére siettek — beszélgetett: katonáival puskáikat a kerthez támasztatta.

Kristyornak, Brádnak és Ribiczének elpusztítása után több részekre oszlott a bőszi csoport. Egy része Zarándban, Körösbányán, Lunkán, Ocsón, Nagy- és Kis-Hálmágyon, Ácsuván, Acsuzán, Pleskuczán át Magyarország széléig pusztította a nemesek és magyarok udvarait, a szent helyeknek sem kedvezve. Ekkor ölettek meg Körösbányán Szentkirályi György, Kis Gergelyné, Ribiczei István, Brády József, — Lunkán Gencsi János. A megöletett Gál Mihály özvegyét, miután erőszakosan görög hitre keresztelték, gyermekszülése után 14 nappal egy oláhnak adták nőül. Körösbányán a Ferenczrendi papokat is nagy pusztulás érte, kik futással mentették meg magukat; egy otthon maradt szerzetest keményen megverték; a temetkező helyet feldúlták és Máriafű László főispánnak megelőző évben eltemetett holttestével legilletlenebbül bántak; a papok szobáit használhatlanokká tették; szűz Mária képét összetörték e szavakkal: „ha a magyarok védanyja vagy, most segíts rajtok!” — a szentelt ostyát földre dobálván, összetaposták; a helvéthitűek úrasztali poharába disznólkodván, azt kiáltották: „ez a magyarok úrvacsorája!” — Lunkán Gencsi János — tábornok gróf Gyulai Ferencz gazdatisztje leányát barbár módon egy szabadságos katonához és egy más lunkai oláhhhoz

adták nőül, kik későbben katonai erővel szabadítottak ki az embertelen házasságból.

A lázongók egyik fővezére a fenn is említett Kri-sán Dsurzs az oláhság nagyobb részét november 4-kén Ribiczéről Mihelyén s Blezsényen át Topánfalva és Abrudbánya felé vezérelte. Mihelyént feldúlván ott Csiszár Lászlót, örült testvérel és két ártatlan gyermekével a legkínosabban ölték meg; az elsőt nője szeme előtt, gyermekeit előbb a kerten vetették át, s azután karókkal és vasvillákkal szurkálták halálra; az anyjoknak — főispán Hollaki Pál leányának — megkegyelmeztvén, Klés Togyérnek — ki férjét és gyermekeit megölte — adták férjhez Blesénynél. A sokaság esküt tett, hogy útjában egy láb magyart, se uradalmi tisztet nem hagy életben, ha nem a nemegyesült-görög vallásra állanak. Ez esküvés után Szent-András hava 5-dik napján a rabló csoport nagy sokasággal beütött Topánfalvára, ott a kamaratisztek házait elrobomlták, a gazdasági- és aranyváltó pénztárt felprédálták; a pinczéket felverték; a bort, pálinkát elvesztegették, s a kincstárnak mintegy 10 ezer forint kárt tettek; — Kis- és Nagy-Aranyoson több nyugodtan maradt kincstári oláh jobbágyot, névszerint Kola Vaszit és Vaszu Dumitruyt legyilkolták. Ugyanott aranyváltó Bisztrai Györgyöt még ruháiból is teljesen kifosztották; egyesült-görög esperest Pópa Avrámot személyében ugyan nem bántották, de mindenétől megfosztották, s egy Szent-Ferencz-szerzetes pap lakát a templommal együtt összerontották.

November 6-kán virradólag Abrudbánya felett a Verespatak felőli hegyet mintegy 6000-ből álló lázongó csoport szállta meg. — A megrémült város elejökbe küld mindent ígérve, csak a várost ne dűlják fel; de feleletül azt nyeri, hogy a magyaroknak mind el kell

pusztulniok. Erre 8 óra tájban irtózatossal: „megöljük egy lábíg a magyarokat,“ a városba rohantak, éktelen sírás, jajgatás és lövöldözés között egész éjszakáig raboltak, dúltak, pusztítottak; azt, mit el nem vihettek, szétrombolták, haszonvehetlenné tették, megsemmisítették; az épületek vas részeit kifeszegték s magukkal vitték. — A szent helyeknek sem kedveztek. A reformáltak templomában az orgonát, templomi ékeségeket szétrombolták; az összehalmozott tömérdek kincset elvitték, és kiket a templomban találtak bottal verték agyon, vallásos eltemettetésüket sem engedvén meg.

Ekkint a magyaroknak világi javait elpusztítván, lelkiösmeretekhez nyúltak: más nap — ugyanis — Veres-Patak feldulása után — hol a másik főnök Kloska vezényelt — újból Abrudbányára jöven, a városban nyilván kikiáltatták, hogy ki az istentől és császártól vett parancs szerint az oláh vallásra nem áll, oláh köntösbe nem öltözik, ajtója előtt akasztják fel, vagy nyársba húzzák. E fenyegetések után nemcsak a reformáltakat és unitáriusokat, hanem a katolikusokat is átállásra kényszerítették; minek következtében a magyarság — ifjak, mint öregek — mindkét városban, biztossági levélké váltásával, oláh vallásra állván, paraszt ruhába öltözött. — A fennebbi módon ó-hitre kereszteltettek: katolikus 65; reformált, 468; lutheránus 41; unitárius 548. A kár a városiak hiteles számítása szerint 162,462 forintra, 41 krajezárra ment. — Megölettek névszerént: Gsányi János, Eperjesi Sámuel, Zudor János, Szalai József, Pálosi György, Zudor Ferencz, Szappanyos Mihály, Mészáros Ferencz. Hasonló sors érte Mészáros Jánost és Györgyöt, Toscana nevet viselő ezredbeli őrmester Nagy Istvánnal együtt. A rablás és lakmározás közben.

29 oláh veszett el. — November 9-kén a lázadók az abrudbányai helvéthitűek egyház tetejére és ajtójára oláh keresztet tettek. A mindenéből kifosztott lakosságot a gabona és élelmi szerek árának rögtönös felemelkedése véginséggel fenyegette s bár merre örömetst menekültek volna; de az utakat mindenütt rabló csoportok tartottók elzárva.

Az alatt, míg Zarándban, Abrudbányán és Zalathna vidékén ezek történtek, egyik része az oláhságnak a Káján völgyén Huuyad-vármegyében a Maros mellékére nyomult, folytonosan növekedvén az útközben eső helységek hozzá] ok csatlakozó lakosai által, kiknek, a faluhoz közeledtökkor 3 lövéssel adtak jelt a csatlakozásra.

Már november 2-káu tudósította alispán Hollaki István a hunyadvármegyei táblát a zarándmegyei támadásról. Ennek vételére november 3-kán a hunyadvármegyei folytonos tábla katonai erő nyerhetése végett futár által a kormányzékhez folyamodott; egyszersmind pedig a közelben szállásoló Karp ezredest, Símén és Kallyáni hadnagyokat felszólította, hogy a fenyegető veszély elhárítása végett fegyveres erővel Dévára siessenek.

Más nap reggel meg is érkezett hadnagy Kallyáni 70-től 80-ig menő gyaloggal, a megrendelt katonai segély iránt Karp ígétét is hozván, ki estve felé maga is megjött — a nélkül, hogy ígéréte szerint bár csak egy katonát is hozott volna. Hadnagy Símén azonban lovasaival megérkezett és Kallyáni erősítésére még több gyalogság jöven, az nap estve 150 gyalog és 30 lovas volt Déván. Ugyanekkor, Karp ezredes kémét küldött ki a Káján völgyére, a lázadók hollétét megtudandó. A kém még estve azon hírral érkezék

vissza, hogy mindnyájan részegek; ő is ivott velük egy fogadóban, 40 vagy 50 fegyveres mind levághatná a Kaján torkában. Kérték Karpot, hogy 100 gyaloggal és 30 lovassal menjen elejökbe, Dévának őrizetére 50 gyalogot hagyván; de ő a szokásos kitérő felelettel élt, hogy csapatjait nem oszthatja meg. Senki azért eléjük nem ment, november 4-kén éjszaka a Józsi-káék branyicskai udvarára rohantak, ott minden kitalálhatót véghezvivén — és szokások szerint a szentségeknek sem kedvezvén*). — Onnan még azon éjjel M.-Solymosnak fordultak, a hol egyről egyig az udvarokat és a helvéthitű pap házát felprédálván. Szent-András hava 5-dikén virradatkor Hárrón és Berekszón hasonló dálást és égetést vittek véghez. Azon nap 8 órakor Ivéménden, 10 órakor Bánpatakon, Gyertyánon és Aranyon, 12 órakor Nagy-Rápolton, 2 órakor Bábolnán, 5 órakor Folton, 6 órakor Algyógyon, 8 órakor Bokajban, Homoródon prédáltak. — Megölettek: a branyicskai uradalom jegyzője Göttffy János; a Hollakiak solymosi tisztje, Balogh Zsigmond; egy iskola-mester; Kölönte József, algyógyi református pap felesége, hajadon testvérével; Bokajban Várady Lajos és felesége; Krajnik László anyjával, nejével, 7 gyermekével; az illyei helvéthitű pap nejével és fiával; Bár Sándor gyermekágyban fekvő nejével és két kis gyermekével, Gálfi László; Ribiczei János egyetlen leányával és nejével; a boldogfalvi gazdatiszt Tompos; Vandra

¹⁾ Midőn később a fokormányzó b. Bruckenthal a Szebenbe mentekült b. Józsi Antalt némi gunyorral ekként köszönte: „Szegény felperzselt, felprédált báró Józsi!” e magaviselet nem keveset tett arra, hogy a szász főkormányzó kétes eljárása iránti gyanút és boszankodást öregbitse.

György özvegye; Kovács József; Beregszászi Magulics János fia; Kölönte István; Nagy Elek, Tóth János, leánya — és Lőrincz János, nejével, Buda László özvegye, leányával.

Midőn a Maros jobb partján Sólymostól Homoródig égettek az oláhok, Karp a balparton Déváról estvére Piskibe, onnan másnap délig Szászvárosra húzódott katonáival, mindenütt az útból nézvén a Maroson tál levő prédálókat, a kiket többnyire részegek lévén — kisebb katonai erővel is minden veszedelem nélkül széllyel lehetett volna verni; de így senki ellenük nem állván, november 6-kán a Maroson által Benzcenzre hatoltak.

Ugyancsak az írt napon Dévának felprédálására gyülekezett az oláhok egy másik csoportja. — Estve felé ugyanis, mintegy négy óra tájban Maros-Németi felől egy csoport a dévai mezőre béereszkedett és nagy kiáltással a város végéig jövé, a Ribiczei Ádámné majorját felgyújtotta s a bolgárvárosi síkságra nyomult. Itt néhány határőr katona elejökbe ment és rájuk tüzelt; de minden eredmény nélkül, és maguk az oláh foglyok később kivallották, miszerint látván, hogy a katonaság tüzelése kártétel nélkül megyen el felettük, azért merészelték másnap Dévát ismét megtámadni; mi talán még azon estve megtörténik, ha a nemesek és városiak egy kis csapatja rájuk nem üt. Mi nek következtében néhányan közilök elestek, a többiek pedig elszéledtek.

Másnap hajnalban kezdettek ismét gyülekezni az oláhok a Maroson túl Hárró felől Dévával szemben fekvő Baláta nevű helységbe, a Maroson Dévára járó rév felé. A révet akkor már őrizvén a nemesek, az oláhok általjövetele ellen; dél tájban mintegy 300-ból

álló oláh csoport a Maros balpartján Németi felől kezdett a rév felé jöni, oly czélból, hogy azt fölszabaddítsa, s a Maroson túl levőkkel egyesülvén, Dévára üssön. Meglátván őket a várból a magyarok, mindjárt félreverték a harangokat és lövéssel is jelt adtak. A városban volt ekkor a vármegye alispánja Zeyk János, egy gyenge testalkatú, de szép lélekjelenléttel és bátorsággal bíró férfi. Ő hallván a várból a jeladást — a városban levő magyar polgárságot és nemességet egyszerre fegyverbe állította, kiket már azelőtti napon családjuk, véreik és hazájuk iránti kötelességük teljesítésére buzdító szavai által fellelkesített volt. A szeretett, tisztviselő vezérlete alatt tehát csakhamar a jeladás után a város vége felé a lázadók elébe indult az elszánt kis csapat, s a Ribiczei Ádámné majorjához közel az ország útján reájok talált. Az oláhok mindjárt lőni kezdettek a magyarokra, és szolgabíró Szabó Adámot gyengén megsértették. — A lövésre a magyarok legott ellenfeleikre rohantak; ők 25, az oláhok mintegy 300-an voltak; de daczára e számbeli aránytalanságnak — csakhamar hátrálni kezdettek. Zeyk János lelkes biztatásai közben, az oláhok nagy része az ütközet helyén, a Sólymos és Németi felé lenyúló térségen, megöletett; néhányan a Maros egyik ágán valami szigetbe szaladván, részint ott ölettek meg, részint pedig a vízbe fúltak. Számosabban foglyul estek, kiket az ütközet végén Összeszedvén, estveli szürkületkor a dévai várba vittek. Másnap reájok, valamint más foglyokra, a folytonos tábla rögtönbíróságot tartott, melynek latin ítélete magyarra fordítva ekkép hangzik: „Miután a közvádloi keresetben elmarasztalt alperesek, mint nyilvános gyújtogatók, kegyetlen gyilkosok, rablók, a többi fellázadt parasz-

tokkal Déva mezővárost ellenség módjára megtámadták volna, a helybeli nemesség által az összecsapás alkalmával és folytonos üldözés közben fogattak el; minthogy továbbá több foglyok vallomásából és mások hiteles tudósításából világosan feltehetni, (evidenti praesumptione deducitur) hogy az irt alperesek a többi fellázadt sokasággal bizonyos bujtogatónak bűntársai; a bíróság a kormányzéknek folyó év october 6-ról 909. szám alatt kelt kegyes rendeleté folytán szükségesnek látta az alperesekkel rögtönbíróságilag bánni s őket — mint világos lázadókat, közcsendzavarókat, kik ellenséges támadás és összecsapás közben fogattak el, ámbár a hazai törvények rendelete szerint élesített (exasperált) halálos büntetést érdemelnének, csak pallós általi elvesztésre ítéli, egyedül azon oknál fogva, hogy a közbátorság érdeke és a jelen körülmények a büntetés enyhítését teszik szükségessé.“ Ez ítélet következtében még az nap 34-kén kivégeztettek. Ezekon kívül két nő és két fiú veréssel büntetett, 13-kán pedig eskületétel után szabadon bocsáttattak.

Hogy az elítéltek a legszigorúbb büntetést megérdemelték, kétséget nem szenved; úgyszintén a bírásokodók mentségéül szolgálhat azon ingerült kedélyállapot, melylyel nagyrészen rokonaik ellen elkövetett égrekiáltó kegyetlenségeik által a lázadók ellen viseltettek; mind e mellett a dévai eljárást határozottan roszaljuk. Az elítéltek egy már majdnem néplázadássá vált merénylet nagy részben elcsábított részesei voltak, s az oly számosakra, kik egyenlően bűnösök nem lehettek, — alkalmazott halálbüntetéstől iszonyal fordult el a nemesebb, a higgadtabb kebel. A rögtönbíróságot továbbá önhatalmilag vették igénybe

a győztesek. Az idézett felsőbb rendelet ugyanis, mi-kép kétségtelen adatok bizonyítják — egyenesen a fő-bújtogatóra, Salisra szállott. Az ítélet ugyan azt mondja, hogy több foglyok vallomásából és mások hiteles tudósításából világosan feltehető, hogy az írt alperesek a többi fellázadt sokasággal bizonyos bujtogatónak bűn-társai: úgyde, ha ezen állítás nem csupán feltevés, de valóságos tény lesz vala, még akkor sem lett volna igazolva, hogy a megnevezett gonosztevőtől külön-válva elkövetett bűntényre azon eljárás alkalmaztassák, mely világosan és egyedül ama főbújtogató ellen volt a felsőbb hatalom által kijelölve.

Az adatokból végül úgy jő ki, hogy Ítéletét a folytonos tábla ugyan feljelentette a kormányshoz; de azt egyszersmind a válasz megérkezte előtt végre is hajtatta¹⁾.

A folytonos tábla ugyanis szándéklott eljárása iránt november 7-kéről értesítette a kormányshoz. E feljelentés november 9-kén érkezett meg a kormányshoz, mely tiltó rendeletét még aznap elküldötte. Azonban a rögtönbirósági ítélet már 8-kán végre lön hajtva.

Az országos katonai parancsnokshoz tett tudósítás szerint a dévai második csatában is a nemeseken kívül 70 határőr és 14 székelyhuszár is részt vett²⁾.

Bajesdi Vitán Sándor — „Csaták a Hóra köve-tőivel a Dévai mezőn. Pesten, 1825.“ című kis könyvében Zeyk János érdemeiről mit sem emlékezik; de mitután szerző a győzelemben magának tulajdonit leg-több érdemet, biztosabbnak tartottuk a dévai esemé-

¹⁾ Kemény gyűjteménye. I. kötet. 188. és 427. lap.

²⁾ Ugyanott: 184. lap.

nyék leírásában közbecsben álló történet-búvárunk, Benkő József kéziratát követni, mire nézve csak sajnálnunk lehet, bogy a kezünkén forgott példány a dévai eseményeken túl nem terjed.

A magyarok elszánt fellépése megmentette ugyan Dévát a rablástól; de a meglegedés közé csakhamar keserűség vegyült; mert a derék Zeyk János, kifejtett erélyessége közben megerőltetvén magát, november 10-kén, miután a várban a strázsákat eljárta, éjfélkor vért kezdett köpni, s egy óra múlva a legcsendesebb halállal jobb életre szenderült. Halálát napája és gyerekei megölettetéséről vett alaptalan hír is siettette.

Zeyk János neje ugyanis, Naláczi Borbála, már a Hóravilág előtt egy évvel meghalt. — Napája Bethlen Borbála, egy leány és három fiú-unokájával, Zeyk János pestyéni kastélyába volt a támadók által bezárva s menekülésüket csupán a bárdolatlan tömeg babonájának köszönhetők. Ennivalójuk ugyanis volt; s az oláhok, kik ha kézrekeríthetik, bizonyosan felkonczolják, felszólításukra naponként vízzel látták el, az isten büntetésétől tartván, ha az ég ingyen-adományát tagadják meg tőlük.

Így menekült meg a legirtózatossabb haláltól a lelkes nagyanya, s az ártatlan magzatok és köztük az alig pár éves Zeyk Miklós, korának később egyik legtudományosb férfija, ki Enyed közelebbi feldúlásakor a gondviselés bámulatos míve által másod ízben menekült a legaléltabb testtel, csattogó téli éjen, gyalog — az oláhok dühe elől Tordára, s csakhamar azután Kolozsvárit végzé a tudományoknak szentelt becses életét.

A dévai győzelem által felbátorodott magyar nemesség Vajda-Hunyadon, Alsó- és Felső-Pestesen s

Tamástelkén is szétverte a rablókat, kik már ekkor egész Hunyad-megyében elszéledve, a Maros jobb partján felfelé a megye határain túl villogtatták az égetés fáklyáit, a gyilkolás fegyverét, s Alvincznél a Maroson is áttörtek, a nélkül azonban, hogy a helységen túl merészkedtek volna.

Hátszeg vidékén is Nalácz-vád, Reakernyesd, Klopotiva helységekben Karp jelenlétében több rabló leöletett; ezen sors ért Borbátvizén is több lázadó; de Vályán Buda Zsigmondné, született Kenderesi, a leg-hősiesb halálnak esett áldozatul. A deli özvegy ugyanis a rablók fertelmes szándékának mindvégig ellene állván, miután a kezében levő nagy késsel többeket agyon-szurt, erejét lankadni érezvén, magát végezte ki.

Hátszegről Henning százados a rablás és pusztítás megakadályozására Magyar - Brettyóra küldetvén, semmi hatályos lépést nem tett, s rábeszélés útján csupán a Bornemissza udvarát mentette meg, melyet laktanyául alkalmasnak vélt; sőt egy egyént, kit a közönség Sulisnak vélt, nem fogatott be. — Benczenczen ellenben oláh határőr-ezredbeli őrnagy Sztojánics 70 emberrel a rablókra csapván, 40-et elfogott, 20-at agyonlő vetett.

Ez események közben történt, hogy Molnár, záránd-kerületi szemorvos, az oláhokkal néhány napi fegyver nyugvást kötött, kinek parancsából, nem tudhatni, de a tény kétszeresen ártott a közönségnek; elsőben, mivel a lázadók becsületes ellenség alakjában jelentek meg; másodsor azért, mert időt nyertek a zavargások folytatására újabb készüléket tenni. Ily fegyverszünet kötés másutt is történt, miként alább meglátandjuk.

Azon csoport, mely november 6-kán és 7-kén Alvinczen és Borberekén dűlt; az első helyen Szász István, volt város-hadnagyát s özvegy Kovásznainét megölte, gr. Nemes Zsuzsánna, b. Györffi, b. Bánffi Ferencz, Inczédi Pál és Veres Adám udvarait, s ezeken kívül 35 udvarházat és szegényebb lakot feldűlt; a második helyen adófizető Lázár Györgynek arczároi a bőrt lehúzta, Józsa Sámuel város-hadnagyot, Bába Istvánt megölte, Inczédi Györgyöt halálra verte, gróf Bánffi Krisztina, gr. Wass Miklósné, b. Alvinczi József tábornagy, özvegy Buda Sámuelné udvarait s ezeken kivül még 32 udvarházat feldűlt és kirabolt. A fiatal Fábían testvéreket, szemérem-testöknek késsel felhasogatása és levágása után ölték meg; alispán Inczédi Sámuel testvérhűgából a gyereket elevenen vágták ki, és emlőjét lemetszették.

Az öreg Barcsai Péter Hunyad-megyéből Szász-Sebesbe menekűlvén, az oláhság, mely a szászokat nem bántotta, az írt várostól kiadatását kérte; ki is vezették volt a piacra a bűsz csoportnak kézbeadás végett; de egy Szentgyörgyi nevű veres csákós strázsamester, vitézeivel közikbe csapván, az öreget kezűkből kivette s kívánságára Dévára hozta, hol a huszárok az utánuk nyomult oláhokat a dévai piacon össze akarták vágni, s egynéhányat le is vágtak, miglen a megmenekűlt Barcsai lecsendesítette őket.

November 4-kén d. e. 10 órakor vette a kormány-szék a hunyadmegyei folytonos táblának a zaránd-megyében kiűtött oláh lázadásról tett — s miként fennebb említők — futár által küldött tudósítását. A megréműlt kormány-szék legott értesítette a katonai főparancsnokságot, hogy ő ugyan teljhatalmú biztos kinevezését látná szükségesnek; azonban addig is, míg

ez megtörténnék, a folytonos táblához és megyei elnökséghez rendeléseit megtette. Felszólítja tehát az országos katonaparancsnokságot, hogy a lázadás színhelyére katonaságot rendeljen, mely a folytonos táblával, a főispánnal, és majd a kinevezendő biztossal egyetértvén, a lázadás elnyomásán működjék ¹⁾).

E felszólításra a parancsnokság másnap azt felelte, hogy nem képes azon messze terjedő és csaknem hihetlenné tetsző eseményekre nézve intézkedni különben, hanemha a kormányzék feleletet ad a parancsnokságnak October 15-kén hozzá tett kérdésére, mely helységekben kellene a katonaságot elhelyezni, s minő tartománybiztosi hivatalnok fog róluk gondoskodni. Azonban, hozzáteszi a parancsnokság, az Enyeden és Kolozsvárit szállásoló katonaságnak már megrendelteiért, hogy magát készen tartsa, s alezredes Karp és őrnagy Sztojánics oda utasítottak, hogy a kormányzék biztossal, a főispánnal és más polgári hivatalnokokkal egyetértőleg működjenek²⁾).

A parancsnokság e válasza a kétely és vonakodás kétségtelen jeleit hordozta magán. A kormányzék közleményének hitelessége ellen emelt kétség nem volt csupán helytelen; de egyszersmind sértő is. Nem találhat több helyeslésre a parancsnokság azou kívánása is, melyszerint intézkedése megtétele előtt a kormányzékétől kívánt értesítést az iránt, mely helységekbe kellene katonaságot elhelyeznie, miután ugyanis a kormányzék a lázadás színhelyét és körülményeit közölte, a hadiparancsnokság, melynek az ország hadtani fek-

¹⁾ Kemény József gyűjteménye. I. köt. 26. 1.

²⁾ Ugyanott 179. 1.

véséről tudomással kellett bírnia, legjobban tudhatta, mely helységek megszállása legszükségesebb.

A kormányzék válasza ily értelemben szólott. Az írt hivatal ugyanis november 8-ról azt írta a parancsnokságnak, miszerint a vett tudósításokból világos, hogy legjobb ha a parancsnokság határozza el, hová és mennyi katonaságot szállítson; annál is inkább, minthogy nem csupán a bejelentett helyek kérnek fedezetet. Egyébiránt a kormányzék tudtul adta, hogy a csapatok élelmezéséről van gondoskodva¹⁾.

Még a fennebbi átirat vétele előtt közölte a katonaparancsnokság a főkormányzékkel a katonaságnak az oi'szág fenyegetett vidékein célba vett újabb elhelyezését. E csapatok az első oláh ezred több századjaiból, a Hunyadmegye és Aranyosszékbeli határőrlovasság két századjából, s ezenkívül még néhány sorozatból állottak, s a Karp ezredes és Stojánics őrnagy parancsnoksága alá voltak rendelve.

Továbbá tudatta a parancsnokság, miszerint intézkedett, hogy az első és második székely határőr-ezredből is egy-egy zászlóalj mozgóvá tétetvén, Eogaras vidékén és Nagy-Sinkszékben szállásol tassék el. A katonai parancsnokság ugyanekkor nem csinált titkot belőle, miszerint a csapatparancsnokok oda utasítottak, hogy Hunyadmegyei főispán, b. Bornemisszával, és a vármegyei hivatalokkal egyetértsenek; azonban meghagyatott nékiek, hogy komolyan és csálhatlanul őrizkedjenek minden tetteges fellépéstől²⁾.

Végül kinyilatkoztatja a parancsnokság azt is, miszerint a katonaság magára nem képes a rendet helyre-

¹⁾ Kemény József gyűjteménye. I. köt. 180. 1.

²⁾ Ugyanott 182. 1.

állítani, s jó lenne, ha a kormányzék papokat és küldötteket bocsátna ki, kik a népet gonosz szándékától visszatartani igyekezzenek¹). Erre a kormányzék, bizonyságául annak, hogy a papság közreműködését is igénybe vette, közli a tartományi katonaparancsnoksággal nemegyesült püspök, Nikitich, tudósításait, értesítvén egyszersmind a parancsnokságot, miszerint a kormányzék biztosul kormányzékai tanácsos Bruckenthal Mihályt nevezte ki, kinek utasítását is közölte a parancsnoksággal, felszólítván azt, hogy a kormánybiztosnak illő fedezetéről gondoskodják, s a katonaságot a véle leendő egyetértő működésre utasítsa²).

A kormányzéknek egy másik tudósítása a kincstárnokságtól jött feljelentés folytán a lázadóknak a kamarai javak ellen részint elkövetett, részint célba vett merényleteiről értesíti a katona-parancsnokságot, s nyíltan kijelenti, hogy a lázadás gyors elterjedése méltó félelmet gerjeszt az iránt, miszerint a veszély az ország többi részeiben is úgy elterjedhet, hogy a katonaság nem leendő képes a sürgető szükségnek megfelelni. Hogy, tehát a kormányzék a maga részéről semmit el ne mulasztson, a közbéke helyreállítására a hatalmában levő egyetlen módot is felajánlja s indítványba hozza, hogy szólíttassék a nemesség és polgárság felülésre, s csatoltassék a katonasághoz. Végül felszólítja a kormányzék a katonaparancsnokságot, hogy a fennebbi tárgyban véleményét vele közölje.

E fontos közleményre a kormányzék nov. 11-kén azon választ kapta, hogy a sokféle és egymással ellenkező hírek s a némely vidékeken kalandozó csoportok

¹) Kemény József gyűjteménye. I. köt. 182. 1.

²) Úgy unott 184. 1.

nem igénylik az általános felkelést, mely úgy egyeseknek, mint az országnak tetemes költségébe kerülne. A katonaság, a mennyiben a csapatok szétszthatása megengedi, feladatának meg kíván felelni; de ba válsul, hogy az oláhok lázadása általános, akkor magától is fogja tudni a kormányzék, mit tegyen, s csak az ő akaratától függend, hogy azon helyeken, hová a katonaság nem juthat el, és addig, míg a katonaság megérkezik, a nemesség a maga biztossága végett felüljön¹).

A katona-parancsnokság felelete jól volt választva arra, hogy egyfelől a felülésnek a kormányzék általi elrendelését meggátolja, másfelől a felelősséget magáról a kormányzékra hárítsa; de világos, hogy e felelet merőben ellenkezett a parancsnokság előbbi nyilatkozatával, melyszerint az önként bevallotta, hogy a katonaság a rend helyreállítására elégtelen. Arról végül, hogy a zaránd- és hunyadmegyei oláhok kicsapongásai egy nagyobb mérvű lázadást képeznek, semmi kétsége sem lehetett a katona-parancsnokságnak, miután a mindenfelé terjedő pusztításokról a kormányzékhez s onnan a parancsnoksághoz naponként újabb meg újabb tudósítások érkeztek.

Ha a katona-parancsnokság fennirt intézkedései és nyilatkozatai kevés erélyt és határozottságot tanúsítottak, azon utasítás sem felelt meg a körülmények komoly sürgetőségének, melyet a kormányzék a ki-nevezett biztosnak november 9-ről adott²). Ez utasításból kiviláglik ugyanis, miként a kormányzék is még mindig azt hitte, hogy tartózkodó körülteknítés által

¹) Kemény József gyűjteménye. I. köt. 187. 1.

²) Ugyanott 215. 1.

a szigort nélkülözhetné teszi, holott a dolgok már akkor ott állottak, miszerint csupán a legerélyesebb fellépés által lehetett volna a későbbi szigort kikerülni, vagy legalább mérsékelni.

Igaz ugyan, hogy a lázadás első és legiszonyúbb dühe csakhamar megszűnt, s a visszatorlás kicsapongásai meggátlását nemcsak az emberiség, de igazságérzete is igényelte; de épen azt kell vala úgy a katonai, mint polgári igazgatásnak megfontolni, hogy erélyes fellépése által nemcsak a lázadásnak vethet vala gyorsan véget; de az által gátolhatta volna meg legbiztosabban a boszú és visszatorlás kebelrázé jeleneteit; mert a visszatorlási vágyat leginkább az táplálta és fokozta, hogy a személyében és vagyonában oly vakmerően megtámadt fél a történetek után méltán kételkedhete azon, a közigazgatás elég erélyt fejtend-e ki a megmaradt oltalmára, valamint a vétkesek megbüntetésére? — A kormányzék erélytelenségének egyedül az szolgálhat mentségül, hogy erélyes eljárása csupán a katonasággal egyetértőleg történheték, s méltán tarthata attól, hogy erélye, fellépése által a katonaságnak ellentétes eljárását csak fokozza.

Ama rablócsoport, mely november 6-kán s az ezt követett napokon Abrudbányán és Veres-Patakon pusztított, itt ismét két részre szakadván, az egyik Offenbányára, a másik Mogos felé ment. Az első egy Béresé Juon nevű szabadságos katona vezénylete alatt, miután Offenbányán különböző dúlásokat tett, s a kincstári fogadót kifosztotta, s földig lerontotta, nov. 9-kén Szolcsvára érkezett. Itt az ámitó főnök azt kezdé hirelni, hogy majd, ha eljő ő felsége személyese, azokat, kik fel nem támadnak földesuraik ellen, saját házaik előtt rögtön karóba húztatja. — A szolcsvaiak

szinte mind, részint félszből, részint rablásvágyból mellé állottak, s legelsőben is Toroczkai Zsigmond udvarát rohanták meg és pusztították el. — Bedelón Toroczkai Gáspárnak korcsmáját, Gyertyánoson a Toroczkai Józsefét, s Toroczkai Zsigmondnak vasgyárát pusztították el. Itt számuk 1600-ra nevedekvén, november 10-kén és 11-kén Toroczkó - Szentgyörgyön nemcsak minden udvarházat, hanem a református és katolikus templomokat is kirabolták; a Franciskánusok residentiáját, gabonását, levéltárát, továbbá a korcsmákat; Litteratus József orvostudor szállását feldálták, az élőfákat a kertekből kivágták, a leveleket a felhasított ládák füzénél égették meg, s a fennirt orvos öt éves gyermekét fej-szével darabolták össze; de az orvos elrejtő magát. — Toroczkón és Szent-Györgyön, a szentgyörgyi unitárius pap közbejöttével a rabló főnök felszólította a lakosokat, hogy minden háztól egy fegyveres ember álljon ki terve kivitelére, mert különben karóba huzatnak. — Mielőtt e felszólítás teljességbe mehet vala, Enyedről egy — 17 nemesből és 24 Toscana nevet viselő ezredbeli lovasból álló — csapat Toroczkóra érkezvén, a rablókat szétverte, s az elesteken és hátrahagyottakon kívül 140-et vitt Enyedre; a többi a havasokra vonult vissza s onnan fenyegetőzött Enyed ellen, minek következtében Enyed a legnagyobb rémülésben volt; a gyermekek és asszonyok a várba mentek háltni s a nemesség fel üléshez készült.

November 14-én szolgabíró Boros János, 28 gyalog nemesel, 42 lovassal és hét huszárral Szolcsvára útvén, a nélkül hogy valamelyik részről halál történt volna, 87 oláhot elfogott. — Csakhamar segítségre érkezett Hertelendi százados, és Inczédi hadnagy 40 huszárral, s jelentvén, hogy másutt is fegyverszünetet tartanak a

rablókkal, a főhadi-kormányzéknek oly rendeletét mutató elő másolatban, hogy ha a támadókra talál, legelőbb is egyezkedést próbáljon velők oly feltétel alatt, hogy házaikhoz visszatérjenek, ne prédáljanak s Hóra nevű vezérüket adják kézbe; egyszersmind pedig azt is jelenté, hogy a Hóra fejére elevenen 2000, halva 1000 forint van jutalmát téve, s annak, ki a fegyverszünet alatt a tolvajokat felfedezi, 100 forint van ígérve.

Midőn a győztes csapat már indulni készült, a szemben levő hegyeken irtózatos sikoltással megjelentek a lázadók, kikhez Hertelendi két huszárt azon jeladással küldött, hogy bizonyos közlendője van.

Erre a kapitány is a lázadókhoz közeledvén, békére és hazatérésre intette őket, ígervén, hogy maga részéről is, ha előterjesztésének engednek, semmi bántalmakkal illetni nem fogja. E feltételekre a lázadók hajlandóknak ígértek, ha a kapitány a foglyokat elbocsátja, mi meg is történt.

A fennebbi ígélet ellenére november 15-én Hóra 28-ad magával Marisél faluban — nem meszsze Gyalutól — megjelent; de a már készen álló fegyveres nemesség miatt semmit sem tehetett.

Azon lázadó csoport, mely Abrudbányáról Magosnak vette útját, november 7-én az irt helyen Halmágyi István, háromszéki főkirálybíró fogadóját kirabolta; 8-kán Metesd helységben dült; 9-kén Igen-Patakán; 10-kén Czelnán gr. Teleki Lajosné szakácsát megölvén, s a grófi udvarokat kirabolván, még az nap Magyar-Igenre ütött, s ha egy Toscana nevet viselő ezredbeli zászlótartó négy közlegénnyel e város oltalmára idejében meg nem érkezik, ezt is hasonló sors éri. — Innen visszaűzetvén a bős csoport, Krakkónak vette útját; de mielőtt oda érkezett, székely huszár-főhadnagy Probszt

La perem turkuluj nevű helyen azon 4 ökörből, melyet a lázadók püspöki hivatalnok Pap Lászlótól raboltak és levágták, katonáival együtt osztozott és velük együtt evett, ellenben a krakkóiak által kért segílyt megtagadta. — Erre a rablók Krakkóban Halász Zsigmond kocsisát megölték s a nemes birtokosokat kirabolták. Ekkor történt, hogy székely-huszár-alezredes, Schulz csapatjai élén Tibor nevű falunál a rablókkal találkozáván, ott velök pajtáskodott, az általuk mutatott aranyozott keresztet megcsókolta, tisztjeivel megcsókoltatta, azon irományt, melylyel a lázadás főnökei a nép ámitására éltek, felolvastván, nem hogy a népet felvilágosította volna, hanem az okmány ezen első szavainál: „Nos Josephus“ — fejét meghajtotta s a pecsétet kereken felmutatta; végül pedig 8 napi fegyverszünetet kötött, s felsőbb helybenhagyás végett bizonyos békepontokat vitt magával Szebenbe.

Azonban még a fegyvernyugvás tartama alatt a rablók Benedek mezővárosban Biró Miklóst megölték s ugyan aznap Csákja helységére ütven, több nemesi udvart kiraboltak s nemes Szotyori István nejét halálosan megsebesítették.

November 12-én néhányan Felgyógyot támadták meg, gr. Toldi László udvarát és pinczjét rabolták ki.

Végül Lupsa helysége is hasonló jelenetek színhelye lön, hol a rablók két jobbágyot öltek meg kegyetlenül.

A Schulz által Szebenbe vitt békepontok a következők voltak: 1. Minden erdélyi lakos oláh-hitre keresztelkedjék. 2. Átalános bűnbánat adassák az oláhoknak. 3. Az uraság és nemesség jószága felosztassák közöttük. 4. A nemesek is portiót fizessenek; az oláhok is tiszteknek tétessenek.

Megfoghatlan, mikép tehetett ép elméjű ember ilyesmit fegyverszünet, sőt béke tárgyává, — mi Szebenben is a legélénkebb boszankodást szülte... A kormányzék felszólította a katona-parancsnokságot, hogy Schulz olyanokba, mikkel többet árt, mint használ — ne ártsa magát¹⁾, — s meg lőn rendelve, hogy ha a rablók a tagadó válaszra le nem csendesednek, erővel veressenek vissza és üldöztessenek²⁾.

A zaránd- és hunyadmegyei lázadással öszhangzólag a Bánátban és Aradmegyében is mutatkoztak zavarok, sőt a kormányzéknek bizonyos Erdélyben elfogott aradmegyei tolvajok ügyében oct. 26-án 1784-ben az alsó-fej érmegeyi folytonos táblához tett rendeletéből úgy jő ki, hogy az oláh zavargások Magyarországon az Erdélyieket megelőzték³⁾. A lúgos-vidéki erdőségek lázadó csoportokkal teltek meg, s Temesvárit is a lázadók lehető megrohanása miatt aggodalomban voltak. Aradmegyében hihetőleg az erdélyi lázadóknak a magyarországi határszélelég terjedt és fennebb említett pusztításaival öszszefüggőleg Petrisen kezdődtek meg a kicsapongások, honnan a rabló csoport dulások és égetések közt Sólymosig nyomult elő. Egyik falubelieknek a másik falut kelle felgyújtani, s hogy kicsapongásaiknak valamely felsőbb tekintélyt kölcsönözzenek, a falubírákat mindenütt magukkal vitték. A földesurak szala-

¹⁾ Schulz elég meggondolatlan volt az 1791 ki országgyűlésen — midőn, mint tábornok Erdélyben mulatott — közkitüntetésre vágyódni. Honfűsítása indítványoztatott; azonban a Hóra világ alatt tanúsított magaviseleté felelgettetvén, az indítvány mellözve lőn.

²⁾ Kemény J. I. köt. 38. l.

³⁾ A Fejérmegye felirata kir. biztos gróf Jankovich Antalhoz 1785. január 10-ről.

dásban keresvén menedéket, vagyonukat a lázadóknak hagyák zsákmányát.

Néhány nemes birtokosból s azok cselédjeiből, valamint igen kevés katonaságból álló fegyveres csapat Sólumosnál a lázadókra csapván, azokat szétverte, többeket megölt, 10-et foglyul Aradra vitt, minek következtében úgy látszik, a közigazgatás erélyes fellépésének sikerült a további pusztításokat meggátolni.

Erdélyben is a katonaságnak az eddiginél valamivel erélyesebb fellépése, a vereségek, melyeket az oláhok a síkabb helyeken mindenütt, hol a nemesség tevékenységre ébredt, szenvedtek, óvatosabbá tették a lázadókat, kik a síkon a rablásoktól tartózkodva, inkább a hegyek közé vonultak; itt azonban bátorságuk annyira ment, hogy a katonaság ellen is támadólag merészelték fellépni. Egy Orosz-nevet viselő ezredbeli főhadnagy, Mesterházi, 8 legénnyel Hátszegről a havasra küldetvén, az oláhok a tisztet és 4 közlegényt lesből megöltek, s ezen felbátorodva, Vajda-Hunyadra izentek, hogy a rabokat adják ki, különben a kezeik közt levő nemes asszonyokat egy házba zárva megégetik. Erre a nemesség 2 gránátos századdal és Czigán százados huszáraival, kik századosukkal együtt a rablók üldözésében több alkalommal dicséretes buzgalmat tanúsítottak, az oláhokra menvén, őket éppen akkor támadták meg, mikor a házat felakarták gyújtani, többet 2000-nél felkoncizoltak, s az asszonyokat kiszabadították. Ezek között volt Székelyné és Csiszárné, ez utósó testvéreivel együtt, kik a zarándi mészárlások óta voltak az oláhok kezei közt.

Enyedről Bernárd huszár-strázsamester 10-ed magával kémjáratra Ponorra küldetvén, az oláhok körülvették, a strázsamestert megölték s a legényeket fegy-

véreiktől megfosztva és terhesen megsebesítve bocsátották el. Ez eseményt megboszulandó, Schulz alezredes november 28-kán két század Gyulaival, 22 Toscana nevet viselő gyaloggal és 52 határőr-huszárral Ponorra ment; de a sűrű köd által fedett lázadóktól keményen fogadtatva, 1 halott és 11 sebesült veszteséggel visszavonulni volt kénytelen.

Még nagyobb elbizakodottságra mutatott Hórának december 1-jén követei Mán Abrugyán Juon és Reván Abrugyán Petre által a hunyadmegyei főispánhoz és tisztséghez intézett felszólítása, mely mellett az említeteket Mgykötésre hívja fel a következő feltételek alatt:

„A megyei birtokosok, minden hozzátartozóikkal oláh vallásra és kereszt alá esküdjenek.

„Nemesség többé ne legyen, hanem ki hol kap királyi szolgálatot, abból éljen.

„A nemes birtokosok jószágaikból lábaikat végkép kivegyék.

„A nemesek szintűgy fizessenek adót, mint mások.

„A nemesi földek a nép közt a következő oláh császár parancsa szerint osztassanak fel.

„Ha erre a főispán s a nemesi tábla a birtokosokkal együtt reá áll, békességet ígér s ennek jeléül úgy a dévai várra, mint a város kapuira a fehér zászlót minél hosszabb rudakra kitűzni kész. Sig. Abrudbánya, decz. 1-jén 1784. Hóra, kapitány¹⁾.

¹⁾ Jankovich Miklós, a testvérhon ismeretes régiség-búvára, a Tudományos Gyűjteményben, 1821-ki II. köt. 78. lapján a fennebbi pontokat, melyeket másutt is volt alkalmunk látni — közölvén, egy-szersmind azon állítással lép fel, hogy Hóra lázadása rendezetebb volt mint sokan hihetnék. Szerinte a főnök, seregei alkalmazásában a tábori rendszert használta; az összehordott vas- és ércszerszámokból a hegyek üregében fölállított hámorokban fegyvereket készítettet,

A fennebbi és ebez hasonló események, valamint azon körülmény, bogy a lázadók, daczára a rajtok vett egyes győzelmeknek még megtörve nem voltak, kevésbé csendesítbeték a támadás első kitörései okozta remegést — annál kevésbbé, mivel a fő bajon: a nyílt lázadáson kívül még más, majd csak oly aggasztó körülmények léteztek.

Az igazgatás többféle intézkedéseket tett a lázadás elnyomására. Zaránd-, Hunyad-, Alsó-Fejér- és Kolozs-

ágyúkat öntetett s az elrabolt aranyból és ezüsből pénzt veretett. Ez utolsó állítása igazolására 3 pénzdarab ábráját is közli Jankovich, melyokon általában hármás kereszt koronával, vagy pedig karddal átvert szív látható, a következő körirattal, egyiken egyfelől: „Nos pro Caesaré;“ (mi a császárért) másfelől: „Hóra Rex Daciae“ (Hóra Dákország királya). A másikon egyfelől: „Hóra becsi hogyinyestyé;“ másfelől: „Czára plindze si plotyestyé.“ (Hóra iszik és nyugszik, az ország sír és fizet.) A harmadikon, melynek a képen csak egyik fele látható, ez áll: „R. D. Hóra.“

Jóllehet a tisztelt közlő, állítását azon előrebocsátással közli, miként a Hóra lázadását tárgyazó több beceses adatainak közlését alkalmasabb időre halasztja, mi arra látszik mutatni, hogy régiséggyűjteménye több még világot nem látott adatokkal bírt; mindemellett azon nem csekély számú adatok után, melyek kezeink között forogtak, feljogosítva érezzük magunkat kinyilatkoztatni, miként a tisztelt régiségbúvár jóval túl ment állításában azon határon, melyre a fennebb közlött adatok nyomán feljogosítva érezheté magát. Mennyire értette Hóra minden társaival együtt a tábori rendszer használatát, megtetszik azon könnyű győzelemből, melyeket nagyszámú csapatjaikon a nemességnek csekély fegyelmeden, de elszánt fegyveres csapatjai minden alkalommal vőnek. Ügyességüket a fegyverek gyártásában, lándzsákon fölül, a kezünkén forgott számos adat, sehogy sem bizonyítja. — Mi végül a pénzverést illeti, a fennemlített pénzek alakja a rajtok lövő jelvények és köriratok kétségön kívül a járatlanságnak és bárdolatlanságnak legszembeötlőbb bizonyítványai; de ha e pénzek általában léteztek, nem forgalomra szánt,

megyék rögtönbíróssággal láttattak el¹⁾). A kormánysszéki biztos a lázadás színhelyén megjelenén, hogy a zavarók felvilágosítására és lecsendesítésére annál több hatása legyen, Nikitich Gedeon oláh nemegyesült püspök is melléje adatott, úgy november 18-ról a császár

hanem legfőlebb emlékül vert néhány darabok voltak, minő idomtalan emlékek készítésére a bányavidékek elfoglalása a lázadókat képesíthet; különben alig hihető, hogy a kezünkén forgott számtalan adatokban, a lázadást és Héra merényelt felfejtő úgy hivatalos, mint magán felt erjesztésekben, sőt Héra végítéletében is a fedelmi jognak oly nyilvános bitorlása, minőt a pénzveretés foglal magában — elő ne fordult volna, annál is inkább, mivel a fennemlített és alább bővebben látandó halálos ítélet a fojcdolmi méltóság bitorlásának más nemeit világosan említi.

Fennebbi véleményünkben megerősítették azok a felvilágosítások is, melyeket nemzeti múzeumunk pénzgyűjteményének köztiszteletű őrje t. Érdi úr szívességéből, a fennemlített pénzek iránti tudakozásunkra nyertünk. Szerinte az említett pénzek, melyeket ő látott és elhatározottan gúnyérmeknek tart, Jankovich Miklós ur gyűjteményének azon részéhez tartoztak, melyet ő azután szerzett, hogy gyűjteményét a magyar múzeumnak eladta; s jóllehet a szerződés oly formán hangzott, hogy későbbi gyűjteményét is a nemzeti múzeumnak átbocsátja, az örökösöknek mindemllett sikerült a gyűjtemény későbbi részét az előbbitől bíróilag elszakítani, miokon a többször említett példányok jelenleg a nemzeti múzeum gyűjteményében nem találhatnak. Későbbben törvénsszéki elnök, méltóságos Nagy István úr, ki közelebbről halálozott el, s a Jankovich Miklós hagyatékának gondnoka volt, úgy nyilatkozott nekem, miszerint az irt hagyatékban Hóra pénzei nem találhattak; azonban gróf Andrássai Manó pénzgyűjteményében láthatók, mit a tisztelt gróf úr is igazolt; látnunk azonban e pénzeket közbejött akadály miatt nem lehetett. Megemlítendőnek tartjuk még, hogy Dániel Gergely a Mike gyűjtemény 396. száma alatt látható, 1785-ben jan. 5-kén kelt latin levelében emlékezik Hóra pénzéről.

¹⁾ Ez intézkedés, miként alább meglátandjuk, nem ment teljesebbébe.

nevében kelt nyíltparancs azoknak, kik a bűjtogatókat elfogják és kézbe szolgáltatják, 30 forintot ígér, azon helységek bíráit és előjáróit pedig, kik azokat befogadják, a honi törvények értelmében nyársbavonással fenyegeti. — E nyíltparancsot november 28-án egy másik császári nyilatkozvány követte, mely már a lázadás főnökei fejére 300 aranyat tűz ki s megrendeli, hogy a lázasztók ellen kedvezés nélkül minden szigorral eljárjanak. — De a mellett, hogy e rendelkezések általában eredménytelennek mutatkoztak, a katonaság eljárása még kétesebb alakban tűnt fel. — Világos volt ugyanis, hogy a katonaság ugyanazon felsőbb hatalomnak engedelmeskedett, melynek a közigazgatás is alatta állott, s lehetett-e legkisebb kétség az iránt, hogy miután a lázadók a gyakorlatlan nemesség kevés számának és tökélytelen fegyvereinek sem voltak képesek ellent állani, annál könnyebben semmítheti vala meg őket a katonaság, mihelyt komoly szándéka lesz vala a zenebonának véget vetni.

A lázadás — továbbá — még meglehetősen szűk körre szorítkozott, Fejérváron felül a Maros balpartjára még nem terjedt, s e városon, Enycedn, Tordán és Kolozsváron, belől a Királyhágóig húzott vonal képezte a határát, de ki állhatott jót, hogy erélyes fellépés liiáuyában az tovább nem terjed, annál is inkább, mivel már a lázadás kitörése után kevéssel az ország belsejében is a parasztságnál a békétlenség és ellenszegülés aggasztó jelei mutatkoztak. Bizonyoságot tesz erről Nagy, alszolgabírónak november 14-ről tett tudósítása, melyben írja, hogy ő a nemesség kiállítására végett távol lévén, a marosbogáti parasztok házára mentek, s az ott levő nemeseknek kinyilatkoztatták, hogy elmenjenek, mert nem szenvedik ott hosszszasabban. Őket ne

strázsálja senki, mert ők nem félnek, kiki gondoskodik magáról.

Hasonló zavargásokról emlékezik tordai főispán, gr. Kálnoki József 1784. december 12-ről, alkorklátnok gr. Bánffy Györgyhöz írt levelében Szász-Pénteken. E zavarok következtében a főispán a legközelebb szállásoló ezredest Lebzelttern-t nov. 20-án felszólította, de ennek nem lévén rendelete a katona-parancsnokságtól, a katonaság csak a főkormányzó közbenjárása és a parancsnokság rendelete nyomán, nem előbb, mint november 28-án jelent meg s nyomta el megjelenésével a zavargást¹⁾.

A háromszéki rendeknek hason-tárgyú tudósítását alább látandjuk.

A debreczen-vidéki parasztság lázas hangulatáról szóló kószahírek nem valósultak ugyan; mindazáltal a legvilágosabban a kedélyek izgultságára mutattak. Végül azon nem indok nélküli hiedelem is közhiteire talált, hogy a lázadók némi visszavonulását a zordon időjárás is okozza; a kora-kikelettel azonban a dúlások és gyilkolások ismét meg fognak újulni. Egyik főházító Ferczala Juon, ki később került kézre — kivallotta, hogy ő el volt határozva, a lázadást jövő tavaszon újból megkezdeni, a végre czinkostársakat toborzott, magát a bánáti oláhsággal érintkezésbe tette, s egy másik czimborájával lappangása főhelyéül Tyina²⁾ helységet választó, honnan tutajon három óra alatt Magyarhonban teremhessen. Bebizonyult, hogy a fogoly többek előtt reményét fejezte ki, hogy mihelyt a Körös-völ-

¹⁾ Gr. Bánffy György gyűjteménye. 91. 1.

²⁾ Ily nevű helységet az írt vidéken nem találunk; de igen Tisza nevűt.

gyiekkel s a havason tartózkodókkal a lázadást megkezdi, a Bánátból Ígérkezett segítség késni nem fog s a lázadást több népséggel és szerencsésebb eredménnyel fogja folytatni, mint Hóra.

Ily körülmények, ily aggodalom közt a gyengébbek a nőnemmel és gyerekekkel biztosabb vidékeken, a városokban kerestek menedéket. Szeben, a kormányzék helye, valamint a lázadás színhelyétől messzebb fekvő főleg magyar és székely városok számtalan szerencsétlennek szolgáltak menhelyül.

Fennebb láttuk, hogy egy száz város mily méltánylattal viseltették Barcsai Péter személyében nem csak a honfikötelességek, de a szerencsétlenség igényei iránt is. Nem kis örömünkre szolgál másfelől megemlíthetnünk, hogy Besztercze szívesen feltárta kapuit a szomszéd nemességnek. — Ha ez utolsó város helyzete Szász-Sebesénél sok tekintetben kedvezőbb volt, mind a mellett meg vagyunk győződve, hogy ama város sem kockáztatja vala önbiztosságát, ha a rablócsoport követelését merőben visszautasítja, vagy legalább is mindent megtesz megghiúsítására.

Mig ekkint egy rész menekülni igyekezett, a lelkesebbek védelemről, a bön megtorlásáról, a veszély további meggátolásáról gondolkoztak, e célra a törvényhatósági rendszerben és megyei gyűlésekben keresvén és találván meg a leghatályosb eszközöket. Közgyűlések tartattak és a törvényhatóságok levelezések által értesíték egymást az állapot komoly veszélyességéről s buzdíták honfias erélyre. Kolozs- és Alsó-fejérmegye felüilést hirdetett, Tordamegye készüléket tett, Udvarhelyszék készen állott, Háromszék lustrát tartott. A nemzeti szellem emelése végett az aszszonyságok Kolozsvárt magyarosan magyar főköötöben jártak.

Kolozsmegye erélyes tevékenység által különösen kitüntette magát, s lelkes főispája gr. Csáki János férfiassal elszántsággal állván a közügy élére, köztiszteletben részesült, sőt, bárha nem is remek, mindazáltal kiérdemelt költői magasztalás tárgyává lett. Az oláhság a gyalui havasokra vonulván, Bánfi-Hunyad fedezésére egy 300 nemesből álló csapat küldetett Bánffi György vezérlete alatt; egy más csapat a főispánnal Fenesen állott; egy harmadik Macskási Pállal másutt fedezte a megye szélét. — Közép-Szolnok, Kraszna és Kővár egyesült megyéinek nemessége a Meszes alatt vont őrvonalt. — A fegyveres nemességnek részint már nyugalmazott császári katonatisztek, részint lelkes honfiak alatti felosztása, a szolgálat katonai szabályok szerinti elrendezése, valamint többek által használt egyenruhák harcias alakot kölcsönöztek a csapatoknak, melyek, habár rendes katonaság ellen keveset értek volna, az épen oly bátortalan, mint kegyetlen csoport ellen, annak távoltartására elégséges hatással bírtak.

A nemesség erélyes fellépése s önbiztossága körüli tett intézkedése kétségen kívül nemcsak minden jogos ellenvetésen felül volt; de sőt a jelen és utókor teljes méltánylatát érdemelte. — Tagadhatlan azonban, hogy e lelkesedésnek s a némileg felülkerekedett hatalomnak kihágásai sem hiányoztak s hogy a nemesség nemcsak az önvédelem; de a büntetés, a megtorlás korlátait gyakran ott is túlhágtá, hol leginkább kell vala a részrehajlatlan igazságnak székelni. Világos adatok tanúsítják, hogy a bírói eljárásoknál is néhol a boszú vad indulatja foglalt helyet. — A Károly-Fejérvártt működő törvényszék számos halálos büntetéseinél a kivégzés módjára nézve nem tartá szükségesnek a mérséklet és nemesb érzelem szabályait követni. — Egy november

28-ről Enyedről írt levélben olvassuk, miként Fejérvárt a folytonos tábla nyárssal, kerékkal öli az oláhságot; csötörtökön egy Hóra-kapitányt nyársbavontak, kettő kerékkal ölték meg, háromnak fejét vették, pénteken ismét vesztek, a levélíró nem tudja hányat; szombaton az az tegnap ötöt nyárssal, kerékkal ölték meg, s ezután is fognak naponként kivégezni.

E kebelrázó okmányt mellőzni nem tartók helyesnek, jóllehet tartalmának teljes hitelessége, méltán kétség alá jöhet. A levél egész hangulata arra mutat, miszerint írója meglegedését találta híreit minél marczonább színekbe öltöztetni.

Egyéb adatokat a fennebbi tényekre nem találunk. A kormányszéknek november 30-ról kelt és alább látható tudósítása azt mondja, miszerint az irt hivatalnak nincs tudomása, hogy a dévai eset után több rögtönbírószági eljárás fordult volna elé. Ez azt bizonyítja, hogy a későbbi ítéletek végrehajtása felsőbb megerősítés után történt. Egyébaránt december 1-ső napjáról ugyancsak a fennebb idézett levélírójának egy másik levele által értesítettünk, hogy Fejérvártt már nem nyársalnak, s a császártól küldött királyi biztost várják.

A toroczko-szentgyörgyi rablók közül, mint fennebb láttuk, sokan leöletvén, számos sebesültek és foglyok Enyedre hozattak. Többen ezek közül az úton, vagy a városon haltak el. Egy az utcán egy kerek kút mellett adván ki lelkét, ott hevert, míg a bakó, fejét lábaihoz kötvén, egy rúdon kivitte. A többi foglyokat a várral szemben a Bodor pinezéjébe zárták, naponként, egy font kenyér és víz mellett. Még e század harmadik évtizedében, midőn e sorok írója, mint tanuló, mulatott Enyeden, általánosan beszéltek, miként az emberi érzelmet levetkezett egy valaki éjjel a Bodor-pince

ablakait szalmával kívülről betömván reggel a bebörtönözött nyomorultak megfúlva találtattak.

A higgadt emberi ész, az oláhok által elkövetett irtózatosságot kegyetlenkedések után a visszatorlás e borzadabnas jeleneteit a míveletlenebb korszak gyászos bizonyítványául tekinti s az emberi természet nem oly rendkívüli kicsapongásai közé sorozza, melyekhez hasonlókat a történelem más hasábjain nem találhatni; ily tények mentségére azonban szót emelni nem képes.

A fennebbieket arra mutattak, miként a legirtózatossá zavarokra a kevesebb zavaroknak oly ideiglenes állapotja következett, mely ha hatalmas eszközök által rövid időn valóságos renddé nem alakul, a történeknél még sajnálásra méltóbb következményekre kellé hogy vezessen. — Világos volt, hogy a nyugtalanság fenyegető éle egy kissé tompult, de hüvelyébe koránt sem tért vissza. E meggyőződés a hon minden értelmesebjei keblét mély aggodalommal töltötte el.

A királyi tábla Marosszék és Küküllő-egyesült-megyék főispánjával és kerületi folytonos táblájával, valamint a Maros-Vásárhelyre menekült nemességgel egybegyülekezve, december első napjairól ő felségéhez, a kormányshékhé, s a korlátnokshéghoz kérelmet intéztek, melyben élénk színekkel festették az ország siralmas állapotját. Esedeztek, hogy a csupán szinleg helyreállott némi csend biztosítására s a hamu alatt lappangó tűz eloltása végett sikeres eszközökről gondoskodjanak, mert közhír szerint az oláhság a következő május havát tűzte ki a magyarok kiirtására. Kinyilatkoztatták továbbá, hogy a 300 fegyveressel segítségökre rendelt alezredeshé, Schulzhöz — semmi bizalmuk, miután ő egy volt azok közhül, kik a rablók legyezgetése által magukat leginkább megbélyegezték.

A Dévára menekült zarándmegyei nemességnek a felséghez intézett német felirata még kebel rázóbban szólott, mellyet a szorongatott állapot vázolására bővebben közölni szükségesnek tartunk.

„Ha valaha — így szólnak a nyomorultak — ínség és nyomor szánakozást és oltalmat igényelhető, kétségkívül az egész keresztyénség szánalmára méltó állapotunk fel van jogosítva, hogy felségednél, született kegyességéhez képest, könyörületre és hatalmas pártolásra találjon.

„Mi, kegyelmes császár és Urunk! az ide mellékelt jegyzék szerint¹⁾ a vad oláh nép dühe által rom- és hamuvá változtatott Zarándmegye nemesei és szabad állapotú magyar lakosai, a haláltól ugyan megmenekültünk, de ennél keserűbb nyomornak kitéve; kénytelenek voltunk nézni, miként konzolja fel az istent, vallást és felséged nevét megfertőztető és az emberi természetet legkegyetlenebb vérszomjja változtató oláh nép vadsága házas társainkat, testvéreinket, szülőinket, ártatlan gyermekeinket; mint dönti romba, égeti hamuvá házainkat, rabolja el minden vagyonunkat. — Azon leírhatlan állapothoz, melyben szíveink a szenvedés és fájdalom miatt majd megrepedtek, a halálnál borzasztóbb, azon aggodalom is csatlakozott, hogy lelkeink az ősi keresztyén hit megtagadására, mi pedig a legborzasztóbb rabszolgaságra kényszerítettünk. — Ez állapotban kellett 4 hétnél hosszasan, gyilkosaink és nyomorgatóink közt élni, míg végre a megnyert katonai fedezet alatt Dévára hozattunk. Fájdalmunk és szomorúságunk leírhatlan; ínségünk és nyomorunk határtalan. Mindennapi kenyerünk, a testünk fedezésére

¹⁾ E jegyzéket nem láttuk.

szükséges öltözet, a beállott zordon évszakban szükséges fűtés, a nyomon! éltünk legcsekélyebb ápolására megkívántató kellékekkel egyaránt hiányzanak, s ezen Hunyadmegyében — mely minden vagyonától és birtokától hasonlóképp megfosztatott. — semmit sem találhatunk, mi nyomorunkat enyhítse.

„Ily viszonyok között kénytelenek voltunk sorunkat a felséges kormányzék segélyébe ajánlani; de, hogy általa vigasz nélkül hagyattunk, kegyeskedik felséged az ide mellékelte kormányzék rendeletéből átlátni¹⁾. Ha ugyanis nyomorunk csupán a visszafizetés iránti kötelezettség mellett nyer orvoslást, ez esetben ínségünk feltartóztathatlan és végelpusztulásunk bizonyos; mert miután siralmas éltünknel semmi egyéb nem maradt — mit a tisztviselők, kik hasonlóképp mindenükből kiraboltattak, jól tudnak — lehetlen, hogy ezek, miként a rendelet hangzik, az egykori visszafizetésért jót állhassanak.

„Hová folyamodjunk tehát? hol enyhítsük sajnó kebleinket? másutt hol keressünk Ínségünkben segélyt és könyörületet, mint felséged kegyelemzsámolyánál? Mi, felséged alattvalói, gyermekei! mi egy fellázadt nép vad dühe és kegyetlensége által leírhatlan ínségre és nyomorra jutott szerencsétlen emberek vagyunk. — Felséged, hazánknek örökös fejedelme, az ország kegyelmes atyja, és istennek e földön köztünk és felettünk a könyörület és jótét végett a királyi székre emelt helytartója. — Könyörüljön hát felséged rajtunk, rendeljen számunkra ruházatot és élelmünkre szüksé-

¹⁾ E rendelet nem járt kezünkben; a könyörgők reá vonatkozó szavai azonban nem csekély világot vetnek annak a nyomor orvoslására elégtelen és hiányos voltára.

ges táplálékot, nehogy felséged keresztyén és dicső uralkodása alatt szomorú életünk hátra maradt része áldozatul essék. — Az ég vezérelje felséged szívét; hallgasson meg mindnyájunkat s adjon felségednek, a nekünk nyomorultaknak rendelendő segítségért és oltalomért hosszú, boldog életet és dicső uralkodást stb.“

A fennírt s ahhoz hasonló, a kormányhoz különböző ódairól felhatott, több rendbeli panaszok legfelsőbb helyen sem lehettek minden hatás nélkül. — Azonban más okok is léteztek, melyek a kormány erélyesebb fellépését, szükségessé tették. A jelenségek általában oda mutattak, hogy a kormány kezdetben elég szívtelen és gondolatlan volt, a legbárdolatlanabb népsöpredék eljárásában a nemesség érdemlett megfenyítését szemlélni, mely nemességre ő, alkotmányához viseltető ragaszkodásáért nem kevésbé boszankodott, mint olykori tagadhatlan kihágásaiért. Mind e mellett a zavarok hosszú időre nyúlása a kormánynak sem lehetett kedvére, annál kevésbbé, mivel a lázadás már is azon fokozathoz ért, midőn annak elnyomásával a kormány önérdekei kockáztatása nélkül hosszasabban nem késhetett. — Egyfelől az oláhoknak szembeszállása a katonasággal, másfelől a magyar nemességnél mutatkozó önérzet, mely a legválságosabb körülmények közt nem gyáva önmegadásra, hanem tevékenységre talált okot s mely régi harcziás jellemére emlékeztetett, — egyaránt oly kellemetlen jelenségek voltak, melyeket inkább félbenszakasztani, mint fejlődésüket tovább túrni — feküdt érdekében a korin anyunk is.

Az országban azon hír terjedt el, hogy a kormányzó helyébe gr. Wallis van kinevezve; hogy királyi biztosul gr. Jankovics Antal jő az országba báró

Orczival. — Végre csakugyan december 15-én Jankovics Dávára megérkezett.

Azon utasítás, melyet a császár a kir. biztos elindulása előtt dec. 27-én hozzá küldött¹⁾, tanúságot tesz arról, mi téves szempontból tekintették Bécsben még akkor is az erdélyi állapotot. Az utasítás elevenen festi az Erdélyben, különösen a kamarai birtokokban létező földesúri leih ág ásókat, élesen kel ki a tisztviselők ellen, kik a visszsaéléseket a császár ismételt parancsai daczára sem szüntették meg s biztatja a kir. biztost, bogy a hibás hivatalnokokat, akár kamarai akár bányásztisztviselők légyenek, másokkal cserélje fel, mi hihetőleg hatályosb módot szolgáltatand a nyugtalan-ságok megszüntetésére, mint a kényszerítő eszközök.

A császár továbbá rendeli, hogy a korlátnokság a zalathnai uradalom panaszos iratait, valamint az erdélyi úrbér tárgyában készült előleges munkálatokat küldje meg a kir. biztosnak annak megítélése végett, mennyiben lehetne azt már most létesíteni. Különösen pedig — folytatja az utasítás — a személyes jobbágy-ság, mely a birodalom egyéb tartományaiban már meg van szüntetve, Erdélyben is eltörlendő, ha daczára a fejedelem legsürgetőbb rendeleteinek — ezen az emberi nemet annyira becsstelenítő nyomás iránt még semmi se történt.

A császár nézetei és intézkedései általában helyesek voltak. Azok régebben teljesítve, megeshetik, hogy a lázadásnak megelőzésére, vagy legalább mérséklésére üdvös befolyással lettek volna. Világos továbbá, hogy a lázadás legyőzése után is semmi se volt se sürgetőbb se szükségesebb, mint hogy az erdélyi jobbágyok sor-

¹⁾ Kemény Gyűjt. I. köt. 389. 1.

sán lényeges javítás történjék. Jelenleg azonban miként a dolgok akkor állottak, mindenekelőtt a csendes rend helyreállítása volt szükséges, s épen az mutatja világosan az utasítás hiányosságát s a fejedelem szempontjának téves voltát, minthogy a rend és csend erélyes eszközeiről nem fordul elé semmi intézkedés a legfelsőbb utasításban. Különös továbbá az is, miszerint a fejedelem bizonytalanságban létét fejezi ki az iránt, történt-e az örökös jobbágyság eltörlésére nézve Erdélyben intézkedés vagy nem. Hogy egy ily fontos tényállás iránt egy annyira tevékeny fejedelem homályban volt, nagyon sajátos.

Ugyan azon szellem, melyet a császári utasításban találunk, lengette át azon tudósítást, melyet a kormányshé az addig történekről nov. 30-án a császárhoz felterjesztett¹⁾.

A kormányshé legfőbb igyekezete oda irányult, meggyőzni a császárt az iránt, hogy a császár kívánsága és saját belátása szerint mily béketiiréssel és mennyire szelíd eszközökkel élt az említett hivatal a lázadás legyőzésére.

A kormányshé jelenti, miszerint rendeletéből Nikitics, görög nemegyesült püspök a kormányshé! biztossal a lázadás színhelyén megjelenván, nem csak maga a főpap megindult, hanem mindenképpen azon igyekezett, hogy a lázadókat szétbocsátott iratok és kiküldött papok által nyugalomra térítse. A kormányshé által november 11-én kibocsátott nyílparancs, mely a lázadók előtt cselekedeteik bűnös voltát világosította fel, kegyelem és bűnbocsánat ígéréssel volt összekötve.

¹⁾ Kemény gyűjt. I. köt. 427. 1.

Megérkezvén a katonaság, tábornok Pfefferkorn és a kormányszéki biztos egy alkalmas törzstisztet küldött ki a lázongók csapataihoz azon nyilatkozattal, hogy ha fegyvereiket lerakják, tűzhelyeikhez visszatérnek s főlázítóikat kiadják, bocsánatot nyernek; ellenesetben gyújtogatóknak, rablóknak és gyilkosoknak fognak tekintetni.

Hogy alezredes Schulz eljárásának, melyet a maga fejétől tett, mi sikere volt, azt a fejedelem a kormány-szék előbbi tudósítása folytán már tudja.

A kormányzék fájdalommal tapasztalta, hogy a tett intézkedéseknek csak igen keveseknél volt valami sikere s miután ő felsége rendelete megérkezett, azon polgári tisztviselőknek, kik az előnyomult katonasághoz azért csatoltattak, hogy a konok bűnösök iránt rögtön-bíróilag járjanak el, megrendelte, hogy a lázadókat újból felszólítsák s ígérjenek nekik fennebb említett feltétel alatt kegyelmet.

E közben érkezett le a 22-én leküldött nyíltparancs¹⁾, mely szerint ő felsége nevében általános bűnbocsánat lön hirdetve. Ennek értelmében a rögtönbíró-ságok végett tett előintézkedések megszüntettek, a katonaság mellé adott, tisztviselők oda utasítottak, hogy a biinbocsánat kihirdetése mellett a népet nyugalomra intsék s Nikitich fel lön szólítva, hogy békítő igyekezetét kettőztesse.

Hogy a metalán elfogottak büntetése közé boszú ne vegyüljön, a kormányszéki biztos oda lön utasítva, hogy a foglyok vallatását ne csak vezérelje; de szükség esetében vegyen részt is abban s csak a világosan kijött bűntényeket utasítsa az ő felsége által kinevezett

¹⁾ A tudósítás egy alábbi pontja nov. 20-át említi.

bizottmányhoz, s míg ez nyomozásait meg nem teszi, a foglyok ellen ítélet ne hozassák.

A dévai kivégzések iránti felelőséget a már fennebb is látott tények előadásával merőben elhárítja magáról a kormányzék.

Hogy a kihágások ne ismétlődjenek, a kormányzék az illető hivataloknak megrendelé szigorúan, hogy a bűnöst az ártatlantól; a kolompot attól, ki nem az; a fegyverest a fegyvertelentől szorosán különböztessék meg, hogy a kevésbé hibásokat büntetésük kiállása után szigorúan megintve, bocsássák haza. A nagyobb bűnösöket tartsák őrizet alatt, vallomásaikat a kormányzéknek bejelentvén.

Hogy a dévai kihágások után hasonló rögtönbirósági esetek fordultak volna elő, arról a kormányzéknek nincs tudomása.

Ezek után a kormányzék azon kölcsönös nyilatkozatokról ad számot, melyek közte és az országos hadparancsnokság között a nemesség felülése iránt folytak.

Az eseményeknek — így folytatja a kormányzék — több tekintetben helytelen felfogása, hibás okoskodások és csalfa hírek, mely utóbbiakat igen gyakran maguk a lázítók terjesztettek, azon balhiedelmet ébresztették, mintha a katonaság a lázadók ellen nem akarna szigorúan eljárni. A hivatalnokok és nemesség ezen megijedve, állomásaikat és lakóhelyeiket oda hagyták, s kik ezt nem tették, maguk védelmére fegyveres csapatokba vonultok össze. A kormányzék ennek tulajdonítja, hogy azon vidékeken is, melyek a lázadás színhelyétől távol estek, a jobbágyok, különösen az oláhok közül számosabban, a lázadás eseményeire ügyelni kezdettek s több helyeken az úri szolgálatot és közadót

megtagadták, mi a hivatalnokok és nemesség félelmét nevelte.

Ez állapot közepeit a kormányzék a tisztviselőknek hivatalvesztés büntetése alatt állomásaik elfoglalását megrendelte, s mindent elkövetett, hogy a nemességet önvédelmi kísérleteitől eltartóztassa; azonban a felizgatótt kedélyek lecsendesítése s a megbomlott rend helyreállítása nem könnyű feladat volt. Most már a hivatalnokok — kivéven a fellázadt vidékeket — állomásaikra visszatértek, s a nemesség közül is számosabban lakaikba vonultak vissza, mitől azonban a nagyobb részt a lázadás újabb kitörésétől való félelem visszatartoztatja.

Hunyadmegyében a Maros balpartján, valamint a szebeni kerületben jelenleg minden csendes. Zarándmegyében azonban még tart a lázadás, valamint a kamarai uradalmakban — az abrudbányai esperességet kivéve — honnan azon tudósítás érkezett, hogy a nép Mórától elállva, hajlandónak mutatkozik jobb útra térni. Ily megnyugtató tudósítás után méltán feltűnhetik, miszerint régibb kéréseit megújítja a kormányzék s kéri a császárt, hogy több fegyveres erőt küldjön az országba a nyugtalanságok megszüntetése és az állandó béke biztosítása végett.

Úgy látszik, hogy a fennebb röviden ismertetett utasítás kelése és a királyi biztos megérkezése közt a császár nézete az erdélyi helyzetről tetemes változáson ment át.

A királyi biztos megérkezését megelőző napon egy testőr futár s egy gyors posta jött Bécsből Szebenbe. A futár jövésének oka titok maradt; de a gyors postával jött levélből már az nap tudták, miként ő felsége sajnálatát fejezte ki, hogy a lázadás még nem szűnt meg

s hogy a katonaságból is többen estek áldozatul. A zavargások teljes elnyomását tehát megparancsolja s e végre több katonaságot rendel az országba; úgymint: a Károlyi-, Siskovics-, Würtemberg- és Gyulai Sámuel-ezredek egyes részeit s a Gyulai Ferencznek 3-ik zászlóalját. Hírlék, hogy e csapatok vezényletét gr. Koppenczoller (talán Hohenzoller) tábornok veendi át, ki erőteljes s kora föllépte által a lázadást Aradmegyében mindjárt kezdetben elfojtotta.

Az erdélyi főhadi parancsnokság már előbb azon két zászlóalj, melyeket a két gyalog székely ezredből — miként fennebb láttuk — bogaras-vidékére és Nagy-Sinkszékbe rendelt vala a lázadás színhelyére és annak közelébe parancsolta. E zászlóaljak között az első Kolozsvárit állapodott meg; a második egyenesen Körös völgyére menvén, legelébb is a lázadók által Érádon fogva tartott aszszonyokat szabadította ki, onnan Abrudbányára ment s az útját állani akaró oláhok között sokat, levágott, úgy hogy Blezsánból egyedül 96 esett el. Innen Topánfalvára menvén a székely katonaság, a rablókat útjában mindenütt nyomta és pusztította.

A királyi biztos mellé Szeben és bogaras egyesült megyék főispánja és kormány széki biztos Bruckenthal Mihály lön rendelve s a megyék követeket küldöttek, kik a kár. biztost a dolgok állásáról felvilágosítsák.

A királyi biztos kinevezése után csakhamar az országos katona-parancsnokság elnöke, Preus, nyugalmaztatván, helyébe a császár Fabric tábornokot nevezte, ki az ország viszonyai megítélésében elődjénél méltá-

¹⁾ Itt világosan más ezredbeli katonaságról van szó, mint fennebb, hol ismét a fogva tartott magyar nők kiszabadításáról volt szó, mi arra mutat, hogy a kettő különböző két eset.

nyosabb nézettel volt s a zavarok megszüntetésében több jó akaratot és erélyt tanúsított.

A királyi biztos a rögtönbíróságokat megszüntette¹⁾. A főczinkosok kivételével azoknak, kik minden erőszakoskodástól megszünve, házaikba visszatérnek, a tisztviselőknak magukat jelentik, fegyvereiket kiadják s a tizedet s a katonaság által igényelt ölfákat kiszolgáltattják, közbocsánatot hirdet. Királyi bizottmány lön kinevezve, mely a nemesség által elfogott és bebörtönözött nagy számú oláhok közül az ártatlanokat rögtön, a kisebb bűnösöket aránylagos büntetésök kiállása után szabadon bocsássa, katonabiztosok rendeltettek, kik a nem-egyesült oláh püspök kiáltványát az összegyűjtött falvagnak a katonaság és helybeli pap előtt felolvassák, a népet kemény büntetés terhe alatt az elrabolt holmik visszaadására intsek, azok neveit, kik a bebizonyított rabolványokat teljességei visszaadni nem akarják, a folytonos táblák ritján a biztoshoz feljelentessék s a háttárörök által elrabolt holmikét is a tisztiek közbejöttével összeírják; a fegyvereket és lőport az oláhoktól elvegyék és a megyeházakhoz küldjék. A bányamívelésre szükséges lőpor kiszolgáltatása szoros felvigyázat alá rendeltetett. A főezinkosok fejére tett jutalmak újból kihirdettettek s meg lön rendelve, hogy a kirabolt, valamint az oláhok közül a katonaság által kiszabadított nemesek a közelebbi városokban ingyenszállást, s ezen kívül napjára fejenkint 17 krajczárt kapjanak; a vagyonosabbak kölcsön, a szegényebbek ingyen. Végül a

¹⁾ Ez ellenkezik azzal, mit fennebb a kormányszék DOY. 30-ról kelt felirata mond, mely szerint az említett, hivatal már előbb szüntette meg a rögtönbíróságok iránt tett előintézkedéseit. Ez arra mutat, hogy a kir. biztos csak a régiebb megszüntetést ismételte.

megyék fel lőnek szólítva, hogy valamint a sérelmekről, úgy a lázadás okairól és a rend helyreállításának eszközeiről véleményt adjanak.

Bruckenthal Mihály az oláh püspökkel együtt Topánfalvára menvén, ott olvastatta fel a császár bűnbocsánatát; de az oláhok nem is hallgattak reá, azt mondván: nem kell nekik pardon, mert nem adják meg magukat. — Erre a biztosok mellett felállított 3000-nyi fegyveres csapat vagy ötször a lázadók közé lővén, számosakat elejtett; mire a tömeg megfutamodván, egymást okozta és ölte. — Ezután alezredes Schulz Mogoson átmenvén, Mogos és Topánfalva közt adta hírül az oláhoknak a bűnbocsánatot — a nélkül, hogy az ő eljárásának is sikere lett volna. — Ez eredménytelen eljárás folytán Bruckenthal Mihály a kormányzékhez azon tudósítást tette, miként a bűnbocsánat kétszeri kihirdetésének is semmi sikere nem leven, nincs egyéb hátra, mint hogy a zavarok végképeni elnyomása végett a katonaság legott a lázadás színhelyén szállásoltassék el; a havasos helyeken a szétszórt házak vonassanak össze; a zavargókkal szomszédos helyeken a vásárok egy időre tiltassanak be. — Ezen felterjesztés folytán Enyeden, Tordán és Kolozsváron is szorosan meg volt tiltva a havasi oláhoknak gabonát adni.

A rabolt holmik visszaadására rendelt bizottmány nem felelt meg a várakozásnak; az oláh püspök nyílt parancsa pedig teljesen elhibázott s a világi hatalom tekintélyét csökkentő intézkedés volt. A helyett, hogy a bizottmány azokra, kik a bebizonyult rabolványt visszaadni vonakodtak, rögtön kényszerítő eszközt használhatott volna, csupa feljelentésre volt kénytelen szorítkozni s kezei még inkább meg voltak kötve a határőrök által rabolt holmikre nézve.

A székely zászlóalj megérkezte alatt december közepén Kolozsvárt megyegyűlés (marchalis) tartatván, a királyi kormányzék felszólítására elhatározott ugyan, hogy miután azon állomásokat, melyeket eddig a nemesség tartott elfoglalva, a székely katonaság szállta meg, a nemesség oszlojon szét, legelső alkalomra azonban készen álljon. Minthogy pedig, folytatják a rendek, Jára felől, honnan az oláhok beütni készültek, nincs őrvonal, gr. Csáky menjen fel az aranyosszéki és tordai nemességekkel oly rendelet mellett, hogy mihelyt legkisebb mozgalmat vesznek észre, Kolozsvárról segítség menjen utánuk. A költséget a nemesség azon része hordozza, mely helyes ok miatt nem ülhet fel; de kik helyes ok nélkül vonták ki magukat, a felülésre újból felszólittatván, a törvényes büntetés vétessék fel rajtuk.

A Bárczasággal egyesült Háromszéknek hasonló tevékenységéről tudósítottunk még deczember 20-ról is. E napról a kormányzékhez intézett feliratukban előadják a rendek, hogy a lázadásról és arról értesülvén, hogy ha Hóra el nem fogatik, jövő év májusa 24-én a magyarok végelpusztításától lehet tartani; megfontolván továbbá, hogy a katonaság a rend biztosítására még semmit sem tett, ez okoknál fogva a megye összes nemességét különböző helyekre össze hívták oly célból, hogy a veszélynek, ha közelit, ellene állhassanak s a dühöngő oláhokat határaiktól elzárják; megemlítik, hogy Scpsi-szék nemeseinek katona-elöljárókat tettek, a megye több nemeseit továbbá a megyei tisztviselők alatt hagyták; meghatározták egyszersmind azt is, hogy legkisebb veszély esetében a nemesek a folytonos tábla felszólítására a kijelölt helyen és időben jelenjenek meg. Addig is a megye több helységeiben a fegyveres nemességből 12 tagú őrség állíttatott, mely a közelebbi

helységekre olykor-olykor őrzőjáratokat tegyen, megtudandó, mily pontosan járnak el kötelességükben a kormányzók által rendelt őrségek. Végül a megyebeli jobbagyok között is békétlenségre mutató több jelenetekről tesznek említést, melyek közül a szembeszökőbb-, és ritkábban előfordulókat megbüntették, de a mindennapiak és kevésbé fontosok irányában szigorot követni nem tartották célszerűnek, nehogy több kárt mint hasznot okozzanak, s ha a kormányzók bölcs előrelátásának nem sikerül a békétlenség magvát a tél folyta alatt teljesen kiirtani, aggodalmokat fejezek ki, hogy az erdők kizöldültével, ha nem is lesz tömeges felkelés, méltán tarthatni attól, hogy a közbátorság nagy számú tolvajok által lesz veszélyeztetve.

A kir. biztos megérkezése a felizgatott kedélyeket különböző oldalról hozta mozgásba. Mi volt ugyan is természetesebb, mint hogy a császártól küldött magas állású személyben a jobbagyok pártfogójukat keresték. Különösen az oláhjobbagyok nem késtek számtalan könyörgő leveleikkel járulni hozzá. Az ezekben foglalt terhes vádak részint a közelebbi lázadás következtében irányokban gyakorolt kihágásokra, részint a rendes úrbéri visszaélésekre, részint végül a közigazgatás ellen támasztott panaszokra vonatkoztak s lényegileg ily értelműek voltak:

A lázongók által megkárosított földesurak javaik visszaadása végett a hely színére mennek, a jobbagyokat sokkép ijesztgetik s a rabolványok visszaszáradására a károknak természetben, vagy kész pénzben való megtérítésére kényszerítik s ekként most a községektől, majd a magánosoktól erőszakkal és kemény eszközökkel elveszik a gabonát, bort, marhákat s egyéb előtálaltakat; teljes kárpótlást követelnek; sőt kétszeres árt is csikarnak fel s így magukat öntügyük bírójává teszik és a

népet verve, sőt megsebezve elkaserítik. A jobbágyok; a nemesség és katonaság számára különböző termékekkel, sőt ez utolsó részére élelmi szerek, majorságok és barmok kiszolgáltatásával terhelhetnek, nyugtatványozás, vagy az adóba betudás nélkül. Több helyütt a katonaságnak kiszolgáltatott termékekért 5 s még több évek óta is kárpótlás, vagy az adómennyiségbe való beszámítás nem történt.

A magyar jobbágyok a közterheket az oláhokkal nem aránylag hordozzák s a jelen körülmények között merőben fel vannak mentve.

Az oláh jobbágyokat a földesurak és magyar jobbágyok rágalazzák, ócsárolják, sőt veréssel illetik; olykor pedig merőben illetlen, gyűlöletes és kemény büntetésre méltó szólásfonnákkal keserítik; miért azután lehetetlen az oláhoknak a mag-varok közt megmaradni s kérniök kell, hogy elkülöníttessenek és német tisztviselőket s úrbért nyerjenek.

A tisztviselők a népet nyomják és kiszívják, s mértékfeletti élelmezésen kívül kész pénzbeli zsarolásokat is tésznek.

A jobbágyok az úr dolgára olykor ünnepeken is kényszerítetnek.

Ha az úrbéri örökségek 8, sőt 12 részre is oszolnak, mindeniktől külön-külön annyi úrbéri szolgálat kívántatik, mint mennyi az egészért tétetett, s azon felül 2 forint 33 kr., fél öl fa, egy korsó vaj, vagy a helyett 12 krajtzár. — Régebben egy egész jobbágy örökség után csak 5 ft. és 57 krt. fizettek, egy közép nagyságú sertést kaptak. Némely helyeken rendszeren télen 4, nyáron két és több hetet folyvást ur dolgában töltenek, másutt a hét minden napját szolgálatban töltilik s ezen kívül minden telektől 22 forintot fizetnek. —

Az asszonyok és leányok a földes úri lakokban az asszonyi munkákat beszámítás nélkül kénytelenek végezni.

Némely jobbágyok nejeik után 1 forintot s ezen kívül bizonyos szövés megváltásáért 30 krajczárt fizetnek.

Némely birtokbeli jobbágyok, földesuraik gabonájának Magyarországra szállítása végett 70—80 szekeret kénytelenek adni s midőn a hosszú út miatt a barmok elpusztulnak, nem nyernek kárpótlást.

Némely helységek kénytelenek legalább 25 forintot érő bort a földesúrtól elfogadni s ha ezt nem is teszik, az árát megfizetni.

Minden ház köteles 6 krt. vagy 60 iczét tevő egy véka szilvát adni, 60 köből zabot beszolgáltatni, minden vékát 9 krba számítva. A papírmalmok számára rongyot adnak s ha ez nincs, használható fehérenműt. A születés-napokon egy tyúkot, húsvétkor disznóoldalt, vagy a helyett 17 krt; mások Szt.-György napkor egy kövér bárányt, húsvétkor és karácsonkor egy-egy tyúkot és tíz tojást. Nyárban 2 csirkét, 2 véka zabot, 200 csigát, egy darab szurkot.

A rószt bort a földesurak vagy haszonbélloik korcsmárlás végett a birtokbeli jobbágyoknak átadják a nélkül, hogy azért egy veder után bár csak a 3 krt. megfizetnék, s mégis, ha a bor megromlik vagy eladni nem tudják, árának megtérítésére kényszerítettek.

A földesurak lakától messzebb fekvő helyeken a jobbágyok telkenkint 1000 szőlőkarót kötelesek készíteni és a megkívántató helyekre fuvarozni. Azon ürügy alatt, hogy a jobbágyok karácson és húsvét közt taxájukat megfizetni ne köteleztessenek, a földesúri lakhe-lyekhez közelebb fekvő falvak lakói köteleztettek

karácsonkor barmaikat a földesúr udvarára hajtani s akkor egy és húsvétkor ismét egy hízott ökröt adni a földesúrnak, általa megszabott áron s ezen kívül minden két, három jobbágy évenként egy kövér malaczat szolgáltat természetben, vagy vált meg kész pénzzel. Régebben] a sertésekből a tizediket vették, most az 5-ikre s ha soványok, minden malacz után 17 kr. jár; minden 10 darab juhból egyet vesznek s ezzel együtt a bárányát is.

A boronálásra az embereket is a barmok módjára használják.

Két kecske legeltetéséért egy napot tesznek.

A makkolásért régebben 3, most 6 krt. fizetnek.

A földesurak a szabad embereket tilos módokon jobbágyokká ejtik; midőn pedig a jobbágy meghal, vagyonát maguknak foglalják le, gyermekeit vagy katonának adják, vagy béresekké teszik.

A halászatot csak néhol engedik meg s ha két halat fognak, egyik a földesúré.

A szántóföldeket, réteket és erdőket tetszésük szerint elveszik s az erdőktől megfosztott jobbágyok a fát kénytelenek drágán venni s egy öl fáért olykor 30 napot tenni, s midőn barmaik az erdőbe mennek, kemény büntetést szenvednek.

A sószállítók és más zsellérek, ha nincs is külsőségök, nagy adóval és taxákkal terheltetnek, kik pedig taxát nem fizetnek, gyakran hetenként 4 sőt több napot is tesznek.

Van több oly zsellér, kiknek nincs külsőségük s kik kevéssel ezelőtt taxa cím alatt 51 krajczárt fizettek, — most pedig 4 forintot, sőt mellé 30 krt. is fizetnek s még robotot is tesznek.

A haszonbérlok felette nyomják a jobbágyokat; többen panaszkodtak, de a felséghez benyújtott folyamodványaikra máig sem kaptak választ s azóta még keményebben bánnak velök, s jóllehet a kormányszéktől s az illető folytonos táblától kedvező rendeleteket nyertek, ezeknek sikerét mégsem élvezik.

A tisztviselőket a mondottakon kívül még több, hivatalukban elkövetett kisebb-nagyobb hibákkal vádolták, például: hogy a rokkant katonákat, jóllehet külsőségekkel nem bírnak, a közterhekkkel és adóval nyomorgattatják; hogy azon özvegyekre, kik a közelebbi lázadás folytán férjeiket egy vagy más okból elvesztették, 1785-re is oly nagy adót tettek, mintha férjeik élénének.

Bizonyos, hogy az előszámlált visszaélések nagyítva voltak. A kedélyek felkorbácsolt állapotja azt kétségen kívül helyezi. E visszaélések világosan ellenkeztek a legfelsőbb úrbéri szabályokkal, úgynevezett bizonyos pontokkal, melyeket a kormány általános zsinórmértékül rendelt s melyeket hogy nem foganatosított, nagy részben neki hibául felrovandó, annál is inkább, mivel a kormány az országgyűlések nem tartása által nem csak a törvényhozás rendes fejlődését meggátolta, hanem a megváltoztatott kormányzási rendszer következtében a közigazgatásban is egészen szabad kezet vevén magának az üdvös intézkedések elmulasztása miatt is kétszeresen volt felelős. Igaz, másfelől, hogy az elősorolt kihágásoknak egy része is elégséges volt, hogy súlyosan nehezkedjék a parasztságra.

A királyi biztos kinyilatkoztatta, miszerint a fennebbi sérelmek a hazában általánosan helyt nem találnak, hanem annak egyes részeiben hol egyik hol másik fordul elő; mind e mellett a panaszokat oly rendelettel

közölte a kerületek tisztségeivel, hogy azokat kinyomozván, megszüntessék; irányukban tett intézkedésükről a felséget értesítsék, s a földesúri kihágásokra nézve szoros felelet terhe alatt, magukat az 1669-diki ismeretes szabályozó pontokhoz, valamint más felsőbb rendeletekhez tartsák.

A megyék közül többen, úgy maguktól indítva, mint a királyi biztos felszólítására, terjedelmes felterjesztéseket tettek. Különösbb figyelmet érdemelnek ezek között Hunyad-, A.-Fejér-, és Kolozs-megyékéi, melyek a forrongás főszínhelyei voltak. E feliratok élénken festették a történeteket; bőven taglalták a lázadás távolabbi és közelebbi okait s eszközöket és módokat indítványoztak a zavarok elnyomására. — Az okok vizsgálatánál főgond Ion fordítva, bebizonyítani, mikép a lázadás fel költésében a földesurak jobbágyaik iránti magukviselésének legkisebb része sincs s az ok mindenhol inkább keresendő, mint itt. Szerintök feltűnő volt, hogy például a 7 éves háború alkalmával, midőn az országból minden katonaság ki vala vive, az oláhok csendesen maradtak s több századok óta most lázadtak fel legelőbb, mikor az ország rakva van katonasággal. Az oláh népnek — állíták ők — a jóról és igazról semmi fogalma. A keresztyén vallás elveit nemcsak a köznép, de papjaik sem értik, — kik ha olvasni, írni s a misét elénekelni tudják, a papságra alkalmasoknak tartatnak. Az oláh nagyobb bűnnek tartja a bőjtöt megszegni, mint embert ölni; az esküt csak akkor hiszi kötelezőnek, ha önként teszi azt; s így a polgári esküt megszegni szabadosnak tartja s ez életben bármi rosztal elkövet, ha itt büntetés nem találja, a jövő életben bűnhődéstől mitsem tart, meg lévén győződve, hogy papjaik könyörgéseik által, melyet Szerin dár-nak

neveznek, a pokolból is kiszabadítják. Innepnapjaikat nem a vallásos gyakorlatokra, hanem a korhelyiségre és bűnre fordítják s ez erkölcsi romlottságban csak akkor nem tesznek roszt, midőn a polgári hatóság meglépésétől és büntetésétől félnek.

Ez okon a régi törvények a legkeményebb büntetéseket szabták úgy az egyes bűnösökre, mint a bűnt elkövetett egész helységekre. Régebben is, olykor 40 számra menő tolvajcsoportokban tört ki rablási hajlamuk; de rendesen megcsípetvén, illően lakoltak.

A földes uraknak nagy tekintélyük volt felettük, kik pallosjoggal bírván, úri székeken a bűnösökre büntetéseket szabtak, s birtokaik határán belül ugyanazon hatalommal lévén felruházva, mint az alsóbb tisztviselők, a kisebb kihágásokat megbüntették s ekként a polgári hivatalnokok kevés számát pótolták.

De most tekintélyük megcsökkenett úgy a földesuraknak, mint a tisztviselőknél, midőn az említettek a néptől szabadon bevádoltathatnak, nyomozások rendeltetnek és vitetnek véghez a nélkül, hogy azokat ítélet követné. A zalathnai kincstári zavargók felett tartott nyomozás folytán sem kelt soha ítélet. — A megsértett tisztviselők és földesurak becsülete így soha helyre nem állittatik s a méltatlan vádlókat soha büntetés nem éri. Jelenleg létezik egy bölcs felsőbb rendelet, mely szerint csak oly folyamodások juthatnának a felsőbb hivatalokhoz, melyek az alsóbbakat megjárták; de ezelőtt egyenesen és közvetlenül terjesztetett a pusztá vád az udvar vagy a főkormányzók elébe s nyomozás végett visszaküldetvén, a jobbágygyal szembesítettet a földesúr vagy a tisztviselő, s bár a feladás hamisnak találtatott, a feladót büntetés mégsem érte. Régen a gyújtogatok, rablók, gyilkosok a nép jelleméhez mért

halálos büntetéssel lakoltak, most e büntetések ideiglenes börtönre változtak át s a büntetés szelídsége csak a bűnösök vakmerőségét növeli. Sok megyében már hely sincs a bebörtönözésre, miért a kisebb bűnösök elbocsátatnak, nehogy még rosszabb történjék; több megyében ugyanis a foglyok feltörvén a börtönöket, kimenekültek és tolvaj csapatokat állítottak.

A Helyben Hagyott Törvények 3. része, 47. czim 10-ik czikke, mely a tolvajokat fel nem adó, velők egyetértő s a felszólításra őket nem kergető falut 500 forinttal, a bírót és hűtösöket pedig, ha a hiba bennük volna, karóba vonással büntette, az újabb rendeletek szerint oda lón változtatva, hogy a főczinkosok testi büntetéssel büntetessenek; de midőn az oláhoknak a bűnökben szerzett jártasságuk miatt, köztük a főczinkosokat majd soha sem lehet kikapni, a bűn büntetlenül marad s a parasztok semmit sem óhajtanak inkább, mint hogy a bünt mentői számosabbak által elkövetettek bizonyíthassák.

Inczédi Sámuel 1773-ban jobbágyai kihurczolván házából, megverték s már azon voltak, hogy megöljék, ha katonasegély által meg nem mentetik, s e parasztok legfelsőbb helyen kegyelmet nyertek, miből a lett, hogy csak a múlt évben alezredes Ribiczei Ádám udvarát megrohanták, őt magát megölték, mindenét elrabolták s ezek is kegyelmet nyertek ő felségétől, kinek kétszeri bennjárása alkalmával a parasztok iránt tanúsított leereszkedő kegyessége is káros hatással volt reájok.

A földesurak tekintélyének aláásására intézett fenyegetések és intézkedések egy idő óta maga a felség iránti legistentelenebb gondolatokra hozták a népet s nem átalják nyíltan mondani, mikép ő felsége a magyar nemességet nem szenvedheti, s innen vette a

csaló Hóra az alkalmat, a néppel elhíttetni, mikép reá bízta a felség, a magyarokat az oláhok által úgy elpusztítani, hogy kö kövön ne maradjon.

Ez előzmények után a zalathnai korcsomák hasonbérleése adta az alkalmat a lázadásra; ezt követte a katonaösszeírás, s ama szerep, melyet a katonaság úgy ennél, mint kevésel később a lázadásnál játszott; a népet istentelen szándokában inkább megerősítette, semhogy eltartóztatta volna.

A jobbágyok tartozásai és szolgálatára nézve az 176 9-iki szabályzó pontok meg lőnek tartva, s az úrbéri tartozásnál inkább nyomja a parasztot az adó aránytalan nagysága, elannyira, hogy a felhajtásra használt legszigorúbb eszközök mellett is tetemes része nem hajthatott fél s teljesen felhajthatlanná vált. A magyar és szász jobbágyok nem lázadtak fel s a lázadás fő indítói és vezetői nem valamely magán birtokos, hanem a zalathnai kincstári uradalom jobbágyai voltak, holott ők rendes robotot nem tesznek, de 'szolgálatukat bizonyos fizetés mellett szerződésileg váltják meg s az ország legszerencsésebb vidékén lakva, a legkedvezőbb pénzforgalom jótékonyágában részesülnek. Hogy továbbá az összeesküvés nemcsak a nemesek, hanem minden magyar és tisztviselő ellen történt, megtetszik a zalathnai kerület alszolgabírája által tett tudósításból is, melyet az összeírásra ment oláhságról ezen szavakban tett: „az holott is erős hittel összeesküdtek* hogy ezen utjokban, melyre fenséges császárunk parancsából indulnak, egy láb magyart is, vagy tisztet életben nem hagynak.“ Ezt igazolja továbbá a kegyetlenkedések folyama is, midőn számtalan polgárok, tisztviselők, sőt magyar parasztok is estek dühök áldozatául, s midőn az ó-hittől különböző minden más vallások ellen dühöngtek, tem-

plomokat, szentségeket megfertőztettek s más vallásúakat erőszakkal a nemegyesült görög hitre erőltettek.

Hajdan a robotok elleni panasznak hire sem volt az országban. Akkor a jobbágyoknak földesuraik iránti szeretete örökölt volt, kik azokat mint élő kincstárukat fenntartani kívánták; jobbágyaik házasságát elősegítették s azon igyekeztek, hogy jó nőket kapjanak. A tisztviselőket, hogy a jobbágyoknak térkőkre ne legyenek, vendégszeretettel fogadták, a katona-végrehajtókat élelemmel látták el; midőn a tartomány ínséget szenvedett, jobbágyaikat eleséggel segítették. Ily, és ezekhez hasonló eszközök által a földművelőt maguk és az uralkodás hasznára jó karban tartották. — E viszonyt merőben megváltoztatták az újabb rendeletek, midőn a jobbágyoknak földesuraik bevádlására szabadság adatik, földesuraikkal szembesítenek s a kihágó földesurakat kemény büntetés éri; még szigorú rendeletek tetéznek az iránt, nehogy a hamis feladókat büntetés találja. A felsőbb rendeletekben semmi sem fordul oly gyakran elő, mint hogy a jobbágyok, mint az uralkodás élő kincstárai, minden igyekezettel a méltatlanságok ellen oltalmaztassanak s e szempontból a jobbágyok tartozásai jelenleg annyi vizsgálat és gáncs alá jőnek, és a földesurak a jobbágyok előtt oly bizalmatlanság és számbanemvétel tárgyává lettek, hogy ez utolsók kételkednek, vájjon kötelesek-é tenni a robotot és más úri szolgálatot, vagy nem? — igen bajos lévén meggyőzni őket, mit kell törvényszerűleg teljesíteniök.

Ha a fennebbi okokból folyó s a legistentelenebb kegyetlenségre fajult lázadás a legerélyesebben el nem fojtatik; ha a főczinkosokat és a főbb szerepet játszott helységeket a legkeményebb büntetés nem találja, méltán

tarthatni, hogy a hon a jövő tavaszon még irtózatossá válik; hogy a vallás és nemzetiség palástja alatt terjesztett eszmék iránt annyira fogékony oláhság nemcsak a hon többi részeiben; de a Bánságban, a határőrvidékeken, sőt a szomszéd Moldva- és Oláhországban is a jelen lázadók példáját, követendő. Az oláhra ugyanis — durva természeténél fogva a halálos büntetéseken kívül a szelídebbeknek, minő a fogóság — semmi hatása, s a példák bizonyítják, hogy egy bárdolatlan nemzetnél minél keményebbek a büntetések, annál kevesebbet szükség büntetni s szerfelett szelíd büntető törvények mellett több vétkes és ártatlan esik áldozatul. Legveszélyesb pedig e nagy kímélet külháború esetére, midőn a belzavarok az uralkodás erejének kívülre használhatására nézve a legkárosabb akadályt szülhetnék.

A folyamadók kérik tehát a kir. biztost, miszerint a ráruházott legfelsőbb hatalmat arra intézze, hogy a már fogva levő és a tél folytán befogandó főbb czinkosok és más kitűnőbb bűnösök, az egész nép tanúságára az ország különböző részeiben kemény, és a jelen körülményekhez mért szigorú büntetést nyeljenek; hogy a pópákat, kik a népnél a magyarok kiirtására a vallás ürügye alatt istentelen eszméket terjesztettek, — példás büntetés érje; hogy azon helységekben, honnan a lázadás kiindult, nemcsak a főczinkosok, hanem a bírák és esküdtek is, kik a titkos forrongást feljelenteni elmulatták, a Helybenhagyott Törvények 47-ik czímében kiszabott és már fennebb is említett módon bűnhődjenek s az oláhoktól minden fegyver beszédessék. — Szükség továbbá, hogy az egymástól szétszórva fekvő házak összehívása által némely falvak, mennyiben ez ország rendszere megengedi, rendbeszedessenek, annál is inkább,

mivel ezekhez hasonló intézkedéseit a királyi biztosnak a Temesi-bánságban már czélszerű eredmény követte.

Hogy a károsultak kárai, hol máskint nem lehet, legfennebb 5 év alatt megtéríttessenek, a legjogosabb kívánat.

Alsó-Fejérmegye a nagyobb mértékben bűnös falvak megtizedelését s ezenkívül azt indítványozta hogy a rablók eltávolítására Kalotaszegtől Aradig határőrök állíttassanak fel.

Hunyaddal egyesült Zarándmegye később azt adta ezekhez; hogy a lázadásban résztvevők Bukovinába telepíttessenek s Hunyad- és Zarándmegye, mely különben is a szélen fekszik, láttassák el állandó katonasággal, miután a határőrség nem képes rokonait fékezni.

A nemességnek, kijelentik az irt megyei feliratok, nincs ellenére, hogy az úrbéri tartozásokra nézve egyformaság hozassák be; azonban, nehogy az oláhság azt higgye, miként e könnyebbséget lázadás által vívta ki s más alkalommal hasonló merényre vetemedjék, az úrbéri szabályozás czélszerűleg csak akkor hozathatik be, miután a jelen zavarok gyökerestől kiirtatnak. De mind ezen eszközök sikeretlenek fognak maradni, ha a földesurak és tisztviselők tekintélye helyre nem állíttatik s ha a határőri katonatisztségnek szigorúan és sikeresen meg nem lesz tiltva, hogy a polgári hatóság teendőibe ne avatkozzék.

A törvényhatóságoktól felterjesztett panaszokon kívül több magánosok együtt, sőt egyesek sem késtek kérelmek-, felterjesztések- és tanácsadásokkal járulni a királyi biztoshoz és más magasabb állású hivatalnokokhoz. — E folyamodások közül a figyelemre méltóbbak ily értelműek voltak:

Ha a királyi biztos a hazában lakó idegen ajkú katonatisztektől akar a dolognak végére járni, tévútra vezetetik, mert ők ellenségei a nemességnek.

A fellázadt nép sem adhat biztos felvilágosítást, valamint a nemesek sem; mert a hányán vannak, annyiféleképpen fogják a dolgot előadni. Szükség tehát néhány évre visszatérni, akkorra, a midőn Erdély közigazgatásának alakja megváltozott. A két különböző igazgatási alakok összevetéséből fedezhetni fel volta-kép a lázadás valódi okait.

Erdély története Ulászló ideje óta most mutatja fel első példáját a parasztság fellázadásának s a nemességnek mindenekfelett fáj, miként a vad csoport tele torokkal kiáltotta, hogy az irtózatoss merényletet ő felsége parancsolatjából teszi, s midőn a szorongatottak a katonasághoz folyamodtak, a segély vagy merőben elmaradt, vagy ha a katonák a tények színhelyére el is érkeztek, tétlenül viselték magukat. 1761-ben, midőn a szélbeli katonaság még nem létezett s a háborús körülmények miatt legfelebb egy zászlóalj gyalog s egy század lovas volt az egész országban, mégis a legnagyobb rend uralkodott, most hemzseg az ország a katonaságtól, mind e mellett patakka folyt az ártatlan vér s számtalan falvak égtek porrá.

1761-ig az ország kezelte az adót s midőn az országgyűlés rendelkezése megszűnt, a Bethlen-féle adórendszer váltá azt fel. — 1767-ben e rendszer is nagy változást szenvedett s az adó önkényszerű kezelése lépett helyébe.

Egy-két, érdemet vadászó egyen által a vásáros helyek és vidékek jövedelemforrásnak tekintetbe vétele nélkül az adó a székelysége s a vármegyékre lón átjátszva, hol a népesség legnagyobb részét a tunya

oláhság teszi, kik jobbágyi nagy illetőségekkel lévén ellátva, midőn ezekre illő szorgalmat nem fordítanak, a rájuk háruló nagy adó el hordozására merőben képtelenek s ha a nép a terhek hordozása ellen zúgolódik, az érdemet vadászó egyének elhitetik, hogy a békétlenséget egyedül a nemesség nyomása okozza; sőt az adószedők által oda munkálnak, hogy a nyomozó bizottmányok előtt is a nép a nemességet vallja az egész baj okának.

1763-ban folytonos táblák állítottak fel, melyek nem a törvény, hanem a felsőbb parancsok végrehajtói voltak s általuk a törvényhatóságok és polgári hivatali testületek tekintélye elenyészett. A főispánok és törvényhatóságok a folytonos táblák állomásainak betöltésére, a kitűzésen kívül semmi befolyást nem gyakoroltak, hanem pártfogás útján s a vallásos arány színlett ürügye alatt, olykor merőben birtoktalan oly egyének nyerték el a hivatalokat, kik a paraszt és földbirtokos közt fennforgó ügyekben gyakran nem ítélőbírák, hanem az elsők szószóllói voltak. Az említett táblák tagjai, kik később mint ítélőbírák bíraskodtak, készíték el olykor a parasztok folyamódásait s részrehajló feljelentéseik nyomán felsőbb helyen sem létezett igazságosabb eljárás, és arra, hogy a parasztnak adassák igaz földesnra ellen, majdnem elég volt, hogy panaszt legyen; sőt úgy látszik, hogy a közhivataloknak és tisztviselőknak szívéen nem annyira a fennforgó egyenlenségek eligazítása feküdt, mint inkább a paraszt békétlenségének nevelése. Mi csuda aztán, ha ily eljárás folytán a paraszt szarva nőtt és függése merőben elenyészett.

Az 1769-diki úrbéri pontok az 1714. és 1740-beli királyi rendeleteket megerősítették; de a békétlen-

séghez szoktatott népet ez sem volt képes elhallgattatni a rász hozott nemesség állítólagos kihágásai ellen; melyről már felsőbb helyen is azt kezdék hinni, hogy úgy bánik jobbágyaival, mint a tatár rabjával. 1771-ben egy újabb zsinórmérték adaték ki, melynek szigorú szabályai csak a szegényebb sorsú birtokosokra nézve mentek teljesebbé, míg a hatalmasokat befolyásuk mentesíté. Ezt nem a hazának általában róhatni fel hibául; hanem azoknak, kik arra törekedtek, hogy előre kiszámított terveik a hatalmasoknál ellenzésre ne találjanak. E tervnek kivételében az erdélyi határórség vétetett segítségül s annyira ment a dolog, hogy a véghelyeknek erősítésére s az ország biztonságára felállított határórség, sőt a rendes katonaság is magát az ország polgári viszonyaiba vegyítvén, a századosoknak az ezredesekhez, az ezredeseknek a seregosztály parancsnokához, s ezeknek az országos katonaparancsnoksághoz tenni szokott rendes felterjesztéseik fő tárgyát az iránti tudósítások tették, mikép bánnak a földesurak jobbágyaikkal s rajtok állítólag minő kegyetlenségeket üznek.

Az idegen nemzetbeli fő és alsóbb katonatisztek, kiknek tollúkon az affélék gyakran megfordultak, nem értették a haza alaptörvényeit; nem tudták, a parasztság mivel tartozik urának; nem vették tekintetbe, hogy a mije van, azt földesura földjéből szerzi s az adóját is abból fizeti.

Látván ekkint a parasztság, hogy a katonaság által is pártoltatik, hová továb nagyobb bátorságot vett.

Így következett a sok nyomozás a földesurak ellen, melyek ha merőben alaptalanoknak is nyilvánultak, a hamis feladó parasztokat semmi büntetés nem érte. Legszenbeszökőbb példát mutatott erre a 13 szász falu,

melyek földesuraik és a megyetisztek ellen az engedelmességet felmondották. E zavaroknak világos okozói a Trautmannsdorf-ezredbeli kapitányok voltak Alpeck és gróf Lerchenfeld, kik soha meg nem büntetettek, jóllehet a szegény parasztok földesuraikkal sok ezerekbe került perének következménye az volt, hogy az első minden bírói fokozatokon át fölmentettek s a per végeldöntés nélkül most is az udvarnál hever. E falvak lakosai szászok voltak ugyan; de az oláhokkal közkézre dolgoztak.

A folytonos táblák és tisztségek a paraszt és földesúr közt bármely aprólékos tárgyat végkép nem dönthettek el, hanem mindennek felsőbb helyre kellett felebbeztetni, midőn a parasztokat ügyeik újabb meg újabb felelevenítései szakadatlan izgalomban tartották; ellenben a közgyűlésekről a nemesség által tett felterjesztések elsikkasztattak, elnyomattak s nem csak a nemesség panaszai, de azon egyének is, kik e panaszok felvilágosítása körül buzgalmat tanúsítottak, elölnek nyomva s végre azt kelle hallani, mikép Erdélyben a közigazgatásra alkalmas egyének nem találtak, holott e hamis állítást csak azok koholták, kik előmenüket csupán a náluknál képesebb egyének elmozdításától várhaták.

Ha 20 év óta is, miként annakelőtte, a kormányzás élén nagyérdemű, képességű és birtokú honfiak lesznek vala, úgy kétségen kívül elmaradnak a történetek. Most azonban a közigazgatásnak külszíne megváltozott s a parasztok a kormányszéket sem tisztelik — azt mondván, hogy rendeletei az uraktól és nem a felségtől jönnek.

Ő felsége elsőbb benjártakor tanúsított különös kegyessége, mely szerint a parasztok folyamódásait saját kezeivel bevette, szintén veszélyesen hatott a

parasztkok lelkületére. A bujtogatók keresetet űztek a folyamodások írásával. A parasztkok temérdek folyamodással ostromolták a felséget, melyeknek olykor tartalmát sem tudták s el hitték, hogy az alsóbb hivatalokhoz is hasonló alaptalan vádakkal járulhatnak.

Ő felsége második bennjárása, hasonló okok miatt, hasonlót eredményezett.

1778-ban innen a régibb szokás helyett azon gyakorlat hozatván be, hogy a katonákat a földesurak állítsák, ez is a parasztkok gyűlölségét éleszté.

A kisajátító bizottmány (expropriatoria principális cominissio), mely 1783-ban kezdődvén, máig is folytatja munkálatát, a földesuraknak és nemeseknek örökségeit elvette, és a határórségnek adta, s azon hiedelemre szolgáltatott a népnél okot, hogy más földesuraktól is el fognak vétetni birtokaik és köztük kiosztatni.

Még a határórség felállítása alkalmával a szám és szükség feletti oláh papok használtván eszközül a nép rábeszélésére, azok észre kezdék venni befolyásuk fontosságát s valamint ezelőtt, úgy ezután is, minden róz általok, az ők bujtogatása következtében történt, kik nem szűntek meg a népet hitegetni, hogy ha a fegyvert felveszik, nem a fegyvert fogók lesznek a földesuraknak hatalma, hanem ezek amazok felsőbbsege alatt, sőt a földesurak birtokait is közöttük felosztják, és — a mi még több — az oláhok egész bátorsággal beszélnek azt is, hogy a császár a nemesség iránt megunatkozott, mely — kiváltságaihoz ragaszkodva — nem adózik s a kincstárnak sincs semmi hasznára.

Az utolsó katonaösszeírásnak a magánosuk folyamodásai is fontos befolyást tulajdonítanak a lázadásra.

A havasi falvaknak szétszórt fekvése, szerintök is nagyon segítette a forrongást; valamint a szabadságos

katonák is annak legalkalmasb eszközéül szolgáltak, kik a kincstár könnyebbségére haza bocsáttatván, mintán a mezei munkától merőben elszoktak, csak a lézengők és hajtogatok számát növelik, a lázadók fejeivé teszik magukat s főleg földesuraik ellen forralnak bosszút, kik akaratjuk ellen adták őket katonáknak.

Zaránd-vármegyét Erdélytől hegyek különítik el, — folytatják a kérelmesek — s Hóra most is úgy uralkodik ott czimboráival, akkép tartja azt elzárva, mintha külön ország; volna, s annak kebelében a köz-igazgatás is teljesen meg van szüntetve.

Míg az említett megye Hunyadmegyétől külön kom lány oztatott, a tisztségnek elég ereje volt a rendtelenség megzabol ázására; de mióta Hányaddal egygyé van olvasztva, a kevés számú tisztviselek nem elegendők befolyani a bárdolatlan nép fékezésére.

Midőn látta, az oláhság, hogy magát az összeírás folytán szabaddá és a nemesség földjeinek birtokosává nem teheti — elhatározta, hogy következő év mártiusa elején a nemességet kiirtja; de Hóra a lázadást idő előtt kezdette meg.

A magára hagyott nemesség, hogy büntetlenül ki ne irtassák, fegyverhez nyúlt s a rablócsoportot viszszeriasztotta; de a császári katonaság, mely, midőn ölték a nemest, nézte; midőn udvarát égették, késett segíteni; midőn sírt, az annyiszor ürügyül használt servicét¹⁾ vetette szemére; ha panaszt, azt mondotta, nem igaz s azt felelte, hogy az ártatlan adózó népet nem kell fogyasztani; mely — végre, midőn a forongás legnagyobb volt — békességet hirdetett s a gyilkos

¹⁾ E szó homályos. Talán a folyamodók a katonaság hiányos ellátását értik.

népet nem bántotta, azt mondván: nincs parancsolatja; e katonaság a nemességet, midőn végre maga oltalmára fegyvert fogott, lázadással vádolta.

Hogy e zavarok jövőre is sikeresen elnyomassanak, a főczinkosok és bújtogatók példás megbüntetése szükséges; mert Erdélyben a hány falu, annyi a Hóra.

A rendnek teljes helyreállítása végett kívülről is katonaságot kell az országba hozni, mert azon havasos és hozzáférhetlen vidékeket, melyek most is a forrongás színhelyei, számos katonaság nélkül bezárni ni nem lehet. Az oláh határőrség e célra nem alkalmazható s a székely ezredeknek csak egy részét lehet kihozni, a belrendnek kebelőkben fenntartása is őket illetvén.

Az országos katonaparancsnokság az idegen katonaság behozatalát azért akadályozza, mert most is azt igyekezik bebizonyítani, hogy a baj, melyet nagy részben ő okozott, csekélyebb, semmint sokan hiszik: már pedig tavasz előtt a forrongás teljes elnyomása szükséges, mivel ellenkező esetben az még irtózatossal) alakban fog kitörni.

E különböző oldalról jövő felterjesztéseket ezélszeriinek tartók terjedelmesb kivonatban közölni. A lázadás kebelrázó eseményeinek befolyása alatt keletkezve, a zavarok elnyomására bennük ajánlott eszközök nagy része nemcsak célelles; de egyszersmind embertelen. Némely alapos észrevételek mellett azonban a bennfoglalt téves állítások is a kor ismeretére sajátságos tanúsággal bírnak.

A lázadás elnyomására a fennebb látott felterjesztéseknél és folyamodásoknál többet eredményeztek amaz előnyök, melyeket e közben a lázadás főszínhelyén a fegyveres erő kivívott. A második székely ezredbeli

zászlóalj lelkes őrnagya, Kray vezénylete alatt ugyanis a lázadók üldözését erélyesen folytatta s több főbűnösöket elfogván, a tömegeket szétesztásra s vezérek elhagyására kényszerítette. Ezek közül Hóra és Kloska, a zordon idő által is üldözve, az albáki határ Galpona nevű havasán egy ledőlt fa gyökere mellett, egy kis kunyhóban nyomorogtak. Itt, 1785. január 1-én néhány kamarai hajdú (gornyik) vezetése mellett fogták el őket a székelyek s vitték erős fedezet alatt Fejérvárra.

E nagy fontosságú eredmény az üldözéseknek és befogatásoknak nem vetett véget, melyek a megindult nyomozások következtében erélyesen folytak s a köznyugtalanúságot annyira fokozták, miszerint a kormányzék szükségesnek tartotta, az illető hivatalokhoz rendelést küldeni, hogy miután a lázadásban különösebben részt vett helységek lakosai, bűnök öntudatában a rájuk váró büntetés félelmétől vezéreltetve, máig is házaikon kívül az erdőkön és más rejtekhelyeken lappangnak, a királyi bűnbocsánat az említett helyeken akkint tétessék közzé, hogy a lappangóik tudomására jöhessen s azok megtudhassák, hogy ha haza mennek s fegyvereiket leteszik, a bűnbocsánatba befoglalt vétkeikért őket semmi büntetés sem fogja érni.

Az erélylycl párosult e mérsékletnek jó hatása volt. Némelyek felhagyva a szétszáguldással, vagy bujkálással, lakaikba tértek; mások kezdet óta tanúsított békés magatartások iránt bizonyítványokat szereztek, vagy azután csendben maradásra kötelezték magukat, papjaikat választva közbenjárókul a büntetés elkerülése végett; mialatt ismét mások földesuraikkal formaszerű szerződéseket kötöttek, melyekben tartozásaik teljesítéséért cserében bizonyos előnyöket kötöttek ki,

vagy végül magukat az okozott károk megtérítésére kötelezték. ¹⁾)

A királyi biztos január 25-én a megyékhez küldött rendeletében a foglyokat osztályozván, az első osztályba tette a főczinkosokat, néplázítókat, gyújtogatókat, szentségtörőket; másodikba, kik a lázadáshoz járulván, a rabolmányokban részesültek a nélkül, hogy egyéb vétésben részt vettek volna; a harmadikba végül azokat, kik vagy együgyűségtől, vagy elvakultságtól vezetve, vagy mások fortélya által besodortatva, a lázongóknak csak számát növelték, csekélyebb rablásban vettek részt, vagy pedig gyanúból fogattak be. Egy másik rendelet folytán megparancsolta a teljhatalmú biztos, hogy a 3-ik osztálybeli bűnösök, kiállott bebörtönöztetésük büntetésül számíttatván, az egyházi és polgári előljáráóság és a földesurak iránti szoros engedelmességre irányzott komoly intés után szabadon bocsáttassanak. Az 1-ső osztálybeliek bűnvádi perbe fogatván és elítéltetvén, pereik végítélet előtt terjesztessenek ő felsége elébe.

Kik a törvényhatóságok által 2-ik osztályba fognak soroztatni, 60 páczaütést felül nem haladó testi büntetés után, és a fennebbi megintés mellett magán foglalatosságaik folytatására bocsáttassanak haza.

Mi végül a rabolványokat illeti, miután tulajdonosaikról és ezek hollétéről a királyi bizottmány előtt többen hasznos vallomásokat tettek, mások ellenben a nemeseket és tisztviselőket vádolták, a rablással, a királyi biztos e vallomásokat részint a megyékhez tette át, részint a rabolványok visszaszerezhetése tekintetéből a királyi bizottmányokhoz küldötte.

¹⁾ Kemény gyűjt. I. kötet 57, 455, 465, 565, 579. lap. II. köt. 41. lap. 329. L

A királyi biztos által az első osztályba sorozott 24 bűnös ellen a perek a károlyfejérvári folytonos táblán, dálnoki Veres Jób, alsó-fej árinegyei közvádoló felperessége alatt folytak s az ítéletek február 5-től 25-ig mondattak ki. A vádlottak egy thoroczko-szentgyörgyi Járai János nevű reformált magyaron kívül mind oláhok s egy kolozsmegyeyen kívül mind óhitűek voltak Hunyad-, Zaránd- és Alsó-Fej érmegyéből. A vádlottakat különböző, a törvényszéktől kinevezett ügyvédek védették s a védelem szabadsága nem volt gátolva. Ketten, kiket egy katonatiszt megölésével vádoltak, azzal mentették magukat, Imgy ők azon meggyőződésben levélik, hogy a császár érdekében működnek, az ellenük fellépő katonatisztet, mint a császár és maguk ellenségét ölték meg. Később, márczius 25-én Fejérmegye főispánja, b. Kemény Simon, marczius 21-ről 25 ítéletet terjesztvén fel a kormányshékhé, kinyilatkozattatta, miként a 26-ikat azért nem küldheti fel, mivel abban egy olyan egyén ítéltetett el, kiről két katona — mint szemmellátott tanú — azt vallotta, hogy a topánfalvi ispáni lak kirablásánál a tömeget ő vezérelte; később e vádlott törvényes esketés folytán több tanuk által azt bizonyítván, hogy az egész lázadás alatt magát dicséretesen viselte, ítéletét fel kelle függeszteni addig, míg az esketés hitelesítése alkalmával a tanúk közti ellentét kiegyenlítettetik. Ez is arra mutat, hogy a megyei törvényszéknél a formaságok meglőnek tartva.

Az ítéletek indokolással keltek, melynél ka egyebek közt a legterhesebb gyanút is egy-két esetben indokul felhozva találjuk, ez. inkább hibás kifejezésnek, mint annak tulajdonítható, hogy a bűntények eléggé bebizo-

nyitva nem voltak; mert ez az akkora mérvben és oly nyilván gyakorolt vétkeknél alig képzelhető.

A büntetések a császári bizottmány utasítása, a theréziai büntető-törvénykönyv és honi törvények szerint legtöbbnyire súlyosbított halálos büntetés szelidítésével egyszerű fővesztésben állottak, mit a főnek karóba vonása, a testnek kerékre tétele követett. Azonban némelyekre nézve kerék általi törés, nyársba húzás, vagy kezeknek előleges levágása által van a halálos büntetés súlyosbítva. Ez utolsó büntetés két oly egyénre volt kimondva, kikre egy császári főhadnagy (hihetőleg a fennebb említett Mesterházi) megölése bizonyult !

A két főlázító Hóra és Kloska elítéltetésök előtt kemény őrizet alatt a Károly fejevár körül fekvő falvakban széthordoztattak, hogy a nép láthassa őket s kétsége az iránt, mintha neveik alatt mások lennének elfogva, eloszolják. Ez eljárásra ug v látszik a királyi biztos nagy súlyt fektetett, mert ismételt írogatás folytán nyilatkoztatta ki, hogy ebben szándékát nem változtathatja ¹⁾.

A két főlázító perében azon udvari bizottmány ítelt, mely a zavarok kinyomozására és a nép törvényes utasítása (populi regalem inuentionem) végett gr. Jankovics elnöklete alatt volt kinevezve. A február 26-án megjelent latin szövegű ítélet, magyarosítva így hangzik:

Hóra, máskint Ursz Nyikuláj, zalathnai uradalomhoz tartozó, nagyarányosi születésű, mintegy 54 éves,

¹⁾ Gr. Bánffy gyűjteménye 107., 109., 113. lap. Kömény gyűjt. II. köt. 572. lap. 39. pont.

óhitű és házas¹⁾ kincstári jobbágyra mindvégig fentartott konok tagadása ellenére²⁾ hiteles tanúk vallomása nyomán bebizonyult, hogy a közelebbi évben — különösen Zaránd-, Hunyad- és Fejérmegyékben kiütt zavargóknak élére állott, nekik alvezéreket rendelt s úgy személyesen, mint hű czimborái által megrendelte, hogy minden jobbágyházból egy fegyveres csatlakozzék hozzá, hogy így, e hazában találató minden nemesi, polgári vagy alsóbb osztálybeli magyarokat kiirtsanak, házaikat kirabolják, feldőlják s minden épületeikkel együtt hamuba döntsék s ily módokon végre az oláh jobbágyok részére mérsékeltebb adót eszközöljenek. E bűnös czélok elérhetése végett Hóra a legvétkesebb eszközöktől sem irtózott; többeket a maga iránti hűségre felesketett; fejedelmi méltóságot vett magára s hazug nyilatkozataival a népet elámítani törekedvén, állítá, hogy ő a legmagasb uralkodótól czéljai kivitelére írásbeli felhatalmazást nyert; sőt hogy legbűnösebb szándékát a vallás köpenyével is palástolja, egy aranyos keresztet is mutatott elő. Rendeletbe adá végül azt is, hogy a császári sergek közeledtével minden szomszéd falvak harangjai félreveressenek és a katonaságnak a falvakba való juthatásra az út elzárassék.

¹⁾ Az adatok Hóra fiáról Nyikulájról is emlékeznek, kit midőn a rabolt pénzzel épen megszökni akart, magok a támadók fogtak el, és szolgáltatott kézbe, s ki ennek folytán Gyulafejérvártt felakasztatott *)

^{a)} Azon kivonat, melyet Hóra és Kloska szabad vallasásáról gr. Kemény József gyűjt. II. köt. 53. lapján látunk, nem maga a vádlott, de a tanuk öszhangzó vallomásait foglalja magában.

^{b)} G. Bánffy gyűjt. 123., 127., 128 , 135. 1. — Előkelő egyének levelei 8-ik gr. Kornis Zsigmond levele nejéhez Gyulai Krisztinához.

Midőn ekként, irt Hóra az országban elkövetett irtózatos bűnöknek főindítója és eszközlője volt, hiteles tanúk vallomása szerint különösen reábizonyult az is, hogy Veres-Patakon azon bányák szájait, hová az ő kegyetlen serge elől a nemesek vagyonukkal együtt rejtőztek, szénával és szalmával ő tömte be és gyújtatta meg, hogy ez által a menekülteket vagy kijövetelre kényszerítse, vagy a legirtózatosabb halállal veszítse el.

A 30 éves, ó-hitű, házas és hasonlólag a zalatlmái kincstári uradalomból Kerpenyesről származott jobbágy Kloska Juonra, ki bűnös tagadásában Horáéhoz hasonló konokságot tanúsított, hiteles tanúk vallomása szerint bebizonyult, hogy a fenn elésorolt istentelenségek eszközlésére Hérával és egy Krizsán Ursz nevű főczimborájával titkos értekezleteket tartott; a közegyetértéssel meghatározott rablásokat, névszerint Lupsán, Topánfalván, Offenbányán és Abrudbányán végrehajtotta; különösen pedig a lupsai papot kényszerítette, hogy a sanctum moricntium viatienmot utána Krakóba vigye.

Ez okoknál fogva Hóra és Kloska, mint a küzcsendháborítás tervezői, főindítói és előmozdítói, Terézia királyné büntető törvénykönyve 62-ik cikkénél fogva arra ítéltetnek, hogy Károlyfejérvárott a köz-vesztőhelyre vitessenek; ott előbb Kloska Juonnak, azután Hóra Nyikulájnak testeik alulról felfelé kerékbe töretvén, lassanként adassanak át a halálnak, mely után testük négybe vágatván, fejeikkel együtt azon helyek közelében, hol legirtózatosban dühöngtek, az út mellett vonassanak karóba, szívük és belső részük pedig temetessék a vesztőhelyre.

A harmadik főlázító, Krizsán is befogatott; de a károlyiejérvári várda alatti tömlöczben egy madzaggal magát megfojtotta, a nélkül, hogy ez által a büntetés végrehajtását meggátolta volna, mely rajta, Hórán, Kloskán és még 11 főczinkoson febr. 20. 1785. ¹⁾). Fejérvárott végrehajtott. — Az ítélet végrehajtója a fejérvári bakó Gancsa Rákóczi volt, ki a rendszeres fizetéssel ellátott megyei bakót, minthogy egy kissé elkésett, nem bocsátván a munkához, később díját követelte s kérése támogatására a kivégzés körül tanúsított ügyességét s azt hozta fel, hogy legényeivel együtt a három főczinkos tetemeit, midőn a légséklet már elég alkalmatlan volt, Hunyad- és Zarándegyesült megyében hordozta szét. A károlyfejérvári főbíró tárgyalta e követelést, de Fejérmegye, melyhez a kérés intézve volt, vonakodott a fizetéstől, miután a kivégzés nem a megye, hanem az egész ország érdekében történt s végre a kormányzék utalványozta a fizetést, a főczinkosokért személy szerint 6 forintot, a többiekért 3 forintot.

Hérának a fogság és vallatás alatti magaviseletéről a közönség száján fennmaradt híreket kir. biztos Bruckenthal titoknoka, később kir. táblai ülnök, Kakuesi János nyilatkozatai is igazoltak, melyeket a leghitelesebb kútfőből volt alkalmunk hallani. Ezek szerint Héra úgy vallatása alatt, mint különben — a hozzá intézett kérdéseket megvetéssel utasította vissza; de midőn a kerékkal lábán tett első csapásnál látná, hogy a halálos büntetést többé nem kerüli el, felkiáltott, miként most már kész vallani; de ekkor egy mellére intézett csapás szavát végkép elnémította.

¹⁾ Hochmeister naptár 1791.

Az illusztrációkban a mostaninál sokkal járatlanabb és fukarabb ama korszak a kitüntetés e nemét sem tagadta meg a főlázítóktól. Héra és Kloska színes metszetű arczképei megjelentek. A szabályos arcok meglepő hasonlata arra mutat, mikép az eredeti vonásokra kevés figyelem volt fordítva; még kevesebb, mint mostani fametszeteinknél. Hasonló színes metszetek ábrázolták a fennírt főlázító elfogatását s egy másik jelenetet, midőn Hóra és Kloska erős fedezet alatt Zalathnán keresztül vitetvén, egy pópa ezen szavakkal lépett a csapatok elé: „No ti nemesek és magyarok! most már bírjátok őt; a mi legjobb flóránkat most már megsüthetitek és megehetitek,“ mire az őrizet a rajongót legott elfogta és fogságra vitte. Egy harmadik metszvény a főczinkosok kivégeztetését ábrázolja egész borzalmasságában, a kerék alá kötött bűnhődőkkel, karóba húzott fejeikkel és szétdarabolt tetemeikkel. Ez ábrázolatok az ország hangulatát tükrözték vissza; ellenben merőben más irányú és a lázongók részére hajló észrevételeket tartalmazott az erlangeni hírlap közleménye, melyet nem volt módunk olvasni; de az nem csak az egyes honnak békétlenségére szolgáltatott okot, hanem a törvényhatóságok ügyeimét is annyira magára vonta, hogy felirataikban is róla megemlékezni méltónak tartották, — Hóra és Kloska képei alatt elfogatásuk december utolsó napjára tétetik; míg mi más adatok szerint helyesebbnek tartottuk január 1-ső napjára tenni.

Mintegy 35, 40 évvel ezelőtt, mint gyerek, láttuk Hóra, Kloska és Krisztye Nyikuláj (Krizsán) viaszból igen is csekély ügyességgel készült alakjait, megfélemlítő vonásokkal, aranyos, czifra magyar öltözetben, melyeket több más viaszábokkal együtt idegen nye-

részkedők hordoztak körül az országban, s a legalsóbb Káposztály és oláhság tömött látogatása folytán szép nyereségnek örültek.

A fennebb említett arcképeknél hübb képét adják Hérának és Kloskának azon személyes leírások melyeket két kormányszéki biztos által írva, német nyelven a gr. Kemény gyűjteményében találunk. Az első így hangzik:

Hóra, másként Nikula Ursz¹⁾ nagyarányosi születésű az albáki kerületben, mintegy 48—50 éves, nincs semmi birtoka, hanem barátjainál tartózkodik, inkább karcsú, mint vastag testű, világos barna kurta hajú, veres kurta bajuszú és szakállú, hoszszúkás ábrázatú, kurta hegyes orrú, felső és alsó szempillái, szemöldökei világos veresek; állásában és járásában egyenesen tartja magát, a zalathnai uradalomban szokásos öltözetet hordja, mely majd térdig érő fekete és kétfelől kéken kiczifrázott czondrából, inkább szűk, mint bő fehér harisnyából s belől félig befűzött czipőből áll. Jelenleg szőrével befördített hosszú fehér báránybőr bundát, közönséges fekete kucsmát visel, s kezében vastag magyarófa-pálczát hord.

Úgy látszik, hogy a zalatlna-vidéki viselet, melyet Hóra is viselt, talált utánzásra a jelen divatu román öltözetnél.

Kloska személyes leírása következő:

Kloska Juan születésére nézve kerpenyesi, a zalathnai uradalom szolgáló embere. Körülbelül 40 éves; kicsiny, tagba szakadt testalkatú, ábrázatja barna; orra buta és benyomott, haja sötét barna; bajusza vöröses-barna; csontalkata erős; beszédje hebegő; hangja

¹⁾ Kemény József gyűjteménye. II. köt. 63. 1.

inkább éles mint tompa; járása és állása egyenes; közönséges paraszt, öltözetet visel; gyapjával kifordított kurta oláh juhbőr békésben is szokott jární. Gesztenyeszin barna jó és könnyű hegyi lovon jár, melyen tiszta fekete bárány bőrrrel fedett közönséges magyar nyereg van; a ló kantára és a többi lószerszám közönséges fekete bőrből való. Néha az országban divatos közönséges fekete báránybőr kucsmát, visel; máskor egy felvágatlan katona főveget (Csákó Haube) hord, felül egy újni széles arauysujtással beszegve, hasonló széles beakasztóval (Schlinge) vitézkötés nélkül¹⁾.

A hunyadmegyei tábla és a kormányshék meg egyező ítélete Pópa Zachariás, Argyelán Vonucz és Krizsán Merián foezin kosokat hasonlólag kerékre Ítéltvén, ez Ítéletet a császár 11) évi vasban töltendő fogságra és évenkénti 24 pálczaállításra változtatta. Egy martins 22-én 1785-ben kelt királyi rendelet¹⁾ megparancsolta, hogy a lázadók elleni további eljárásoknál Erdélyben is azon rendelet szolgáljon zsinórmértékül, melyet a fejedelem ugyanazon évi január 11-én Aradmegye elébe szabott²⁾. E rendeletében a császár az aradmegyei törvényszéktől hozott halálos ítéleteket 3 évi, a többieket 1 évi fogságra vagy 60 botra változtatta s minden további nyomozást és kártérítést megtiltott; hanemha a rabolványok még természetben megvolnának. Ugyan a martius 22-iki rendelet kelésekor 13 főbujtogatónak ítéletét arra változtatta a császár, hogy megbélyegeztetvén, hajóhúzásra alkalmaztassanak.

¹⁾ Kemény József gyűjteménye. I. köt. 301. 1.

²⁾ Ugyanott II. köt. 157. 1.

³⁾ Ugyanott 150. és 161. 1.

Rövidebb, hosszabb fogságra ítélt 32 fogoly a károlyfejérvári börtönből kiszökvén, a károly-fejérvári vár- és térparancsnok és a mérnök százados hivatalaikból elmozdítottak; de a rablók önkint visszatérvén, azon fogadásra, hogy ezután magukat jól viselik, kegyelmet nyertek. A fennebbi kegyelemben részesültek több oly gonosztevők is, kiknek a nyomozás folytán el kellett volna fogatniuk, a császár kegyelme végül annyira ment, miként a károly-fejérvári tömlöczből egyszerre 150 foglyot bocsátatott szabadon, — kik, miként állíták, azzal dicsekedtek, miszerint már látják hogy nem nagyot hibáztak s a magyarok majd megfizetik rabságuk árát.. — Ezen megkegyelmezettek Károly-Fejérvárról kimenvén, azon két hajdút, kik a katonákat Hérára vezették, háznépestől megölték.

A császár részéről a lázadók iránt tanúsított ez engedékenység a magyar nemesség több tagjainál élénk visszatetszéssel találkozott. — Igaz ugyan, hogy a kegyelem alkalmazása több esetekben nem egészen czélszerűen történt; de miután a késelem, melylyel a lázadás elfojtatott, okozta egy részről a bűnök temérdek eláradását, a kormány a büntetések körüli nagy szigor által csak önhibáját tetézte volna. Oly nagy kiterjedésben gyakorlott kihágásokra nézve továbbá, minőkkel a Hóra-támadás öszve volt kötve, a törvény szigorát egész mértékben gyakorolni nem csak helytelen, de kivihetlen is lett volna s nem csak a büntetések mérséklése, hanem a már is igen hosszúra terjedő nyomozások megszüntetése is maga rendin történt. Ha a császár többeknek nem épen megfoghatlanál boszút lehellő vágyait ki akarta volna elégitni, nem csak az irgalom és egészen félre soha sem tehető kegyelmezési jog, hanem az igazság ellen is vét vala. E mérséklettel,

sőt engedékenységgel azonban kevésbé fért össze, s az uralkodó és uralkodás jellemzésére szolgál azon élénk ellenszenv, sőt iszony, melylyel a kormány a nemességnek önvédelme végetti felfegyverzése iránt viseltetett s melyet annak külső jelvénye az egyenruha ellen is mutatni elég gyenge volt. Mik e tárgyra nézve a lázadás első korszakában történtek, fennebb láttuk. A nemesség azonban a lázadás dühének megszűnte után is harcias magatartásában némi oltalmat keresett a kétes jövő eshetőségei ellen. — E miatt a kormány tiltó és fenyegető rendeletei egymást követték').

1785. januárius 21-én a kormányzék kolozsmegyei főispán Csákynek megrendeli, tenne sietve tudósítást a megyében lakó főurak és nemesek közül kik öltöztettek veres esákós huszárokat, kik vettek magukra katonai czimet, kik gátolják az utasokat, kik veszik el útlevelüket s adnak helyettük másokat; sőt néha meg is verik azokat, különösen az oláhokat?

E felszólításra a főispán azt feleli, hogy a főurak és nemesek a forma-ruhát költségkímélésből s a fellázadt tömeg megfélemlítése végett csináltatták s a veres sapkákat csak a táborozáskor viselték; úgy szintén katonatiszti czimckkel a szükséges fegyelem és rendfenntartás végett csak táborozáskor éltek a nélkül hogy ez által a katonatisztek tekintélyének legkevésbé is ártani kívántak volna. Az útlevélkérés az álútlevellel utazók miatt történt, a vármegye csak, az ilyeneket büntette s az útlevelékért csak 2 krt. vettek. — Daczára a felterjesztésnek a kárkutatás és tilalom ismételve lön, mire

¹⁾ Kemény gyűjt. I. köt. 427. 1. Gr. Bánffy gyűjt. 159. 161. 163. 167. lap. 79. 47. 51. 1.

Kolozsmegye marczius elejéről kelt feliratában tette meg mentességét s tiltakozását¹⁾.

Miként így szól a felirat, a főhaditanácsnak febr. 15-ről a tartományi hadparancsnoksághoz intézett és a kormányzék utján a megye rendéivel közölt kibocsátványából kitetszik, a fővápontok abban állanak, hogy a megyei nemesség felsőbb engedelem nélkül felülést tartott, egyenruhába öltözött, felfegyverkezett, katonatisztekot nevezett és magát általában katonailag szervezte. E pontok közül mindenikre részletesen megfelel a felirat. A megye rendei mindenekfelett első kötelességüknek tartották a katonaság segélyéhez folyamodni, bizonyítják ezt a királyi kormányzékhez és a vidéki katonai parancsnoksághoz tett kérelmek; de hogy ezeknek mi sikere volt, a kormányzéknek múlt évi november 25-ikéről 10926. szám alatt kelt feleletéből kiviláglik. A felkért katonaparancsnokság mi kevésbé volt képes segélyt nyújtani, megtetszik a helybeli óbesternek bizonyítványából, mely szerint 25 katonánál a megye többszöri kérésére is több segítséget nem küldhetett.

Ezek folytán hatalmazta fel a megyei tiszteket a kormányzék, hogy szükség esetében a nemeseket és birtokosokat is a biztonság fenntarthatása végett maguk mellé hívhassák.

A Helybehagyott Törvények 3-ik része 76-ik czíme 8-ik czikke rendeli, hogy hirtelen veszély esetében a nemesség a fejedelem hire nélkül is felüljön. 1735-ben Békésvármegyében az adófizetők között lázadás ütven ki, az adómentesek által nyomatott el, s ezek nemhogy törvénytelenséggel vádoltattak volna, de a következő országgyűlésen a felség méltánylatát fejezte ki eljárás-

1) Gr. Bánffy gyűjt. 67. lap.

suk iránt, s azok, kik a lázadás elnyomásában különös tevékenységet tanúsítottak, arany-karpereczekkel ajándékoztattak meg. Nemkülönben 1761-ben a tatárok beütése hírére, a nemesség a fejedelemasszonynak legkisebb engedelme vagy országos kihirdetés nélkül a legnagyobb gyorsasággal fegyvert fogott s az egész országot elárasztotta.

A nemesség felkelésének — folytatja a felirat — eredménye az volt, hogy Thoroczké-sz.-györgy feldúlása után a lázadók dühe annyira elnyomatott, hogy a vármegye s annak szomszédsága a lázadástól egészen ment maradott. Az egyenruhát főképen gazdasági tekintetből és czélszerűség miatt vette fel a nemesség, midőn az egyenruhákat mindenki szívesen viselte, s sokkal kevesebbe kerültek, mint más költségesb nemzeti öltözetek.

A katonatiszti címek használatát a fegyelem és katonai szellem felkeltése és fentartása tekintetéből használta a nemesség s a fennemlített tatárbeütés hírére is ugyan ezt tette, a nélkül hogy legkisebb szemrehányásra szolgáltatott volna okot, mire annál kevesebb ok van most is, mivel a katonaság megérkezéssel a felülés oka megszűnván, többé az említett nevek sem használtattak. — A mi a fegyverrel való maguk felszerelését illeti, ezt a nemességnél rokonaiknak véletlen légyilkoltatása tette szükségessé, kik közül számtalanok fegyvertelenül estek áldozatául a lázadók dühének.

A vallatásokból kitűnt, hogy a lázadók merényleteik megújításáról nem tettek le. — E gyanú erősségéül szolgál azon körülmény is, hogy az oláhság a nemességtől elrabolt fegyvereket vagy épen nem, vagy teljesen elrongált állapotban adta vissza. Az események kívánták tehát, hogy a nemesség magát fegyvertelenül ne hagyja, s nem is szerző a fegyvereket oly nagy

számmal, mint a feladás történt. — Új fegyvereket csak azok szereztek maguknak, kik a legközelebbi súlyos körülmények között fegyver nélkül lévén, csupán mezei eszközökkel voltak kénytelenek táborba szállani, mások csak a negyven évi béke rozsdájától belepett fegyvereiket tisztították és igazították ki oly célból, bogy ha az oláhok dühe ismét kitör, fegyvertelenül ne győzessenek le. — Ezzel se tett a nemesség semmi szokatlant. A jelen zavaros idők előtt is karabélyok s más lóhátra alkalmas fegyverek hordozása annyira szokásos volt a nemességnél, hogy különösen az előkelőbbek közül alig indult valaki útra a nélkül, hogy hasonló fegyverekkel ellátott kíséretet ne vitt volna magával.

Gondolja meg a felség, hogy a nemesség nem a városokban és a várak falai megett, de falvakon és a törvényhatóságok körében lakik s így bármikor is veszélybe jöhetvén, biztosságát csak fegyverében találhatja, melytől ha megfosztatnék, vége volna a nemességnek. — A nemességnek ugyanis aggodalommal kellene tekinteni a jövőre, kétséget nem szenvedvén, hogy az oláhság a fegyvertilalomról értesülvén, bármi vakmerőségre képes lenne a nemesség irányában. Világos innen, hogy a kormány intézkedésének eredménye más fogna lenni, mint mire a felség czéloz s méltán tarthatni attól, hogy az oláh nemzet azon téves hiedelemben, melyet egy idő óta táplál, miszerint ő felsége a nemesség iránt általában idegenséggel viseltetik — még inkább meg fog erősödni s azon gondolatra vetőmül, hogy a nemesség ellen mindent megtehet.

Végül a nemzetnek oly számtalan alkalmakkor tanúsított hűségére hivatkozva, a felírok jövőre is hasonló érzelmeik felől biztosítják a felséget; azokra, kik a legundokabb vétkekkel gyanúsították őket, büntetést

kérnek, valamint azért is könyörögnek, legyen szabad egyenruháikat ismét felvenni és fegyvereket szerezni, melynek tarthatása a nemes levelek tartalma szerint is mindekkorig épségben fennmaradt s a nemesi kiváltságok közé tartozik.

Hnyad- és Zaránd-egyesült megyék tisztsége és birtokossága is, maga mentségére a korlátnokhoz folyamodott.. Érzékenyen rajzolták az oláhok öldökléseit és rablásait, melyek ellen a nemesség nem iilt fel volta-képen, hanem legszentebb jogai, élete és földi vagyona oltalmára fogott, fegyvert, miután a katonaságtól el volt hagyatva. Önoltalmára kelésével, folytatja a felterjesztés, a kormánynak is hasznot tett a nemesség, mert lm a rablócsoporthnak sikerül Dévát elpusztítani, akkor a kincstár hunyadi uradalmát sem találja jobb sors.

Igaz ugyan, hogy a nemesség az ínségtől kény-szerítve a királyi magtárakból is vett nyugtatvány mel-lett gabonát; de a békés helyeket megvédte, nemhogy terhelte volna. A rablók kivégeztetése a törvények, jelesen Ulászló 1514-iki törvénye, valamint a kormány-széknek sept. 13-án kelt rendelete folytán, úgyszintén a nov. 8-án felállított rögtönbíróóságok ítéletei követ-keztében történt.

Ezek előre bocsátása mellett arra kérték a folya-modók a korlátnokot hogy gr. Eszterházyval, kinek a felirat lmsónlólag meg Ion küldve, egyetértőleg ő felsé-gét a dolog valódi állása felől felvilágosítani, az oly sokkép sújtott nemességet, úgy az erlangeni hírlap rá-galmai, mint más bár honnan jövő alaptalan vádak ellen oltalomba venni szíveskedjenek.

E mentségek ellenére a kormány túlságos aggo-dalmában megmaradt. A császár 1785. aug. 18-ról 6860. szám alatt kelt rendeletében, a főhadi tanács

által az erdélyi főhadi kormányzásának megparancsolta, hogy az egyenruhás nemeseket minden különbség nélkül fogassa el. — Erre a kormányzék a katonai parancsnokságnak azt válaszolja, hogy a nemesség egyforma öltözetet visel, a nélkül hogy az egyenruha volna; ennél fogva ő felsége további rendeletét kell bevárnia.

Bornemissza János hunyadmegyei főispánnak rangja és fizetése megtartása mellett kir. táblai ülnökké s helyébe Bruckenthal Mihálynak hunyadmegyei főispánná lett kinevezését is a közvélemény a kormánynak a lázadók iránti részrehajlásául róvta fel. A higgadt ítélőbíró azonban az említett főispánban a kormányoknak és felsőbb tekintélyeknek szokás szerint áldozatul eső bűnbakók eléggé szelíd nemét találja fel.

Az orosz kópárusokra is — kiket miként fennebb láttuk a közhiedelem már a lázadás előtt a legveszélyesebb bujtogatóknak tartott — sor került a kormány intézkedései folytán. Többen közülök befogattak; de szorosabb vizsgálat után ártatlanoknak találtatván, ismét szabadon bocsátották őket, miként a kormányzékbi biztosnak april 28-án a kormányzékhez tett tudósításából kitetszik ¹⁾).

Az utóbbi események alatt gr. Jankovich Antal, királyi biztos már az országon kívül volt. Marcius végén Temesvárról kelnek királyi biztosi intézkedései s Erdélyben az előbbi kormányzékbi biztos s később Jankovich oldala mellé rendelt Bruckenthal volt megbízva a Hóratámadás utó-bajai közvetlen igazításával, melyek elég számosak és súlyosak voltak.

¹⁾ Gr. Kemény Gyűjteménye II. kötet 371. és 374. lap.

A kormányszéki biztos 1785. ápril 17-ről a kormány-
székhez tett feljelentésében eszélyesen fejtegette azon
szomorú következményeket, melyek minden polgár-há-
borút követni szoktak, s melyeknek a Hóratámadás
iszonyai után kétszeresen be kellett következniük¹⁾. A
dulások és égetések egész vidékeken megsemmisítették az
élelmi készletet, a közbátorság megszűnése, a köznép
egy részének leöletése vagy bujdoklása a következő év
termelésének is nagy akadályára szolgált. E körül-
mények káros hatása azon megyékben, melyek a láza-
dás színhelyéül szolgáltak, aggasztókéig mutatkozott, —
az élelmi szerek ára tetemesen felhágott; a szomszéd
Oláhországba való kivándorlások tömegesen folytak;
a tolvajságok és rablások egymást érték. E bajok or-
voslásául a kir. biztos a katonaságnak a császári sütő-
házakból való élelmezését, a gabonából való pálinka
főzésnek betiltását, a gabonakereskedésnek a városi vá-
mok és országos piaczkon divatozó más nyomasztó
körülményektől mentté tételét indítványozta.

Miként a néptámadásoknál rendszeren történni szo-
kott, Hóra-támudásánál is az igazság a megtámadottak
kínosabb kimultáért a megtámadók számosabb elveszé-
sében vett magának elégtételt.

Úgy a felkonczolt magyarok, mint az elvesztett olá-
hokról, azoknak özvegyeiről és árváiról többféle jegy-
zékek készültek, melyek bárha nem voltak oly pontos-
sággal és hitelességgel szerkesztve minőket az abrud-
bányai kimutatásokban találunk; mindazáltal elégsége-
sek arra, hogy a legszomorítóbb képét adják a mind-
két részről esett áldozatoknak. Ilyenek például az 1784-ben
november havában Hunyad és Zaránd egyesült megyék-

¹⁾ Kemény gyűjteménye. II. kötet. 227. és 247. lap.

ben fellázadt, oláhság által legyilkoltak és kiraboltak özvegyeinek és árváinak kimutatása¹⁾.

A lázadók által leöletett magyarok özvegyeinek és árváinak körülményes névjegyzéke²⁾.

Lisznyói Incze István hunyadi és zarándi egyházmegyék esperestje neve alatti jegyzék³⁾, melyben azoknak, kik 1784. november havában Zaránd- és Hunyadnlegyében a fellázadt oláhság által leölettek, valamint azok özvegyeinek és árváinak névsora tál ál tátik.

A szászvárosi oláh esperesség négy helységéből jegyzéke az elveszett férfiaknak, azok özvegyeinek és árváinak, kik mind oláh nevet viselnek¹⁾.

Az abrudbányai oláh esperesség 13 helységéből elveszett oláhoknak, özvegyeknek és árváiknak jegyzéke⁵⁾.

Jegyzéke a terztyiai oláh esperesség huszonöt helységéből elveszetteknek, özvegyeknek és árváknak⁶⁾.

Továbbá a hondoli esperest! kerület 20 helységéből a fennebbiekhcz hasonló jegyzék⁷⁾.

Hasonló jegyzék a hunyadi, halmágyi, és roskányi egyházi kerületekből⁸⁾.

A fennebbi jegyzékek összevonása⁹⁾.

Végül Branyieska és Booz helységekéből férfi és nőnevek jegyzéke minden további felvilágosítás nélkül¹⁰⁾.

¹⁾ Kemény Gyűjt. I. köt. 65. lap.

²⁾ Ugyanott 148. 1.

³⁾ Ugyanott 75. 1.

⁴⁾ Ugyanott 107. 1.

⁵⁾ Ugyanott 101). I.

⁶⁾ Ugyanott 118. 1.

⁷⁾ Ugyanott 117. 1.

⁸⁾ Ugyanott 121. 1.

⁹⁾ Ugyanott 125. 1.

¹⁰⁾ Ugyanott 129. 1.

Mi a katonaságot illeti, egy jegyzek szerint a katonaság részéről 28 halt meg, 32 megsebesült, egyet a bős csoport karóba húzott, egyet megkerekezett, kettőt lassú tűznél égetett meg, kettőt felakasztott. A vértanuk tehát a katonaság részéről sem hiányoztak.

Az országban az özvegyek és árvák száma tömérdek volt. A kormányzék elének tartotta az orszáffos törvények és viszonyok által ajánlkozott eszközöket, melyek a fenforgó körülmények közt kétszeresen hiányosak voltak, használni fel a nyomor enyhítésére.

Az árván maradottak gondviselését a földesuraknak és tisztviselőknek szoros kötelességévé tette s az árva vagyonok mikénti kezeléséről utasítást bocsátott szét. A földesurak felszólítottak, hogy a régibb gyakorlat szerint, ínséggel küzdő jobbágyaikat segítsék. Némelyek megrongált önhelyzetüket hozván fel, képtelenségüket nyilváníták; de találkozott oly nemes szívű is, ki a segélyezésre késznek nyilatkozott ¹⁾.

Az úrbér béhozatala a lázadás lecsendesítése után kétségen kívül a kormány legildomosabb, legindokoltabb cselekvénye, leglelkiösmeretesebb kötelessége lesz vala.

Az úrbér béhozatala vezetésével kormányzékeni biztos Bruckenthal bízott meg, s april havában az e tárgyra vonatkozó intézkedések erélyesen folytak.

Az összeírás megkezdett²⁾ az úrbér béhozatala a főispánoknak is kötelességévé tétetett, — e célból azok Szebenbe hívtak³⁾; de itt e tárgy meg is fenekel ott. A kormány e vétkes mulasztásáért a megyék s

¹⁾ Kemény József gyűjteménye. II. köt. 197. 584. 592. 1. 303. pont. 501. 1. 412. pont.

²⁾ Ugyanott 131. 133. 140. 259. 1.

³⁾ Ugyanott 251. 1.

átalában a nemesség ellenszenvé nem szolgálhat mentességül. A kezünkön forgott adatok közt csupán Hunyad és Zaránd egyesült megyéknek találtuk elég mérsékelt hangon, sőt teljes alázattal szerkesztett ellenvetéseit¹⁾. Egyébiránt nyilvánul vala az erdélyi megyék ellenszenvé bármily erélyesen, József császár és kormánya tudta magát más esetekben a kiváltságos osztály leg-erélyesebb ellenszenvén is túltenni.

Egy-két megye ellenvetése helyett inkább azt kell vala a kormánynak figyelembe venni, miszerint a legkebelrázóbb néplázadás csak alig győzetett le, annak szomorú tanúságai még eleven emlékezetében voltak a legyőzött félnek s mégis a megyei hivatalnokok tudósításai a jobbágyoknak a földesúri tartozások iránt leggyakrabban előforduló ellenszegüléséről tanúskodtak; sőt a jobbágyok oktalansága annyira ment, hogy némelyütt az összeíró biztosokat nem akarták bebocsátani.

Hogy mindemellett az úrbér béhozatala fenakadt, annál szembetűnőbb, minthogy József császár 1785. július 14-én kelt leiratának mindjárt homlokzatán is az úrbért említi mint a rend megszilárdítása legbiztosabb eszközét.

Helyre állván — így szólalt meg a császár — Erdélyben a nyugalom, ennek jövőben való megszilárdítására több intézkedések szükségesek. Különösen a földesurak és jobbágyok közötti viszonyok kiegyenlítése s az úrbérnek a már előbb kiadott rendelet szerint mielőbbi béhozatala halaszthatatlan. A kiszabott úrbéri rendszabályokat mind a földesurak mind a jobbágyok teljesítsék. Minthogy pedig a közelebbi zavarok is leg-

¹⁾ Kemény gyűjt. II. köt. 545. 1.

előbb a kamarai uradalomban ütöttek ki, az úrbér legelőbb is ott hozassák létre.

A földesurak és jobbágyok közti önkéntes szerződések legfelsőbb helybehagyás alá terjesztendők.

A határőrök közé csakis oly parasztok írassanak be, kiket a császár erre kijelöl; a kik magukat titkon akarnák felírtni, jelentessenek fel a politikai hivataloknak. Es ha a császár által valamely helység határőrül kijelöltetik, ekkor is az összeírásnál a katonai hivatal a polgárral együtt működjék.

Az udvari főhaditanács az erdélyi katonaparancsnokságot értesítse, miszerint a kormányzék kívánatéra mindenkor katonai erőt adjon, de másfelől a polgári hatóságok is a katonaságot csak múlhatlan szükség esetében vegyék igénybe.

A régibb s újabban ismételt rendeletek, melyek tiltják, hogy a polgári és katonai hatóságok közül bármelyik a másik körébe vágjon, szorosán megtartandók.

Továbbá látva azt, miszerint az utolsó lázadás főoka is az oláh népnek úgy vallás mint erkölcs tekintetében létező végtelen tudatlanságában feküdt, — első teendőnek tartja ő felsége a görög nemegyesültek számára elemi iskolákat állíttatni fel s különösen a szerfelett tudatlan nemegyesült papság részére egy seíniuarium létesítését rendeli, melynek legalkalmasb helyiségül Temesvárt jelölte ki, s a terv készítését a karloviczi érsekre bízván, fentartja magának a szükséges költségekről gondoskodni.

Mi a nemegyesültek számára felállítandó normális iskolákat illeti, — miután az egyesültek részére Balásfalván egy főiskola épült s az iskolai pénztárból más iskolák is állíttattak — a nemegyesülteknek ellenben oly alapjok, melyből ily iskolákat lehetne felállítani, nincsen;

a két oláh egyház közti idegenségnél fogva pedig nem hihető, hogy a nemegyesültek az egyesültek iskoláit meglátogassák, ez okon a nemegyesült oláh püspök és az iskolaigazgató, Mártonfi, dolgozzanak tervet a nemegyesültek számára felállítandó normális iskolák és az azokra szükséges tanalap iránt, melyet a kormányzék megvizsgálván, terjeszse legfelsőbb jóváhagyás alá; addig is pedig gondoskodjék a kormányzék hogy a nem-egyesült iskolamesterek számára legalább egy triviális és egyszersmind normális iskola állíttassák.

Az iskolai bizottmány félvényként tegyen tudósítást a tanítás ügyének állapotáról az egyesülteknél. Ugyanaz történjék annak idejében a nemegyesültekre nézve is.

A fennebbieken kívül ő felsége Nikitich Gedeon püspöknek a lázadás lecsendesítésénél tanúsított buzgalma megjutalmazására 1000 forintot parancsol fizettetni a kamarai pénztárból.

Hasonlóképpen megjutalmaztatni rendeli a leirat a beteg foglyok gondos ápolásáért, táborig sebész Kellert és a foglyok felügyelőjét Ungvárit.

Az oláh nép nevelését helyesen sorozta a leirat az urbér után második leghatályosabb eszköznek arra, hogy a Hóra-támadáshoz hasonló szomorú események kikerültesse; de hogy e részben is mi kevés történt, majd egy század tapasztalata tesz róla szomorú bizonyosságot.

Úgy látszik a császár fenebbi leiratát zárszóul szánta vala a lázadásra vonatkozó intézkedéseknél; azonban még a következő évben sem hiányzottak a zavar utójelenségei.

1786-ban többen azok közül, kiket az udvari bizottmány bűnösöknek talált, mindenestől a Bánátba — Pancsova vidékére vitették — megengedtetvén, hogy minden vagyonúikat magukkal vihessék; sőt telkeiken

létező javítmányait is meg kellett fizetni és felhajlott költsön pénzeiket utánok küldeni¹⁾).

E foglyok közül következő tavaszon és nyáron többen visszaszöktek Erdélybe, de a következő télen ismét felszedettek és testi büntetéssel fenytve, újból visszavitettek.

A császár végül bánáti útja közben, tapasztalván, hogy a lázadók közül már 160 család költöztetett át, megrendelte a nyomozások és átköltöztetések megszüntetését, a befogottak szabadon bocsátását és az okmányok örök feledésbe merítését.

Tisztelt olvasóink természetesnek találандják, ha visszavonulásunk előtt még egyszer áttekintjük a gyászos tért, melyen nem hajlamunk szerint, de az okulás és tudomány érdekében mulattunk oly hosszasan. Több mint háromnegyed század hallgatása után talán nálunk is elegendősnek érezheti magát a történelem igazságos ítéletet mondani az emberi nem egyik leggyászosabb drámája felett.

Bármennyire igyekezett a nemesség bébizonyítani, hogy a lázadásnak legkevesebbé okául nem szolgált; mi ebben neki nemcsak igazat nem adunk, de a lázadás egyik főokát a nemességnek a parasztság ellen elkövetett jogtalan eljárásában találjuk, mely szerint a nemesség elmúlatta a törvényhozás útján a parasztság sorsán segíteni s a közte és földesurak közt létező viszonyokat a haladó kor kívánatai szerint módosítani, átalakítani.

E törekvésben 1760-ban innen a kormány önkényes fellépése által, mely az alkotmányt merőben felfüggesztve tartotta, három évtizeden át akadályozva volt ugyan a nemesség, a nélkül hogy nézetünk szerint meghivatásának ez alatt is eleget tett volna, mely abban állott,

¹⁾ Kormányzékai rendelet 1786. szám 41., 3549., 4033.

hogy a sok tekintetben méltánytalan és igazságtalan törvények által a legalsóbb néposztályra nehezült terheket igazságos, méltányos és a kor igényeihez illő eljárásával lehetőleg enyhítse. Nemességünk nem kis része a helyett, hogy ezt tegye, kihágásaival magukat az igazságtalan törvényeket is nem ritkán túlszárnyalta.

Azon körülmény, hogy a magyar parasztok nem lázadtak fel, sőt az oláhok közül is a számosabb rész csendben maradt — nem a főnebbi okok létezése ellen szól, hanem legfelebb csak azt bizonyítja, hogy az oláhság azon részénél, mely fellázadt, a nemesség helytelen nyomásán kívül még más okok is léteztek, melyek náluk a lázadást előmozdították.

Ama körülmény azonban, hogy a lázadásra egyik főokot a nemesség szolgáltatta, a fellázadt oláhság által elkövetett égrekiáltó vétkeket, rablást, dúlást és gyilkolást kimenteni korántsem képes, — még akkor sem, ha az oláhság bárdolatlan vadságának okát egy részről a századokon át szenvedett elnyomásban és jogtalan bánásmódban keressük; mert az elkövetett irtózatok kihágásokat és bűnöket egy bárdolatlan nép sem tartható szabadosoknak, annál kevésbé a keresztyén vallás tanaival századok óta ismeretes oláhok előtt nem volt, nem lehetett titok azok undoksága, melyeket ők vad indulatjuk fellázadt hevében tagadhatlanul a bűnnek tudatával hajtottak végre. Így állván a dolog, úgy hiszszük igazságot cselekszünk, ha elkövetett borzadalmas tényeikért nem ugyan egyedül, de mindenkifelett őket, a megtámadókat, a cselekvőket teszszük felelőssé; reájuk, különösen pedig bűjtogatóikra, ruházzuk elkövetett vétkeik legnagyobb súlyát.

A lázadás harmadik főoka — kétségen kívül — a kormányban keresendő. Egy alkotmányos, jobbá-

gyias egyeduralkodásban igen sok van, mi a tekintélyen, az idő, az intézvények és egyéniségek tekintélyén alapul. — E tekintélyek szentelvényeit devalválni, elavitni, más czélszerűekkel felváltani nemcsak lehet; de sokszor szükséges; — a valamennyire lényeges változások azonban káros rázkódások nélkül, biztosan és üdvösen csak a létező alkotmányos formák szerint történhetnek. — József országlási rendszerében a tekintélyeknek — kivéve az uralkodáséit — teljes számbanemvétele, a létező formáknak önkényes félrevetése a társadalmi viszonyok megingatására kelle hogy vezessen, — melyet nemcsak a kiviteli modor félszagsége, de maguknak az intézkedéseknek belhiánya még tetemesen nevelt. — A változások helytelenségét, az irántuk ébredt ellenszenvet semmi sem igazolható annyira, mint midőn hasznos voltuk és czélszerűségök is kétség alá vonathaték. — A mi pedig a végrehajtási módot illeti, semmi sem tartható a kedélyeket nagyobb izgalomban, semmi sem szolgálhatni a bujtogatóknak alkalmasabb eszközül, mint oly intézkedések, melyek kevésbé fontos, rögtönös változtatás mellett, rosszul titkolt nagyszerű átalakítások csiráit látszának magukban rejteti.

Így vált a lázadás közvetett okává a kormány is, melyet némi befolyás vádja is terhel — a nélkül, hogy a felettebb szomorú következmények súlya csak ő reá nehezednék. — Ribiczei által a császár szájába adott súlyos szavakat már említettük; de ha e szavak a belőlük szülemlett következmények szándéka, sőt megfontolása nélkül ejtettek, vagy épen nem is mondattak volna, ez esetben is áll az, hogy az uralkodás kezdetben a lázadás iránt hibás kíméletet tanúsított, hogy elmulatta annak elnyomására

maga idejében a kezei között levő sikeres eszközöket használni; — mit hogy kezdetben könnyen lehetett volna, bizonyítja azon csekély veszteség is, melyet a lázadás elnyomásánál a császári seregek később szenvedtek, midőn a vétkes elmulasztás folytán a baj már nagy tért nyer vala. — S vajon nem még szigorúbb megrovást érdemel-e a kormány hasonlólag kezdetben tanúsított azon eljárásáért, mely szerint elnézte, vagy későbbi intézkedéseivel épen elősegítette, hogy előbbi rendszabályait alárendelt közegei, hiányosan, sőt olykor ellenkező módon hajtsák végre? — Ha e hibás eljárást a kormány az alkotmányos rendszer iránti idegességből, a kényuralom érdekében, vagy a gondjaira bízott ország legmíveltebb s legtekintélyesebb osztálya iránti gyűlöletből követte el, — ezzel is kétségen kívül nem csak helytelen, de egyszersmind káros politikát űzött, tévedése még azon esetben sem lévén menthető, ha a lázadás legkisebb befolyása nélkül gyűlt volna lángra, de azt ideig-óráig azért tűnt vala, minthogy benne üdvös tanulságot látott a nemesség számára, mely elavult és sok részben igazságtalan jogait és kiváltságait nem ritkán kihágásokkal tetézte. — E tanulságok kiszolgáltatására az igazságtalan jogok és kiváltságok átalakítására, és a kihágások megszüntetésére az oláh lázadásnál kétségen kívül alkalmasabb eszközt szolgáltatott a kormánynak maga az alkotmány, mely egy gyenge kiváltságos osztály oltalma alatt a helyett, hogy a kormánnyal dacolni lesz vala képes, befolyására a legtágabb utat s a javításokra a legbiztosb módot szolgáltatta. — Szokásos bűne az egyeduralomkodásoknak, hogy az alkotmányokban csak a létező nemzeti intézvények és kiváltságok oltalmát szemlélik s nem egyszersmind annak is legbiztosabb eszközét,

hogy egy jószándékú kormány a létező intézvényeknek jog- és korszerű átalakítását a lehető legcsekélyebb rázkódással, a legbékésebb úton hajthassa végre. — Midőn pedig az alkotmány félretétetik, vagy megsemmisítetik, legtöbbnyire elmarad az üdvös cél, melynek a vétkes eszközöket, meg kell vala szentelnie. Igen, mert a tapasztalat szerint az alkotmányos korlátokkal együtt a kormány legbiztosb támaszától fosztatik meg s erkölcsi köteleztetésének élénk érzete tompul el. — De midőn ez most is gyakran fordul elő, alig csodálhatni, hogy régebben nem volt másként.